

TAMPEREEN YLIOPISTO

Ulla Ijäs

PIIKOJA JA PUOTIPUKSUJA

Sukupuolittunut työnjako 1820- ja 1830-lukujen Viipurissa

Historian pro gradu -tutkielma

Tampere 2008

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

IJÄS ULLA: Piikoja ja puotipukuja – Sukupuolittunut työnjako 1820- ja 1830-lukujen Viipurissa

Pro gradu –tutkielma, 115 s, 2 liitesivua.

Historia

Helmikuu 2008

Historiantutkimuksen kannalta naisten tekemä työ on ollut usein näkymätöntä, koska se ei ole jättänyt jälkeensä suuria määriä asiakirja-aineistoa. Tässä työssä tukitaan muutamien tutkimusaineistosta keskeisiksi nousseiden alojen ja työtehtävien kautta, kuinka työnjaon sukupuolittuneisuus muodostui 1820- ja 1830-lukujen Viipurissa. Tutkimuksen päämääränä on tuoda esille niitä työnjaon käytäntöjä, jotka muoivasivat jokapäiväistä elämää. Pääpaino tutkimuksessa on naisten tekemissä töissä, sillä useat tutkija ovat pitäneet etenkin naisten siirtymistä palkkatyöhön edellytyksenä teollistumiselle ja siirtymiselle kohti modernia yhteiskuntaa.

Tutkimuksen tarkastelun kohteena on esiteollinen kaupunkiyhteisö, Viipuri. Ajallisesti työ rajoittuu 1820- ja 1830-lukuihin. Viipuri oli liitetty hallinnollisesti muun Suomen yhteyteen vuonna 1812, jolloin Viipurissa oli siirrytty noudattamaan muun Suomen kanssa yhteneväistä käytäntöä muun muassa kauppiaiden keskuudessa. Samoin kaupungin väestön verotusta varten laadittiin henkikirjoitus ensimmäistä kertaa vasta tuolloin. Toisaalta nämä vuosikymmenet olivat viimeiset ennen muutosta ja kaupungin suurta kasvua.

Lähdemateriaalina on käytetty pääasiassa Viipurin kämnerinoikeuden renovoituja pöytäkirjoja sekä kaupungin henkikirjoja. Kämnerinoikeuden pöytäkirjojen rinnalla on käytetty soveltuviin osiin kaupungin maistraatin arkistoa, joka pitää sisällään pöytäkirjojen lisäksi myös esimerkiksi erilaisia tilastoja kaupungin väestöstä. Pöytäkirjoista on pyritty tuomaan esille työnjaon käytäntöjä ja kuvauksia tutkimusajankohdan arjesta. Sekä kämnerinoikeuden että maistraatin pöytäkirjat heijastelevat aikakauden instituutioiden käsityksiä työnjaosta, mutta lukemalla tarkasti näitä pöytäkirjoja on pyritty löytämään asiakirjoissa esiintyvien ”omaa ääntä”. Ajankuvan syventämiseksi on käytetty tutkimusajankohtana Viipurissa ilmestyneitä sanomalehtiä. Verotusta varten laadituista henkikirjoista on tätä tutkimusta varten muodostettu taulukot 1 – 9 sekä kaaviot 10 a – c, joissa kaupungin väestö on ryhmitelty henkikirjoihin merkittyjen ammattinimikkeiden perusteella. Näitä taulukkoja ja kaavioita tulkitsemalla tutkitaan työnjaon käytäntöjä erityyppisissä kotitalouksissa.

Työ jakautuu kahteen päälukuun, jotka ovat valikoituneet lähdeaineiston perusteella. Maistraatin sekä kämnerinoikeuden pöytäkirjoissa nousee esille kolme pääkenttää, jolla työntekeä kaupungissa tapahtuu. Nämä ovat porvarisammatit, laittomasti porvarisammatteja harjoittavat sekä palvelusväki. Koska porvarisammatinharjoittajat ja laittomasti näillä aloilla toimivien tehtäväkentät ovat samankaltaiset ja osittain päällekkäiset, on näitä aloja käsitelty samassa alaluvussa.

Tässä työssä työnjaon sukupuolittuneisuutta on tarkoitettu tarkastella sukupuolihistorian kontekstissa. Nykytutkimuksen valossa naisia ei voida enää pitää yhtenä homogeenisena sorrettujen ryhmänä. 1990-luvulla sukupuolihistorian painopiste on siirtynyt sekä naisten omien kokemusten painottamiseen sekä postmoderniin feminismiin, joka painottaa naisryhmien ja –yksilöiden eroja ja eroavaisuuksia, individualismia. On esitetty, että sukupuoli ei ollutkaan määräävin tekijä, joka erotti naisten ja miesten kokemukset. On tuotu esille, että yhteiskunnan rakenteet biologisen sukupuolen

sijasta määrittivät sukupuolten välisen työnjaon, tai määrittäjän ovat toimineet perheiden sisäiset rakenteet.

Postmodernit historiantulkinnat ovat korostaneet sukupuolittuneen työnjaon ajallista ja paikallista vaihtelua. Toinen postmodernin sukupuolihistorian vaalimista käsityksistä on, että yksilön sosiaalinen asema vaikutti hänen mahdollisuuksiinsa enemmän kuin biologinen sukupuoli. Toisin sanoen sukupuoli oli siis sosiaalisesti rakentunut konstruktio. 1820- ja 1830-lukujen Viipuri vahvistaa kaikki edellä mainitut käsitykset. Mitään kovin yhtenäistä linjaa työnjaon sukupuolittuneisuudesta ei voida tehdä, sillä Viipuri ei ollut homogeeninen kaupunki. Useat erilaiset väestöryhmät erilaisine käsityksineen, perinteineen ja mahdollisuuksineen muodostivat kaupunkiväestön, jossa työ jakaantui enemmän yhteiskunnallisen ja sosiaalisen aseman kuin sukupuolen perusteella. Naisten työntekoa koskeva keskustelu on milloin korostanut, milloin vähätellyt naisten mahdollisuuksia. Tämän tutkimuksen aikarajaus ei ulotu riittävän laajalle, jotta kovin kauaskantoisia johtopäätöksiä voitaisiin tehdä. On kuitenkin huomattava, että naisten mahdollisuudet toimia – heille sallituilla tehtäväkentillä – avasivat heille mahdollisuuden sekä osallistua kotitalouden jokapäiväisestä hyvinvoinnista vastaamiseen että kuluttamisen ”turhuuksiin”. 1800-luvun alkupuolen Viipurissa naisten mahdollisuudet olivat jossain määrin vähäisemmät kuin muissa tuon ajan kaupungeissa, koska kaupungissa oli niin paljon työtä vailla olevia miehiä. Työnjaon sukupuolittuneet käytännöt joustivat taloudellisen edun nimissä siten, että miehet suorittivat monia muualla yksinomaan naisille varattuja toimia.

Toisaalta kaupungissa oli ensimmäisenä naisillekin mahdollista hankkia koulutusta, ja sitä kautta osallistuminen julkiseen elämään saattoi helpottua. Tässä tutkimuksessa nämä yhteiskunnan ylimpien luokkien naiset jäivät tutkimusaineiston laadusta johtuen lähes kokonaan näkymättömiin. Aineistossa korostuu niiden naisten osuus, joilla ainoiksi keinoiksi osallistua miesten hallitsemaan elinkeinoelämään olivat laittomuudet. Vanhan Suomen yhdistämisen jälkeen kaupungin isät olivat ehkä tavallistakin tarkempia lakien ja säädösten noudattamisessa, ja ne korostivat miesten oikeuksia. Ammattikuntien ulkopuolelle jääneet naiset, ja Viipurin ollessa kyseessä, myös suuri joukko miehiä, jäi syrjään.

Viipurissa ei syrjään jääneitä ollut vain naiset, vaan ennen kaikkea vailla porvarisoikeuksia olevat. Työt ja valta jakautuivat sosiaalisen aseman perusteella. Henkilökohtaisen taloudellisen edun nimissä viipurilaiset halusivat tehdä eroa itseään alempana yhteiskunnallisessa hierarkiassa oleviin. Maaorjat halusivat olla piikoja ja renkejä, rengit ja piijat halusivat työmiehiksi ja näiden vaimoiksi omaan tupaan, työmiesten lapset pyrkivät parempaan ammattiin kuin vanhempansa ja porvarit kouluttivat lapsensa virkamiehiksi. Näissä pyrkimyksissä naiset eivät olleet mikään kollektiivinen sorrettujen ryhmä. Toki heillä oli monia rajoituksia miehiin verrattuna, mutta rajoitukset riippuivat heidän sosiaalisesta asemastaan.

SISÄLLYSLUETTELO

1. Johdanto	1
1.1 Työnteon sukupuolittuneisuus – tutkimuskysymys	1
<i>Lähdemateriaali</i>	3
<i>Tutkimuksen rakenne</i>	6
1.2 Naishistoriasta sukupuolihistoriaan	7
<i>Teollistumisen mukanaan tuoma muutos</i>	10
1.3 Ei vain sukupuoli - työnjakoon vaikuttavat tekijät	13
<i>Viipurin erityispiirteet muovaamassa työnjakoa</i>	18
2. Kauppa ja käsityö	21
2.1. Puodit ja kauppahuoneet Viipurissa	24
<i>Työnjako kauppiastalouksissa</i>	27
<i>Kaupanteon miehinen maailma?</i>	31
2.2 Käsityöläiset	40
<i>Työt verstaissa</i>	44
<i>Naiset käsityöverstaissa</i>	48
2.3 Ammattikuntien ulkopuolinen kauppa ja käsityö	55
<i>Ruokaa ja majoitusta</i>	58
<i>Pellavankutojattaria ja siniraitaisia huiveja</i>	67
<i>Paloviinan salakuljetus ja -kaupustelu</i>	71
3. Palvelijat ja palkkatyöväki	74
<i>Palvelusväen palkka</i>	76
3.1. Viipurilainen palvelusväki	77
<i>Palvelusväen työpaikat</i>	81
3.2. Palkolliset toimessaan	83
3.3. Työmiehet ja apuvaimot	87
<i>Loiset ja maaorjat – vähiten arvostettua työvoimaa</i>	93
4. Monimuotoinen Viipuri	96
<i>Porvarienv taloudet – työnjaon monet käytännöt</i>	98
<i>Palkkatyöväki – enemmistö ilman valtaa</i>	103
<i>Piiat ja rengit – sukupuoli saneli työtehtävät</i>	100
<i>Naiset – syrjäytetty sukupuoli?</i>	105
Lähteet ja kirjallisuus	106
Liitteet	115

1. Johdanto

No 1. Mutta Toukokuussa antoi hän korjauttaa huoneensa, joka kesti 4 kuukautta, koska työmiehet tekivät sen vähitellen, jolloin muusta työstä vapaana olivat, ja jona aikana minä vahdin Taloa ja kuurasin korjatut huoneet, nimittäin Katon, ovet ja Ikkunat muurari Grusin työn jälkeen, ja kaikki epäpuhtaudet, josta veloitan 5 Ruplaa.

No 2. Lämmitin minä Saunan hänelle ja hänen rouvalleen kuten myös heidän Vierailleen 15 kertaa, varasin Veden ja vastat sekä passasin heitä sen jälkeen, josta veloitan nyt à 1 Rupla päivässä, tekee 15 Ruplaa.

No 3. Sitten vielä olen minä silloin kun hänen rouvansa makasi Lapsi vuoteessa, palvelut heitä 13 päivää parasta Kesä Työ aikaa, josta herra Ursin lupasi minulle hyvästä palveluksesta à 1 Ruplaa päivässä eli 13 Ruplaa.

No 4. On minun Poikani ajanut 10 Kuormaa Hiekkaa ja 10 Kuormaa Savea talon korjaukseen, josta yhteensä tulee à 25 kopeekkaa Kuorma eli 5 Ruplaa. Josta olen saanut 2 Ruplaa, jää 3 Ruplaa.[...]

Viipurissa 11. Maaliskuuta 1825

Beatha Simontytär Parkinen, Viipurin työmiehen leski¹

Leskiäidin lasku työnantajalleen mainitsee kaiken kaikkiaan kymmenen maksamatta jäänyttä työtehtävää. Laskusta käy myös ilmi sekä äidin että pojan työt. Molemmilla sukupuolilla oli omat vastuualueensa. Äidin auttaessa taloustöissä oli poika työskennellyt ulkotöissä. Beatha Parkisen kertomus lienee tyypillinen käsitys menneisyydessä vallineesta työnjaosta, jossa molemmilla sukupuolilla oli omat toiminta-alueensa ja mahdollisuutensa. Käsityksemme on, että tasa-arvo ja yhtäläiset mahdollisuudet saavutettiin vasta pitkällisen kamppailun tuloksena. Silti yhä tänäkin päivänä naiset ja miehet työllistyvät omille aloilleen jopa siinä määrin, että Euroopan Unionin on pitänyt huomauttaa meitä suomalaisia tästä.²

1.1 Työnteon sukupuolittuneisuus - tutkimuskysymys

Monesti esitetty näkemys on, että sukupuolten mahdollisuudet toimia yhteiskunnassa ovat vaihdelleet ajallisesti ja paikallisesti. Yhteisenä piirteenä voidaan kuitenkin pitää sitä, että miehillä on ollut enemmän mahdollisuuksia ja vapauksia toimia ja työskennellä. Lainsäädäntö ja muotoutuneet käytännöt sallivat miehille – ja ainoastaan miehille – toimimisen esimerkiksi kaupan ja käsityötuotteiden valmistuksen aloilla sekä valtion, kaupunkien ja seurakuntien viroissa. Toisaalta tietyt vastuualueet olivat perinteisesti naisten harteilla. Naiset valmistivat ruuan, hoitivat

¹ § 4, 11.3.1825 (fol. 76 – 78v), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Heba 15, 1825, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

² Komission kertomus neuvostolle, Euroopan parlamentille, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle naisten ja miesten tasa-arvosta – 2007. Euroopan yhteisöjen komissio, Bryssel 7.2.2007.

karjan ja valmistivat vaatteet pellavankasvatuksesta ja villan karstaamisesta ja kehräämisestä alkaen. Ne tehtävät kotitaloudessa, joita naiset hoitivat, eivät useimmiten tuoneet rahaa kotitalouteen, mutta olivat välttämättömiä kotitalouden jokapäiväisen hyvinvoinnin kannalta.³

Historiantutkimuksen kannalta naisten tekemä työ on ollut usein näkymätöntä, koska se ei ole jättänyt jälkeensä suuria määriä asiakirja-aineistoa. Tässä työssä tutkitaan muutamien aineistosta keskeisiksi nousseiden alojen ja työtehtävien kautta, kuinka työnjaon sukupuolittuneisuus muodostui 1820- ja 1830-lukujen Viipurissa. Työn päämääränä on tuoda esille niitä työnjaon käytäntöjä, jotka muovasivat jokapäiväistä elämää. Tutkimusaineistosta saatuja tuloksia vertaillaan aihetta käsittelevään tutkimuskirjallisuuteen. Kirjallisuudesta suurin osa käsittelee Pohjoismaita sekä saksankielistä Eurooppaa. Pääpaino tutkimuksessa on naisten tekemissä töissä, sillä useat tutkijat ovat pitäneet etenkin naisten siirtymistä palkkatyöhön edellytyksenä teollistumiselle ja siirtymiselle kohti modernia yhteiskuntaa.⁴

Sanalla ”työ” voi olla monta eri merkitystä. Yleensä työ merkitsee palkkatyötä, keinoa elättää itsensä. Tässä tutkielmassa työ on keino selviytyä, elättää itsensä, perheensä ja kotitalouden jäsenet. Työ on välttämättömmän – ruuan ja suojan – hankintaa, mutta se voi tapahtua laissa kielletyin keinoin. Toisaalta työ voi olla osa jokapäiväistä elämää, ilman, että erityistä vapaa-aikaa työn vastakohtana on olemassa. Työn synonyymejä voisivat siis olla elinkeino sekä selviytymis- tai ansainta- ja jopa elämäntapa. Käsitteet ”kotitalous” ja ”työ” ovat molemmat keinotekoisia kategorioita, jotka ovat saman prosessin toisistaan riippuvaisia osia. Ne ovat yrityksiä selittää ajankäyttöä. Kotitaloustyöhön perustuvassa yhteiskunnassa ei vielä ollut syntynyt käsitettä vapaa-aika, jota saatettiin ryhtyä viettämään vasta palkkatyöhön perustuvassa. Toisin sanoen kotitaloustuotantoon perustuvassa yhteisössä koko elämä oli työtä, mutta työ ja suhtautuminen työhön ei välttämättä ollut samankaltaista kuin nykyisin.⁵

Tutkimuksen tarkastelun kohteena on esiteollinen kaupunkiyhteisö, Viipuri, joka oli vasta vähän ennen tutkimusajankohdan alkua liitetty muun Suomen yhteyteen, kun Suomen suuriruhtinaskunta oli vuonna 1809 muodostettu. Terminä esiteollinen tai varhaismoderni on jonkin verran ongelmallinen, koska ne vaativat määrittelyä teolliseen aikaan. Englanninkielisessä tutkimuskirjallisuudessa aikakausi rajoittuu vuosiin 1500 – 1800, mutta Suomessa teollistuminen

³Fiebranz 2002, 145; Wiesner 2000, 103 – 106.

⁴Markkola, 1995b, 362.

⁵Jalava 2007, 218 – 219; Ogilvie 2003, 39; Parikka 1999, 7 – 10.

tapahtui hitaammin ja lainsäädäntö pysyi muuttumattomana aina 1800-luvun loppupuoliskolle saakka. Esiteollisen ajan kaupungeille tyypillinen piirre oli ammattikuntalaitos, joka sääтели ammatinharjoittajien ja tuotettujen hyödykkeiden määrää sekä laatua. Esiteollinen kaupunki oli alueen kaupan, merenkulun ja käsityön keskus, joissa ammatinharjoittajat eli kaupungin porvarit käyttivät poliittista valtaa maistraatin kokouksissa.⁶

Ajallisesti työ rajoittuu 1820- ja 1830-lukuihin. Tällöin kaupungissa oli siirrytty noudattamaan muun Suomen kanssa yhteneväistä käytäntöä muun muassa kauppiaiden keskuudessa. Samoin kaupungin väestön verotusta varten laadittiin henkikirjoitus ensimmäistä kertaa vasta tuolloin. Toisaalta nämä vuosikymmenet olivat viimeiset ennen muutosta ja kaupungin suurta kasvua. Tämän kaupungin henkisen ja fyysisen muutoksen voi katsoa alkaneen hovioikeuden perustamisesta vuonna 1839, jolloin kaupunkiin muodostui uusi ruotsinkielinen virkamiesryhmä. Samaan aikaan suomalaisuusliike aloitti toimintaansa.⁷ Kasvu kiihtyi vuosisadan puolivälissä kun Saimaan kanava valmistui. Varsinaista muutosta työnteon mahdollisuuksissa ei välttämättä pystytä jäljittämään näin lyhyellä aikaperspektiivillä, mutta joitakin merkkejä muutoksesta saattaa olla jo näkyvillä.

Lähdemateriaali

Lähdemateriaalina on käytetty pääasiassa Viipurin kämnerinoikeuden renovoituja pöytäkirjoja sekä kaupungin henkikirjoja. Kämnerinoikeuden pöytäkirjojen rinnalla on käytetty soveltuviin osiin kaupungin maistraatin arkistoa.⁸ Kämnerinoikeuden pöytäkirjoista on pyritty tuomaan esille työnjaon käytäntöjä ja kuvauksia tutkimusajankohdan arjesta. Sekä kämnerinoikeuden että maistraatin pöytäkirjat heijastelevat aikakauden instituutioiden käsityksiä työnjaosta, mutta lukemalla tarkasti näitä pöytäkirjoja on pyritty löytämään asiakirjoissa esiintyvien ”omaa ääntä”. Tämän mikrohistorioitsijoiden käyttämän metodin avulla voidaan kuulla kaikuja arjen

⁶ Bennett 1988, 281; Elinkeinolainsäädännön muutos osana muuttuvia työmahdollisuuksia Ruotsissa, kts. Bladh 1991, 28. Vainio-Korhonen 1998, 23.

⁷ Teperi 1965, 17. Hän pitää juuri suomalaisuusliikkeen syntyä ja kaupungin hovioikeuden perustamista 1830- ja 1840-lukujen taitteessa ratkaisevana murroksena.

⁸ Viipurin kämnerinoikeuden renovoitujen eli puhtaaksikirjoitetun pöytäkirjat sekä Viipurin maistraatin arkisto sijaitsevat Mikkelin maakunta-arkistossa. Kämnerinoikeuden arkisto muilta osin sijaitsee edelleen Viipurissa nykyisessä Leningradin oblastinarkistossa, joten tutkimuksessa on ollut tyytyminen puhtaaksikirjoitettuihin pöytäkirjoihin, joista on jätetty pois kaikkein vähäpätöisimmät riita- ja rikosjutut. Toisaalta, puhtaaksikirjoitetuissa pöytäkirjoissa käsitellään juopumus- ym. sen kaltaisia juttuja. Jukka Partasen laatima lista edelleen Viipurissa säilytettävästä materiaalista on luettavissa internet-osoitteessa <http://www.joensuu.fi/historia/oblast/>. Viipurin kaupungin henkikirjojen tarkasteluun on käytetty Kansallisarkiston digitoitua arkistoa, joka on luettavissa Kansallisarkiston internetsivuilta osoitteesta <http://digi.narc.fi/digi>.

jokapäiväisistä käytännöistä. Yksilöiden kautta pyritään tuomaan esille yhteisön ja myös sen instituutioiden käsityksiä työnjaosta.⁹

Kämnerinoikeudet olivat syntyneet jo Ruotsinvallan ajalla. Vuoden 1734 lain mukaan kaupungeissa tuli toimia sekä kämnerin- että raastuvanoikeus, jotka olivat kaupungin virkamiesten hallinnassa. Kämnerinoikeuden esimiehenä toimi joku maistraatin jäsenistä ja lisäksi oikeutta istui kaksi kämneriä, joiden tehtävissä porvarit vuorottelivat. Vaikka virkamiehet olivatkin kaksoisroolissa toimien sekä kämnerinoikeudessa että kaupungin hallinnossa, oli kämnerinoikeus maistraatista riippumaton tuomioelin toisin kuin raastuvanoikeus. Syyttäjänä kämnerinoikeudessa toimi kaupunginviskaali notaarin pitäessä pöytäkirjaa. Kämnerinoikeudet toimivat vain suurimmissa kaupungeissa. Ne olivat ensimmäisiä oikeusasteita, joissa käsiteltiin lähinnä riita- ja velkajuttuja, laitonta kauppaa koskevia tapauksia sekä kaupungin järjestyksenpitoon liittyviä rikkeitä. Mikäli kämnerinoikeus ei pystynyt ratkaisemaan asiaa, siirrettiin se raastuvanoikeudelle. Viipurissa kämnerinoikeutta istuttiin vuodesta 1753 alkaen aina tämän oikeusistuimen lakkauttamiseen vuoteen 1868 saakka.¹⁰

Alioikeuden pöytäkirjojen lisäksi työnjaon käytäntöjä on etsitty kaupungin maistraatin arkistosta. Tämä arkisto pitää sisällään pöytäkirjojen lisäksi myös esimerkiksi erilaisia tilastoja kaupungin väestöstä. Maistraatin pöytäkirjat¹¹ ovat syntyneet kaupungin hallinnollisen elimen istuntoja kirjattaessa. Maistraatin muodostivat vuodesta 1817 alkaen oikeus- ja kunnallispuormestarin johdolla neljä oikeus- ja kaksi kunnallisraatimiestä. Nämä viranhaltijat olivat luonnollisestikin kaupungin porvareita. Näiden lisäksi maistraatin istuntoihin osallistui tavallista tärkeämpiä asioita käsiteltäessä kaksitoista kaupunginvanhinta. Tämä luottamustehtävä ei ollut kovin haluttu eikä vanhimmilla ollut juurikaan valtaa. Maistraatin tehtävänä oli hoitaa kaupungin taloutta, valita keskuudestaan poliisi- ja palovirkailijat sekä määritellä kaupungissa myytävien elintarvikkeiden hinnat. Myös köyhäinhuolto kuului maistraatille. Vuodesta 1837 alkaen köyhien avustaminen jätettiin erityisen

⁹ Heikkinen 1993, 26 – 27; Sandvik 1992, 51 – 55, 61 – 67. Hilde Sandvik on väitöstudiumissaan ”*Umyndige*” *kvinner i handel og håndverk. Kvinner i bynaeringer i Christiania i siste halvdel av 1700-talet*” käyttänyt kaupunkioikeuden pöytäkirjoja, joista hän on tulkinnut valtaapitävien suhtautumista naisiin.

¹⁰ Mäkelä 1985, 281; Nikula 1981, 224. Kämnerinoikeuksia oli toiminnassa jo 1600-luvulla. Niiden avulla helpotettiin raastuvanoikeuden ruuhkia. Perustamisen taustalla oli vuonna 1619 annettu säädös.

¹¹ Tässä tutkimuksessa maistraatin pöytäkirjoja on käytetty lähinnä tiettyjä henkilöitä koskevien tietojen syventämiseen. Ensimmäisen kerran maistraatin edeltäjä raati mainitaan vuonna 1393. Maistraatin pöytäkirjat on erotettu raastuvanoikeuden pöytäkirjoista ainakin vuodesta 1814 alkaen. Esimerkiksi Lappeenrannan kaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjoja ei ole eroteltu toisistaan, vaan maistraatin ja raastuvanoikeuden istunnot on kirjattu samoihin pöytäkirjoihin, jotka sijaitsevat Leningradin oblastinarkistossa. Ks. <http://www.joensuu.fi/historia/oblast/> Myös Viipurin raastuvanoikeuden pöytäkirjat ovat edelleen Viipurissa. Tästä oikeusistuimesta voitiin valittaa Turun hovioikeuteen ja vuodesta 1839 alkaen Viipurin omaan hovioikeuteen.

vaivaishoitojohtokunnan vastuulle. Maistraatin istunnoissa käsiteltiin myös porvarisoikeuksia hakevien anomuksia sekä kaupungin virkojen ja toimien täyttämiseen liittyviä kysymyksiä.¹²

Kaupungin luterilaisiin seurakuntiin kuuluneen väestön demografinen tarkastelu kirkollisista arkistoista olisi suhteellisen vaivatonta, mutta ortodoksiseurakunnilla ei ollut käytössään samanlaista väestökirjanpitoa. Kaupungin luterilainen väestönosa oli merkitty kaupungin suomalaisen, ruotsalaisen ja saksalaisen seurakunnan rippikirjoihin. Ortodoksiseurakunnissa ei ollut käytössä samanlaisia rippikirjoja kuin luterilaisissa seurakunnissa, jotka noudattivat Ruotsin puoleisen Suomen käytäntöjä.¹³

Tästä syystä kaupungin väestön tarkastelun lähteeksi muodostuvat henkikirjat. Esimerkiksi ortodoksiväestön osalta ne ovat jopa kirkonkirjoja tarkemmat. Vuosien 1820, 1830 ja 1840 henkikirjoista on tätä tukimusta varten laadittu taulukot 1 – 9 sekä kaaviot 10 a – c, joissa kaupungin väestö on ryhmitelty henkikirjoihin merkittyjen ammattinimikkeiden perusteella. Tällöin luonnollisesti ne, joille ei ole merkitty ammattialaa tai tittelä, ovat jääneet tilastoinnin ulkopuolelle. Näitä henkilöitä on vuosittain vaihteleva määrä, joskaan heitä ei koskaan ole yli kolmannelta talouksista. Yleensä tämän ammattia vailla olevan ryhmän jäsenet ovat naisia, jotka on kirjattu vain nimikkeellä ”qvinnan” tai ”qvinsperson”. Lähestulkoon kaikille miehille on sen sijaan kirjattu jokin ammattinimike.¹⁴

Vanhan Suomen alueen henkikirjat poikkeavat jonkin verran muun Suomen vastaavista. Alueen hallintoa oli venäläistetty 1700-luvulla ja käyttöön oli otettu Venäjällä käytössä ollut henkivero, podusniemaksu. Tämä vero kerättiin kaikilta miespuolisilta henkilöiltä ikään katsomatta, lukuun ottamatta muutamia vapautuksen saaneiden ryhmiä. Vanhan Suomen yhdistäminen muuhun Suomeen ei johtanut muutokseen henkiverotuksessa. Viipurin läänin henkikirjat eivät kuitenkaan noudattaneet täydellisesti venäläistä käytäntöä, vaan niihin on merkitty koko väestö, joten myös itsenäisesti asuvat naiset ja talouden ”päämiehenä” toimivat naiset on löydettävissä. Henkikirjoja alettiin pitää vuodesta 1818 alkaen ja podusniemaksua perittiin vuoteen 1865 asti, minkä jälkeen Viipurin läänin henkiraha muutettiin samankaltaiseksi muun Suomen kanssa. Henkikirjoissa

¹² Halila 1981, 287; Ruuth & Kuujo 1981, 45, 48 – 49, 51 – 56.

¹³ Paavolainen 1980, 253

¹⁴ Tilastojen ulkopuolella on vuonna 1820 236 taloutta eli 27 % kaikista kotitalouksista, vuonna 1830 101 taloutta eli 11 % kaikista kotitalouksista ja vuonna 1840 223 kotitaloutta eli 22 % kaikista kotitalouksista. Vuoden 1820 lukema selittyy osaltaan henkikirjojen huonolla kunnolla. Esimerkiksi henkikirjojen ensimmäinen sivu on juuri ammattinimikkeiden ja titteliön osalta lukukelvoton. Ks. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Henkiverosta, ks. Orrman 1980

kaupungin asujaimisto on kirjattu talouksittain siten, että tontin tai talon omistaja on merkitty päämieheksi tai – naiseksi, ja hänen talouteensa on kirjattu lapset ja palkolliset sekä muut taloudessa asuvat. Henkikirjoitus on tehty tontti tontilta kaupunginosittain, joita olivat Linnoituksen eli varsinaisen kaupungin lisäksi esikaupungit. Yleensä näistä on nimetty Tervaniemi sekä Viipurin ja Pietarin (Pietarporin) esikaupungit.¹⁵

Ajankuvan syventämiseksi on käytetty tutkimusajankohtana Viipurissa ilmestyneitä sanomalehtiä. Vuonna 1821 kaupungissa alkoi ilmestyä saksankielinen ”Wiburgs Mancherley zum Nutzen und Vergnügen”. Tämä pioneerijulkaisu ilmestyi vain 12 numeron verran. Seuraaja, vuonna 1823 aloittanut ”Wiburgs Wochenblatt”, ilmestyi kymmenen vuoden ajan. Vuosina 1832 – 1836 kaupungissa ilmestyi ”Sanan Saattaja Wiipurista”, ja vuosina 1837 – 1839 ”Wiborgs Annonce Blad”.¹⁶

Työssä esiintyvät henkilönnimet ovat pääsääntöisesti kirjoitettu siinä muodossa, jossa ne esiintyvät lähdeteksteissä. Etenkin pöytäkirjojen liitteinä olevissa anomuksien ja selonteiden oikeinkirjoituksessa on vaihtelua. Jopa samassa asiakirjassa sanojen kirjoitusasu saattaa vaihdella. Yleensä näissä on käytetty nimien ruotsinkielisiä muotoja, mutta mikäli kirjoittajan äidinkieli on ollut muu kuin ruotsi, saattavat nimet esiintyä esimerkiksi venäjänkielisessä muodossa, tai ruotsinkielistä on kirjoitettu saksan kielen lauserakenteiden mukaisesti. Lähdemateriaalista tehdyt lainaukset on käännetty ruotsin kielestä alkuperäistekstin henkeä kunnioittaen. Koska vain muutama lähdemateriaalin teksti on alun perin kirjoitettu suomen kielellä, ovat nämä lainaukset merkitty erikseen.¹⁷

Tutkimuksen rakenne

Työ jakautuu kahteen päälukuun, jotka ovat valikoituneet lähdeaineiston perusteella. Perinteisesti naisten työntekoa ja työntöön sukupuolittuneisuutta koskeva tutkimus on jakautunut lukuihin naisten elinkaaren mukaan. Tällöin käsittelyssä ovat olleet naimattomat naiset, vaimot sekä lopuksi

¹⁵ Henkirahasta, kts. Orrman 1980; Ruuth & Kuujo 1981, 39. Henkikirjat on tehty ruotsiksi, jolloin kaupunginosat olivat Fästningen (yleensä käännökseenä Linnoitus; tutkimuskirjallisuudessa myös vanha kaupunki tai Valli), Tervaniemi sekä Wiborgska Förstaden ja St. Peterbo(u)rgska Förstaden. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat, 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

¹⁶ Ruuth & Kuujo 1981, 103 – 105; Kansalliskirjaston historiallinen sanomalehtikirjasto 1771 – 1890 löytyy internetosoitteesta <http://digi.lib.helsinki.fi>.

¹⁷ Kaupungin kielikysymyksestä ks. esim. Tandefelt 2002.

lesket.¹⁸ Elämänkaareen perustuva jako ei kuitenkaan ole relevantti tässä tutkimuksessa, sillä tutkimusaineiston perusteella ei voi tehdä tarkkoja luokitteluja naisten siviilisäädystä. Sen sijaan maistraatin sekä kämnerinoikeuden pöytäkirjoissa nousee esille kolme pääkenttää, jolla työnteke kaupungissa tapahtuu. Nämä ovat luonnollisesti porvarisammattit, kuten kauppa ja käsityö. Porvarien, käsityöläisten, kauppiaiden ja virkamiesten ryhmät ovat osaksi päällekkäisiä, sillä kaupungin virkamiehinä toimivat kauppiaat ja käsityöläiset. Lainsäädäntö rajasi porvarisoikeudet ja viranhoidon vain miesten etuoikeudeksi, jossa naiset ja vailla porvarisoikeuksia olevat miehet saattoivat toimia erityislupien turvin. Porvarisammattinharjoittajien joukosta on pyritty löytämään esimerkinomaisia tapauksia, joiden kautta pyritään tuomaan esille sukupuolittunutta työnjakoa. Tämä saattaa johtaa tiettyjen alojen tai ammattiryhmien painottumiseen. Naisilla ei ollut mahdollisuutta toimia kaikilla aloilla, mutta toisissa porvarisammateissa heillä oli mahdollisuuksia keskimääräistä enemmän. Tietyissä työtehtävissä korostuvat tietyt siviilisäädetyt, esimerkiksi kauppiaan leskivaimot ovat lähestulkoon ainoita naispuolisia kauppaan tekeviä henkilöitä. Toisaalta aviosäätyä ei aina pysty päättelemään, sillä nimitystä ”hustru” saatetaan käyttää myös leskivaimosta, eikä piika aina merkinnyt nuorehkoa naimatonta naista.¹⁹

Samalla tavoin kun porvarisammattinharjoittajien ja virkamiesten ryhmät ovat päällekkäisiä, ovat lähellä toisiaan laillisesti ja laittomasti kauppaan ja käsityötä harjoittavien ryhmät. Tästä syystä laittomien ammattinharjoittajien tarkastelu on relevanttia nimenomaan laillisen ammattinharjoittamisen yhteydessä, sillä samat institutionaaliset tekijät koskivat molempia ryhmiä. Laittomasti käsityötä harjoittavien ryhmän muodostavat sekä kirjaimellisesti että symbolisesti kaupungin muurin ulkopuolella asuvat. Tämän joukon elinkeinot olivat laittoman ja laillisen rajamailla, joskin he saattoivat samalla kuulua porvaristoon tai vuosipalkollisiin. Kaupungin konkreettisesta rakenteesta esikaupunkeineen sekä väestörakenteesta johtuen marginaaliryhmä saattoi olla kaupunginmuurien ulkopuolella enemmistö, joten vähemmistöstä tai marginaalista puhuminen on tässä yhteydessä jonkin verran harhaanjohtavaa.

Suurimman kaupunkilaisten joukon muodostavat toisen palveluksessa olevat henkilöt, kuten piijat ja rengit. Tähän ryhmään voidaan kuitenkin lukea myös muut samankaltaisissa tehtävissä toimivat henkilöt, kuten päiväpalkolliset ja ne muutamat tehdastyöläiset, joita kaupungissa oli. Heidän

¹⁸ Esim. Ogilvie 2003; Bladh 1991; Wiesner 1986 sekä useimmat muut aiheesta koskevat tutkimukset.

¹⁹ Esimerkiksi § 2, 4.2.1824, Varsinaisasiain pöytäkirjat Heba 14, 1824, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

työnsä ja suhteensa työnantajiin olivat vielä hyvin pitkälle samankaltaisia kuin vuosipalkollisillakin, eikä eroa vuosi- ja päivä- ja kuukausipalkollisten tehtävien välillä aina pysty tekemään.

1.2 Naishistoriasta sukupuolihistoriaan

Tässä työssä työnjaon sukupuolittuneisuutta on tarkoitettu tarkastella sukupuolihistorian kontekstissa. Uuden aallon feminismin myötä 1960-luvulla naiset tulivat näkyviksi historian tutkimuksessa samalla, kun sosiaal historian uuden suuntaukset pyrkivät tuomaan esille valtavirran historian tutkimuksen unohtettuja ryhmiä. 1980-luvulla käsite 'sukupuoli'²⁰ muodostui käsitteeksi, jonka avulla pyrittiin laajentamaan näkökulmaa naishistoriasta kohti molempien sukupuolten tutkimusta. Tässä yhteydessä ei sovi myöskään unohtaa Irma Sulkusen esittämää naishistoriaa koskevaa kritiikkiä. Sulkusen mukaan naishistoria ei saa jäädä vain erillistutkimukseksi, jota ohjailevat modernin feminismin pyrkimykset. Naisia koskeva historian tutkimuksen pitäisi tavoittaa menneisyyden käsitykset sukupuolista – niin miehistä kuin naisista – osana historian tutkimuksen kokonaisuutta.²¹

Historiantutkimuksessa sukupuolen käsitteen avulla pyrittiin lähestymään sosiaalisia sukupuolia, joiden nähtiin olevan opittuja sosiaalisen kanssakäymisen malleja. Judith Butler on vienyt tämän ajattelumallin äärimilleen tulkitessaan, että ruumiillinen sukupuoli on myös sosiaalisesti tuotettu ja se rakentuu kielellisille käsitteille. Sosiaalisen sukupuolen analyttisestä kategoriasta huolimatta monet tukijat näkevät sukupuolen yhä biologisena tekijänä, jonka mukaan valta ja (fyysinen) voima jakaantuvat.²² Toisaalta nais- ja sukupuolihistoria voidaan käsittää saman asian kahdeksi eri termiksi Joan W. Scottin tapaan. Termiä sukupuoli hän pitää vain paremmin kuvaavana, jolloin maskuliinisuus ja feminiinisyys eivät ole toisistaan irrallisia kategorioita vaan yhteen kietoutuneita.²³

Nykytutkimuksen valossa naisia ei voida enää pitää yhtenä homogeenisenä sorrettujen ryhmänä, eikä menneisyyttä tutkimalla saatuja teorioita voida suoraan siirtää nykypäivän kehittyvien maiden

²⁰ Englanninkielisissä maissa käytetään termiä gender, jonka suomenkielinen vastine 'sukupuoli' ei merkitse täysin samaa. Gender käsitetään yleensä sosiaalisesti sukupuoleksi. Markkola 1995b, 360.

²¹ Markkola 1995a, 360; Markkola 1995b, 157 – 158; Sulkunen 1991, 14 – 17, 27; Scott 1986, 29.

²² Esim. Ogilvie 2003, on tutkinut käsitettä "upper body strength", jonka voidaan nähdä määrittävät työn sukupuolittumista; Wiesner 2000, 106 – 107.

²³ Scott 1986, 29; Rosenhaft 1997, 2.

ongelmien ratkaisijoiksi. 1990-luvulla painopiste on siirtynyt sekä naisten omien kokemusten painottamiseen sekä postmoderniin feminismiin, joka painottaa naisryhmien ja –yksilöiden eroja ja eroavaisuuksia, individualismia. On esitetty, että sukupuoli ei ollutkaan määräävin tekijä, joka erotti naisten ja miesten kokemukset. Miesten työntekoa sivuava tutkimus on keskittynyt lähinnä miesten toimintaan työpaikoilla ja ammattiyhdistyksissä, eikä miesten roolia kotitaloudessa ole juurikaan tutkittu. Sukupuolihistoriallinen tutkimusote on saanut kritiikkiä siitä, että naishistoria on nimen muutoksestaan huolimatta yhä keskittynyt naisasian ajamiseen. Naishistoriaa korostavat tutkijat pitävät menneisyyden naisten kokemuksia jo sinällään tutkimuksen arvoisia eikä vain suhteessa miehiin. Toisaalta vaarana on ylenpalttinen naisellisten arvojen tai esimerkiksi naisten kollektiivisten kokemusten korostuminen.²⁴

Tulevaisuudessa tutkimuksen haasteena on teoreettinen kestävyys. Tähän on pyritty tutkimalla systemaattisesti millä tavoin sukupuolten suhteet ovat muotoutuneet eri aikoina ja erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa, jolloin käsitykset naisista ja miehistä eivät enää perustuisi poikkeuksiin ja erikoistapauksiin. Sukupuolten tutkiminen on pyritty kytkemään muiden hierarkioiden ja yksilön identiteettiä muovaavien prosessien tutkimiseen, mutta samalla vaarana on, että ei kyetä tekemään laajempia yhteenvetoja tai tulkintoja, jotka auttaisivat ymmärtämään sekä menneisyyttä että nykypäivää.²⁵ Tässä työssä pyritään luomaan käsitys työnjaosta analysoimalla yhteiskunnassa vallitsevia käsityksiä työnjaosta, sekä tarkastelemalla työnjakoon vaikuttaneita tekijöitä. On kuitenkin selvää, että näin ajallisesti ja paikallisesti näinkin rajallisessa tutkimuksessa ei kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä voida tehdä.

Sukupuolihistoriassa oleellisena ei enää ole ollut osoittaa, kärsivätkö vai hyötyivätkö naiset esimodernin yhteiskunnan muutoksista, kun työnteko siirtyi pois kotitalouden piiristä. Tärkeämpää olisi osoittaa ne prosessit ja hierarkiat, jotka muovasivat yhteiskuntaa ja käsityksiä sukupuolista, jolloin jatkuvuutta korostavat tekijät nousevat esille ja on helpompi luoda laajempi kokonaiskäsitys maailmasta. Esimerkiksi 1700-luvun saksalaisyhteisöjä tutkinut Sheilagh Ogilvie onkin esittänyt, että yhteiskunnan rakenteet – ei yksilön biologinen sukupuoli – määrittivät sukupuolten välisen työnjaon. Vielä pidemmälle viedyn päätelmän on tehnyt Mary S. Hartman tutkiessaan perheiden ja kotitalouksien rakennetta ja niiden vaikutusta yhteiskuntaan. Hänen mukaansa perheiden sisäiset

²⁴Downs 2004; Rosenhaft 1997, 6.

²⁵Hartman 2004, 259; Markkola 1995a, 157 – 158 ja 1995b, 362.

rakenteet ovat vaikuttaneet yhteiskunnan kaikkiin instituutioihin. Tutkimalla työnjakoa sukupuolinäkökulmasta, voidaan saada selville jotain uutta yhteisön ja yhteiskunnan toiminnasta.²⁶

Teollistumisen mukanaan tuoma muutos

Työnteko ja sen eri muodot ovat olleet nais- ja sukupuolihistorian kiinnostuksen kohteena jo sadan vuoden ajan. Ensimmäisen perusteellisen esityksen naisten työnteosta historiallisessa kontekstissa esitti vuonna 1919 Alice Clark teoksessaan *'The Working Life of Women in the Seventeenth Century'*. Clark esitti ajatuksen, että esimodernilla ajalla naiset toimivat tasaveroisina kumppaneina miestensä rinnalla, kunnes kapitalistinen tuotanto ja markkinatalous pakottivat naiset pois työelämästä erottamalla kotitaloudet tuotannosta ja siirtämällä työn pois kodin piiristä.²⁷ Toinen urauurtava tutkimus ilmestyi 1930-luvulla kun Ivy Pinchbeckin teos *'Women Workers and the Industrial Revolution, 1750 – 1850'* julkaistiin. Päinvastoin kuin Clark, hän korosti teollisen vallankumouksen mukanaan tuomia etuja. Teollistuminen avasi Pinchbeckin mukaan naisten elinpiiriä ja mahdollisti rahapalkkaan perustuvan työnteon ja elämäntavan.²⁸

Nämä pioneeriteokset loivat näkemyksen, jonka mukaan työnjaossa tapahtui muutos uudelle ajalle siirryttäessä, kun muun muassa uskonpuhdistus ja teollistuminen muokkasivat Eurooppaa. Mielenkiinto naisten tekemää työtä kohtaan heräsi uudelleen niin sanotun toisen aallon feminismin myötä 1960-luvulla sosiaalihistorian ja marxististen historiantulkintojen myötä. Naisten heikompi asema yhteiskunnassa nähtiin sukupuolittuneen työnjaon, patriarkaliskin ja suoranaisen riiston aikaansaamana. Louise A. Tillyn ja Joan W. Scottin 1970-luvulla ilmestyneen klassikkoteoksen *Women, Work, and Family* mukaan teollistuminen aiheutti työnjaon sukupuolittumista, jolloin naisten tehtäväksi jäivät kodin piirissä tapahtuva perheen hyvinvoinnista vastaaminen.²⁹

Keskustelua teollistumisen ja uuden ajan alun muutoksista jatkui seuraavallakin vuosikymmenellä. Merry E. Wiesner esitti teoksessaan *Working Women in Renaissance Germany*, että uuden ajan alun yhteiskunnalliset muutokset vaikuttivat naisten työntekoon jopa sen symbolisella tasolla, kun vaikeuksiin joutuneet ammattikunnat ryhtyivät rajoittamaan naisten työntekoa korostamalla miesten työnteon kunniallisuutta. Wiesner näki uskonpuhdistuksen mukanaan tuoma uudenlainen työn kutsumuksen ja miehisen perheenpään aseman korostamisen osaltaan vaikuttaneen siihen, että

²⁶ Hartman 2004, 243; Ogilvie 2003, 351.

²⁷ Clark 1982 [1912], 12, 294; Tulkinnoista ks. Simonton 1998, 4; Bennett 1988.

²⁸ Clark 1982 [1919], 290 - 308; Pinchbeck 1977 [1930], 306 – 316.

²⁹ Tilly & Scott 1978, 227 – 232.

naisten työtehtävät siirtyivät yhä enemmän kodin seinien sisäpuolelle. Lutherin naiskäsityksen ja ”huoneentaulun” muovaaman maailmankuvan myötä naisten kutsumukseksi vakiintui perhe, jota mies, ei koskaan nainen, edusti julkisuudessa. Tämän kehityksen on katsottu voimistaneen sukupuolittuneita käytäntöjä yhteiskunnassa. Wiesnerin tutkimuskohteena oli saksankielinen kulttuurialue, jota on viimeisimpänä tutkinut myös Sheilagh Ogilvie, jonka tutkimus *A Bitter Living. Women, Markets, and Social Capital in Early Modern Germany* ilmestyi vuonna 2003. Myös Ogilvien mukaan yhteiskunta uudella ajalla sulkeutui pakottaen naiset pois työelämästä, jolloin heidän osallistumisensa kulutusyhteiskuntaan ei ollut mahdollista.³⁰

Esimodernin ja modernin ajan taitteessa tapahtuneesta murroksesta työnteon ja naisten asemaan on myös kyseenalaistettu. Joan Kelly esitti jo 1970-luvulla ajatuksen, että renessanssin murros ei hyödyttänyt naisia lainkaan. Hollantia ja Englantia tutkinut Jan de Vries on todennut, että kulutusyhteiskunnan syntyminen paransi naisten ja perheiden asemaa, kun rahalla voitiin hankkia elämänlaatua parantavia hyödykkeitä. Toisaalta naisten työidentiteetissä ei nähty muutoksia. Naisten työ oli useimmiten huonosti palkattua eikä vaatinut koulutusta, kuten Judith M. Bennett on todennut. Tutkimustulosten eroavaisuudet selittyvät osaltaan myös tutkimuskohteiden valinnalla. Englannissa ammattikunnat eivät uudella ajalla enää olleet niin voimakkaita kuin esimerkiksi Saksassa. Lisäksi teollistuminen eteni Englannissa nopeammin kuin Manner-Euroopassa.³¹

Työnteon ja –jaon uudet muodot vaikuttivat ensimmäisinä kaupungeissa. Naisten työ liittyi tiiviisti kaupunkilaisuuteen, mikäli työ käsitetään kodin ulkopuolella tapahtuvaksi toiminnaksi, josta saadaan taloudellista hyötyä. Useimmiten tutkimus on keskittynyt kaupunkilaisnaisiin ja erilaisiin palkkatyön muotoihin, mutta maalaisnaisten työnteoa ei voida kiistää. Tutkimuksen suuntautumiseen on vaikuttanut osaltaan se, että kaupunkien työ oli tarkemmin rajattua ja säädeltyä, jolloin tutkimusmateriaalia on saatavilla enemmän. Uuden ajan alun Eurooppa oli kuitenkin hyvin agraarinen yhteiskunta, jossa suurin osa väestöstä, kaupungeissakin, sai elantonsa maataloudesta. Etenkin Pohjoismaissa tutkimus on pyrkinyt osoittamaan, että naiset ovat aina työskennelleet, jolloin käsitettä vahvasta pohjoismaisesta naisesta ja sukupuolten välisestä tasa-arvosta on vahvistettu. Naiset saattoivat saada valtaa yhteisössään työnteon kautta, kuten esimerkiksi Toivo on väitöskirjassaan osoittanut.³²

³⁰ Fiebranz 2005, 143; Ogilvie 2003; Wiesner 1986.

³¹; Kelly-Gadol 1977; Bennett 1988, 277; de Vries 1994.

³² Toivo 2006, 275; Östman 2000; Markkola 1995a, 155.

Pohjoismainen tutkimus on pohtinut naisten työnteon mahdollisuuksia pääasiassa perehtymällä aikakauden lainsäädäntöön ja lainkäytön synnyttämiin lähteisiin, jolloin myös erilaiset valtaan liittyvät kysymykset ovat nousseet esille. Naisten työntekoon liittyviä kysymyksiä on pohdittu myös kaupunkien hallinnollisen materiaalin sekä erilaiset väestökirjanpitoon ja verotukseen liittyvien asiakirjojen avulla. Keskeisiksi kysymyksiksi ovat nousseet muun muassa elinkeinovapautteen liittyvän lainsäädännön tulkinnat.³³

Suomessa maalaisnaiset ovat olleet tutkimuskohteina kaupunkilaissariaan useammin. Lisäksi tutkimus on keskittynyt enemmän teollistumisen vaikutuksiin ja naisten siirtymiseen palkkatyöhön 1900-luvulla.³⁴ Lähinnä vain Kirsi Vaino-Korhonen on keskittynyt tutkimaan esiteollisen kaupunkiyhteisön naisia sukupuolihistorian näkökulmista. Hän on käyttänyt lähteinään kaupungin hallinnon arkistojen lisäksi käsityöläisammattikuntien arkistoja, jolloin tutkimuksen kohteeksi ovat nousseet etenkin käsityötä harjoittaneet naiset. Vainio-Korhosen mukaan ammattikuntia koskeva lainsäädäntö tuki sukupuolittunutta työnjakoa, jolloin myös valta jakautui sukupuolen mukaan jättäen naiset marginaaliin. Vainio-Korhonen on korostanut jatkuvuutta tuomalla esille naisten työn väliaikaisuuden, matalan koulutustason ja huonon palkkauksen, jotka edelleen leimaavat naisten tekemää työtä.³⁵

Tutkimalla Viipuria, joka oli perustamisestaan 1200-luvulla saakka ollut portti idän ja lännen välillä, voidaan avata uusia näkökulmia suomalaisuuteen. Pirjo Markkola on artikkelissaan *”Vahva nainen ja kansallinen historia”* kehottanut miettimään suomalaisuutta, joka ei ole stereotyyppinen valkoinen, luterilainen, heteroseksuaalinen työväen- tai keskiluokan edustaja. 1800-luvun alun Viipuri oli monikulttuurinen, erilaisiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin ryhmiin jakautunut kaupunki. Tällaisessa yhteisössä työnjako on saattanut muodostua erilaiseksi kuin yleensä hyvinkin homogeenisissa sisämaan pikkukaupungissa tai kirkonkylässä. Kirkonkylän sosiaaliryhmien ja sukupuolten välinen näennäinen tasa-arvo saattaa johdattaa päättelämään, että suomalaisten naisten mahdollisuudet työnteekoon löytyvät jostakin meille suomalaisille hyvin tyypillisestä erityispiirteestä. Tarkastelemalla viipurilaisten käsityksiä työnjaosta sukupuolten välillä myyttiseksi

³³ Mordt, 1993; Artæus 1992; Bladh, 1991; Sandvik, 1992.

³⁴ Markkola, 1989 ja 1994; Östman 2000.

³⁵ Vaino-Korhonen, 1998, 2002 ja 2006. Toisaalta naisten marginaalinen asema oli suhteellista. Katso esim. Davis 1997.

kasvanutta käsitystä ”vahvasta suomalaisesta naisesta” ja tasa-arvoisesta työnjaosta voidaan tarkastella uusista näkökulmista.³⁶

1.3 Ei vain sukupuoli - työnjakoon vaikuttavat tekijät

Osa tutkijoista on esittänyt, että suku ja perheen asema yhteisössä olivat sukupuolta merkittävämpi tekijä. Sheilagh Ogilvie on kohta kohdalta kumonnut sukupuolittuneen työnjaon teorian osoittamalla miten työtehtävät eivät jakautuneet sukupuolen, vaan paikallisyhteisön rakenteiden mukaan. Hänen mukaansa rakenteet ja instituutiot olivat merkittävämpiä kuin yksilön sukupuoli. Ruotsalaisen maalaisyhteisön sukupuolittunutta työnjakoa tutkinut Rosemarie Fiebranz on todennut, että kuuluminen johonkin tiettyyn kulttuuripiiriin on vaikuttanut kotitalouden elinkeinostrategioihin, ja tätä kautta sukupuolten erilaisiin mahdollisuuksiin. Mary S. Hartman on esittänyt väitteen, että perhejärjestelyt vaikuttivat yhteisten kokemusten, asenteiden ja arvojen avulla ihmisten jokapäiväiseen elämään. Hän ei aseta painoa niinkään elinkeinostrategioille, vaan vetää kauaskantoisia johtopäätöksiä todeten, että perherakenteet vaikuttivat yhteisöihin luoden ja muokaten uskonnollisia, sosiaalisia, poliittisia ja taloudellisia rakenteita.³⁷ Toisaalta, mikäli rakenteet muovasivat yhteisön käsityksiä sukupuolesta, niin tällöin sukupuolesta muodostui työnjakoon vaikuttava tekijä. Sukupuolesta tuli osa sitä sosiaalista sopimusta, josta Joan Scott kirjoitti vuonna 1986 ilmestyneessä artikkelissaan ”*Gender, A Useful Category of Historical Analysis*”. Vain tutkijan omat painotukset – kumpi oli ensin, muna vai kana – johdattavat jokseenkin samankaltaiseen lopputulokseen, jossa työnjaossa sukupuolella on merkityksensä.³⁸

Kotitalouden rakenteen ja yhteiskunnan välisestä vuorovaikutuksesta on keskusteltu 1960-luvulta alkaen. Näissä tutkimuksissa käsitteet kotitalous ja perhe usein nähdään toistensa synonyymeina. Kotitalous oli yhteiskunnan peruspilari, jonka tukirankana oli avioliitto ja avioparin muodostama perusta. Suurin osa työstä ja tuotannosta tapahtui kotitalouden piirissä. Avioparin lisäksi näiden

³⁶ Markkola 2002a, 89. EVAn Naisjohtajat huipulle! raportissa Anna Kortelainen kirjaa suomalaisen naisjohtajuuden kivijaloiksi edistyneetoksen, syntyperätasa-arvon, kansanopetuksen ja –sivityksen sekä työnteon kunnioituksen. Katso Kortelainen 2007. Esim. norjalaistutkija Ida Bull on esittänyt teorian, että yhteisöissä, joissa miehet ovat poissa pitkiä aikoja esimerkiksi merellä, sodassa tai kauppamatkoilla, on työnjako tasa-arvoisempaa. Miesten poissa ollessa naisten on ollut pakko hoitaa perinteisesti miehille kuuluneet työtehtävät, jolloin he ovat saaneet vastuun avulla valtaa, joka näkyy tasa-arvoisuutena tämän päivän Pohjoismaissa. Bull 1990.

³⁷ Hartman 2004, 243, 250 – 255; Ogilvie 2003, 351; Fiebranz 2002, 43; Lindström 1993, 14; Wiesner 1986, 76; Tilly & Scott 1987 [1978] 48 – 50.

³⁸ Scott 1986, 29.

jälkeläiset sekä mahdolliset palvelijat tai perheettömät sukulaiset muodostivat yksikön, joka vastasi jäsentensä tarpeista. Työnteko tähtäsi kaikkien perhetalouden jäsenten hyvinvointiin. Esiteollisen yhteiskunnan työnjakoa ei voi tarkastella käsittelemättä kotitalouksia. Koska työnteko ja tuotanto tapahtuivat kotitalouden piirissä, yhdistyivät työ ja kotitaloudet koko yhteiskuntaa ylläpitäviksi rakenteiksi.³⁹

Tutkittaessa kotitalouksia niitä on usein lähestytty perheen kautta. Perhe oli kotitalouden perusyksikkö, jonka koko, jäsenten ikä, sukupuoli ja tehtävät ovat muokanneet valtasuhteita, työntekoa ja koko yhteiskuntaa. Perhehistoriallinen tutkimus on vakiinnuttanut jaon itäiseen ja läntiseen perheen ja kotitalouden rakenteen mukaan. Tämän tutkimussuuntauksen mukaan ”itäinen perhe” on tyypillisesti yli viiden hengen ja useamman sukupolven muodostama kotitalous. Jako itäisen ja läntisen perhemallin välille on yleensä vedetty Pietarista Italian Triesteen kulkeva, jolloin Viipuri olisi jäänyt tämän linjan läntiselle puolelle. Suomalainen tutkija Kirsi Sirén on kuitenkin vetänyt linjaa uudelleen kulkemaan Kymijokeen, jolloin Viipuri olisi Sirénin tutkimusajankohtana 1700-luvulla kuulunut itäisen perhemallin alueeseen.⁴⁰

Selitystä itäisen ja läntisen käytäntöjen taustalla on etsitty muun muassa maatalouden käytännöistä ja ennen kaikkea työnjakoon liittyvistä kysymyksistä. Itäisen kaskiviljelyn alueella fyysisesti kyvykkään työvoiman tarve oli suuri. Kotitalous oli vahva kun se oli monilukuinen, sillä tilan paikkaa siirrettiin kaskeamisen myötä paikasta toiseen. Kiinteä maaomaisuus ei ollut niin merkittävässä asemassa kuin läntisen peltoviljelyn alueella. Samalla naisten työpanos kotitaloudelle ei ollut yhtä arvokasta kuin miesten, sillä naiset eivät kyenneet samanlaisiin fyysisiin ponnistuksiin kuin miehet. Myös muut Itä-Suomelle tyypilliset keinot hankkia elanto, kuten rahdinajo, loivat omanlaisiaan käytäntöjä. Nämä Pietarin kasvun myötä voimistuvat piirteet saattoivat toisaalta jopa vahvistaa naisten asemaa yhteisössään. Miehet olivat pitkiä aikoja rahdinajossa, jolloin maanviljely jäi naisten vastuulle. Samaan aikaan tapahtunut kaskiviljelyn väheneminen ja maitotalouden yleistymisen teki naisista yhä merkittävämpiä työntekijöitä maataloilla.⁴¹

Läntistä perhettä leimasi ydinperhe, avioparin ja näiden lasten, sekä mahdollisten palkollisten muodostama kotitalous. Naimisiin menttiin verrattain vanhoina, noin 25-vuotiaina. Avioitumisikä on pidetty merkittävimpana erottelevana tekijänä itäisen ja läntisen perhemallin välillä. Länsi-

³⁹ Ogilvie 2003, 39, 351; Fiebranz 2002, 42 – 44; Wiesner 2000, 103 ja 1986, 76; Sirén 1999, 11; Simonton 1998, 17 – 18; Andersson & Ågren 1996, 34 – 35; Lindström 1993, 14; Bull 1990, 497; Tilly & Scott 1978 [1987] 48 – 50.

⁴⁰ Introduction teoksessa Hämynen, Partanen & Shikalov 2004, 9 – 11; Mironov 2000, 123 - 179; Sirén 1999, 140.

⁴¹ Mäkelä 1989, 75; Moring 2004, 158.

Euroopassa⁴² avioliittoa edelsi työnteko jossain vanhempien kotitalouden ulkopuolisessa työpaikassa, jossa kerättiin omaisuutta tulevaa avioliittoa varten. Suhteellisen moni jäi naimattomaksi, jolloin heidän oli elätettävä itsensä. Toisin sanoen ”läntisen Euroopan perhemallin” alueella työmarkkinoiden oli avauduttava myös naisille. Samalla yhteiskunnan oli ryhdyttävä huolehtimaan sen vähäosaisista, sillä perhe ei enää taannut huolenpitoa sen työkyvyttömille jäsenille. Itäisen perhemallin alueella suvun ulkopuolisen työvoiman tarve oli suhteellisen vähäistä, sillä kotitalouden muodostivat useat sukupolvet sekä mahdollisesti kaukaisemmat sukulaiset. Tytöt pyrittiin naittamaan nuorina, ja naispuolisen työvoiman tarvetta korvattiin hankkimalla miniöitä, joilla oli mahdollisimman arvokkaan myötäjäiset mukanaan. Avioliitot olivat usein järjestettyjä ja etenkin morsiamet verrattain nuoria. Puolisoiden välinen ikäero oli suurempi, kuin läntisen perhemallin alueella.⁴³

Avioitumiskäytäntöjen lisäksi myös omaisuuden siirtymisessä ja perimisessä oli eroja itäisen ja läntisen perhemallin alueilla. Läntisen mallin alueella noudatettiin joko mallia, jossa esikoispoika peri kaiken, tai omaisuus jaettiin perillisten kesken. Tällöin muut perijät joutuivat hankkimaan elatuksensa työnteolla kotitalouden ulkopuolella. Itäisen mallin alueella omaisuus pyrittiin säilyttämään jakamattomana, jolloin useasta sukupolvesta koostunut kotitalous hallitsi sitä yhdessä, yleensä suvun vanhimman johdolla. Tytöt saattoivat periä vain irtainta omaisuutta, karjaa tai vaatteita, joka yleensä jaettiin tyttärille myötäjäisinä heidän avioituessaan. Tytöt perivät tämän irtaimen yleensä äidiltään, ja usein se käytettiin koko kotitalouden hyväksi. Esiteollisen Suomen perhetalouksia tutkineen Anu Pylkkäsen mukaan naisten panos kotitalouden yhteiseksi hyväksi tunnustettiin toki Savon ja Karjalan alueella, mutta tämä tunnustus ei kuitenkaan aina näkynyt tyttärien perinnöissä. Huolimatta omistamastaan karjasta tai työpanoksestaan heidän vaatimuksiaan ei oikeusistuimissa arvostettu siinä määrin kuin miesten.⁴⁴

Jako ”itäiseen” ja läntiseen” perhemalliin on todettu olleen hyvin ajallinen ja paikallinen ilmiö. Jopa samalla alueella on saattanut esiintyä molemmille malleille tyypillisiä piirteitä. Työtapojen muuttuessa kulttuurissa säilyneet käsitykset ja asenteet saattoivat säilyttää työnjaon käytännöt. Esimerkiksi Tapio Hämynen, joka on tutkinut suojärveläisiä ortodokseja, toteaa, että maatöitä pidettiin naisten ja lasten toimena. Tämä käsitys oli syntynyt aikana, jolloin miehet ansaitsivat maatöitä paremmin rahdinajossa. Maatalouden kaupallistumisen myötä perheet eivät enää olleet

⁴² Länsi-Euroopalla tarkoitetaan lähinnä länsi-luoteista Eurooppaa.

⁴³ Introduction teoksessa Hämynen, Partanen & Shikalov 2004, 9 – 11; Ogilvie 2003, 49 – 51; Mironov 2000, 55 – 111, 123 – 138; Sirén 1999, 11 – 12.

⁴⁴ Pylkkänen 2005, 84; Mironov 2000, 55 – 111; Sirén 1999, 144; Vainio-Korhonen 1998, 159.

niin riippuvaisia toistensa työpanoksesta, jolloin suurperheet eivät enää olleet relevantti tuotantotapa. Ne saattoivat kuitenkin säilyä, sillä ne tarjosivat henkistä ja sosiaalista taustatukea muuttuvina aikoina. Toisaalta myös ”klassisen” ydinperheen takana saattoi piillä tiiviitä sukusiteitä ja –verkostoja, jotka muokkasivat ydinperheiden työnjakoa. Yhdessä perheessä saatettiin keskittyä tietyn tyyppisiin tehtäviin toisen sukuverkostoon kuuluvan perhekunnan hoitaessa toiset tehtävät. Venäläisen sosiaalhistorioitsija Boris N. Mironovin mukaan kaupunkioloissa perherakenteet olivat heterogeenisempia kuin maaseudulla. Myös muutokset näkyivät ensin kaupungeissa. Kotitalouksien koot pienenivät ensimmäisenä kaupungeissa, ja erityisesti Venäjän länsiosassa. Vaikka Mironov ei kiistäkään teoriaa perhemalleista sinänsä, hän tuo esille, että jo 1700-luvulla venäläiset asuivat monimuotoisissa kotitalouksissa.⁴⁵

Aivan viime aikoina Mary S. Hartman on korostanut etenkin naisten myöhäistä avioitumista osana teollistumiseen johtaneessa kehityksessä. Naisten siirtyminen palkkatyöhön on tässäkin teoriassa oleellinen tekijä, sen vaikutukset ulottuivat perheisiin ja tätä kautta koko yhteiskuntaan. On esitetty, että morsiamen mahdolliset ansiot sekä iän tuoma kokemus loivat tasa-arvoisemmat mahdollisuudet toimia avioparina. Myöhäisestä avioitumisesta johtuen lapsiluku jäi alhaisemmaksi kuin itäisen perhemallin alueella, jossa etenkin naiset avioituivat nuorina. Toisaalta lasten saaminen ja hoitaminen vaikutti aina jollain tavalla naisten elämään ja työnteon mahdollisuuksiin, eivätkä kaikki tutkijat ole nähneet tässä suhteessa eroa itäisen ja läntisen Euroopan välillä. Naisten asema jälkeläisten, ja sitä kautta työvoiman tuottajana on nähty jopa olleen vahvempi niillä alueilla, joissa maatalous perustui työvoiman tarpeeseen. Toisaalta Itä-Eurooppaa on tutkittu varsin vähän etenkin kotitalouksien ja sukupuolittuneen työnjaon näkökulmasta, joten laaja-alaiset yleistykset saattavat olla jossain määrin harhaanjohtavia.⁴⁶

Lyndal Roper on tutkinut uskonnon ja erityisesti uskonpuhdistuksen sekä protestanttisen uskon vaikutuksia perhetalouksiin ja naisten asemaan. Hän esittää ajatuksen, että uskonpuhdistuksen myötä perheen pään, aviomiehen, asema vahvistui ja naiset syrjäytettiin työpajoista. Samalla nämä menettivät poliittisen vallan ja heistä tuli patriarkaalisen kontrollin alaisia. Samansuuntaisesti asiaa on tulkinnut myös Merry E. Wiesner tutkiessaan reformaation jälkeisiä saksalaiskaupunkeja.⁴⁷

⁴⁵ Hämynen 2004, 94, 123; Moring 2004, 162; Mironov 2000, 139 – 144;

⁴⁶ Hartman 2004, 259 – 261; Introduction teoksessa Hämynen, Partanen & Shikalov 2004, 9; Sirén 1999, 12.

⁴⁷ Wiesner 2000 102 – 105, Roper, 1989, 2, 252; Wiesner 1986.

Lutherin oppien mukaan yhteiskunta jakaantui kolmeen säätyyn, jotka olivat ecclesia eli kirkko, politia eli valtio sekä oeconomia eli kotitalous. Kaksi ensimmäistä oli varattu miehille, ja naiset saattoivat toimia vain kotitalouden piirissä. Tämä oli heidän kutsumuksensa, eikä heidän ollut soveliaista toimia julkisuudessa. Koska miehen tehtävänä oli huolehtia kotitaloutensa hyvinvoinnista ja opettaa uskontoa kuten pappi seurakunnassaan, vertautui miehen asema kotitaloudessa Jumalaan, joka isällisesti ohjasi ihmisiä. Tämän kehityksen on nähty eriyttävän sukupuolten tehtäviä entistä voimakkaammin. Toisaalta protestantismi ei korostanut neitsyyttä samoin kuin katolilaisuus, vaan nosti vaimon ja äidin roolin naisen kutsumukseksi. Myös työllä ja työnteolla oli protestanttisessa teologiassa aivan erityinen painotus. Työnteko oli sekä velvollisuus, kutsumus että hartaudentarjoittamisen keino.⁴⁸

Viipurissa kuitenkin oli ortodoksinen väestöosa, johon tämä protestantismiin kiinteästi liittyvä teoria ei sellaisenaan päde. Ortodoksinen väestön kulttuuri ja uskonnosta kumpuavat käsitykset naisten paikasta yhteiskunnassa saattoivat olla aivan toiset. Toisaalta jo Pietari Suuri oli pyrkinyt länsimaistamaan myös ortodoksista kirkkoa ja jossain määrin ortodoksien käytännöt muistuttivatkin katolisten vastaavia luostareineen ja löytölastenkoteineen. Yleisellä tasolla ortodoksisuutta voidaan pitää jopa patriarkalisempänä kuin protestantismia.⁴⁹

Työntekoa ja –jakoa esiteollisessa yhteiskunnassa vaikuttivat osaltaan institutionaaliset tekijät, kuten lainsäädäntö ja sen tulkinta. On esitetty erilaisia näkemyksiä näiden institutionaalisten tekijöiden vaikutuksista yhteiskunnan rakenteisiin ja käytäntöihin ja rakenteiden vaikutuksista instituutioihin. Yhteisenä piirteenä voidaan kuitenkin todeta, että instituutioilla ja niiden käytännöillä oli vaikutuksensa ihmisten jokapäiväiseen elämään. Esimerkiksi lainsäädännön edessä sukupuolet eivät olleet tasavertaisia. Naiset nauttivat laillista suojelua miesten kautta, jolloin heidän oikeudellinen asemansa riippui miehestä, oli tämä sitten isä tai aviomies. Miehen valta ja auktoriteetti perustuivat sekä moraaliseen vastuuseen ”heikommasta sukupuolesta” että väkivaltaan. Miehellä oli oikeus kurittaa vaimoan.⁵⁰

⁴⁸ Toivo 2006, 161 – 164. Toivon mukaan työllä oli esiteollisessa yhteiskunnassa rahvaalle suurempi merkitys kuin eliitille. Markkola 2002b, 32; Wiesner 2000, 26 – 30, 220 – 231.

⁴⁹ Ortodoksinen uskon naiskäsityksestä ks. Wiesner 2000, 217, 240 – 242; Ortodoksien avioerosta, kts. esim. § 4, 8.7.1830, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 20, 1830, Varsinaisasiain pöytäkirjat, Viipurin kämnerinoikeuden pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. ”[...] skola de under ägteskapet sammanaflade ledan förblifva hos Condratji Dmitrieff [aviomies] hvilken det åligger att dem faderligt vårda och lemna nödigt uppföstra.”; Pietarin lastenkodista, jonne viipurilaisia aviottomia lapsia lähetettiin, ks. Engman 2004, 79 – 82 ja 1995, 190 – 218; Ruuth & Kuujo 1981, 57.

⁵⁰ Ogilvie 2003, 63; Liliequist 2002, 81; Ruotzin Waldacunnan laki 1734, Naimisen Caari, IX Luku, § 1; Pahategon kaari XXXVI Luku, § 1.

Samaan aikaan maaseudun ja kaupunkien asukkailla oli erilaiset mahdollisuudet esimerkiksi peria omaisuutta tai harjoittaa ammattia. Perintöoikeus yhdenmukaistettiin vasta vuonna 1878. Tätä ennen kaupunkilaisten pojat ja tyttäret perivät yhtä paljon, mutta maaseudulla tyttäret perivät vain kolmasosan. Niin sanottu laillisen suojelun periaatteen mukaan jokaisen ihmisen piti olla joko jonkun toisen palveluksessa, harjoittaa ammattikuntalaitoksen säätelemää porvarisammattia tai kuulua säätyläisiin. Kaupungeissa ammatinharjoittamista säätelivät osaltaan ammattikunnat, jotka päättivät, kuka saa harjoittaa käsityötä ja kauppaa. Ammattiin johtava koulutus oli mahdollista vain miehille. Toisaalta osa miehistä jäi tämän etenemisväylän ulkopuolelle. Tästä näkökulmasta katsottuna sukupuoli ei ollut ainoa työnjakoa määrittävä tekijä.⁵¹

Viipurin erityispiirteet muovaamassa työnjakoa

Perinteisen käsityksen mukaan Viipurissa vaikutti neljää eri kieltä puhuvaa väestöryhmää. On laskettu, että vuonna 1812 noin neljäkymmentä prosenttia oli suomea äidinkielenään puhuvia, noin 30 prosenttia puhui venäjää, likimain 14 prosenttia puhui ruotsia ja noin 13 prosenttia kaupungin väestöstä puhui äidinkielenään saksaa. Enimmillään kaupungissa puhuttiin jopa 20 eri kieltä. Nämä luvut perustuvat J.W. Ruuthin 1900-luvun alussa esittämiin laskelmiin kaupungin väestöryhmistä. Hän perusteli jakonsa vuonna 1812 tehdyllä väestönlaskennalla, jossa asukkaille oli merkitty heidän äidinkieliensä. Vanhan Suomen suomalaisuusliikettä tutkineen Jouko Teperin mukaan venäjänkielisten määrä kaupungissa lisääntyi Vanhan Suomen hallinnollisen yhdistämisen jälkeen, mutta muut kieliryhmät eivät juuri muuttuneet. Kaupungin asukkaita ei kuitenkaan voi jakaa eri ”kansallisuuksiin” suoraan äidinkielen perusteella, kuten tähänastisessa tutkimuksessa on melko surutta tehty.⁵²

Kieli- ja väestöryhmien jaottelun voi katsoa olevan vain suuntaa-antava. On kyseenalaista, kuinka ”saksalaisena” tai ”ruotsalaisena” voidaan pitää henkilöä, jonka suku on asunut kaupungissa jo vuosisatoja. On kuitenkin huomattava, että vaikutteita saatiin sieltä, missä puhuttiin tuttua kieltä. Esimerkiksi Teperi korostaa saksankielisen yläluokan siteitä ”Goethen ja Schillerin” maailmaan. Onkin totta, että juuri Saksasta viipurilaiset saivat ensimmäisenä Suomessa uusia ajatuksia muun muassa naisten hyväntekeväisyystoiminnasta. Teperi painottaa Vanhan Suomen asukkaiden sitkeää

⁵¹ Vainio-Korhonen & Rahikainen 2006, 10; Ogilvie 2003, 19; Vainio-Korhonen 1998, 28; Pulma 1994, 45, 56, 59 – 60; Bull 1990, 485; Ruotzin Waldacunnan Laki 1734, Perindö Caari, II luku § 1, Kauppa Caari, III luku.

⁵² Knapas 2003; Ruuth & Kuujo 1981, 41 – 43; Teperi 1965, 14, 16.

halua säilyttää yhteyden alueisiin, joissa tuttua kieltä puhuttiin. Tämän näkemyksen mukaan voisi päätellä, että kielelliset ja kulttuuriset siteet olivat liki ehdottomat aina 1830-luvun loppupuolelle saakka. Tällöin, Teperin mukaan, nouseva suomalaisuusliike rikkoi vanhat käsitykset kulttuuri- ja kielirajoista.⁵³

Teperin esille tuoma näkemys on kuitenkin liian kärjistetty. Tietenkin vaikutteet, jotka välittyivät sukulaisten ja tuttavien välityksellä, ovat osaltaan vaikuttaneet eri kieliryhmien käsityksiin maailman menosta ja oletettavasti jopa siitä, mitä pidettiin naisten töinä ja mitkä työt taas kuuluivat miehille. Ei kuitenkaan pidä unohtaa, että liki kaikki kaupungin asukkaat puhuivat useampaa kuin yhtä kieltä, ja vaikutteita saatettiin ottaa muualta kuin omasta tuttavapiiristä. Tärkeämpää olisi tarkastella kaupungin väestöryhmiä esimerkiksi ammattialoittain, jolloin vertaaminen muihin kaupunkeihin tulee mahdolliseksi. Tällöin kaupunkia koskeva historiankirjoitus ei jää vain kansallisuusaatteen elähdyttämäksi. Kansallinen historiankirjoitus on halunnut painottaa väestön etnistä ja kielellistä taustaa omista motiiveistaan käsin. Tällöin kaupunki on yleensä haluttu nähdä suomalaisena ja suomenkielisenä, korkeintaan muutamien saksalaissukuisten kauppiaiden kotipaikkana. Kaupungin venäläinen väestönosa on kansallisista lähtökohdista tarkasteltuna haluttu unohtaa. Tietoinen ”unohtaminen” etenkin venäläisen väestöosan kohdalla on ollut helppoa, sillä iso osa heistä oli ortodoksista uskoa tunnustavia sotilaita, jolloin heitä ei löydy luterilaisten seurakuntien rippikirjoista eikä kaupungin henkikirjoista, sillä heidät oli kirjattu varuskunnan omiin listoihin.⁵⁴ Äidinkielen sijaan kaupungin väestön ryhmittelyn voisi tehdä kulttuuristen piirteiden mukaan. Tosin sanoen maaseudun väestöllä oli erilaiset käsityksen työnjaosta kuin rikkaimmilla kauppiailta tai aatellisilla. Toinen tapa ryhmitellä väestöä ovat eturyhmät, jotka syntyvät kilpailtaessa taloudellisista ja poliittisista resursseista.⁵⁵

Viipurin ja koko vanhan Suomen lainsäädäntö muuttui vuonna 1812, kun Viipurin lääni yhdistettiin hallinnollisesti muun Suomen kanssa. Tätä ennen noin sadan vuoden ajan alueella oli käytössä osittain venäläistynyt lainsäädäntö. Vaikka lainsäädäntö muuttuikin kun Suomesta tuli suuriruhtinaskunta, voi olettaa, että ihmisten mieli ja kulttuuriset käyttäytymismallit eivät muuttuneet yhdessä yössä. Venäläisen lainsäädännön ja kulttuurin mukanaan tuomat käyttäytymismallit, kuten esimerkiksi kaupunkilaisten oikeus ilman palkattua työvoimaa elättää

⁵³ Petterberg-Möntti 2001, 78.

⁵⁴ Jopa uusin Vanhaa Suomea käsittelevä tutkimus lainaa suoraan 1900-luvun alun tutkimuksen käsitteitä alueen kieliryhmistä ja ”suomalaistamisyrittämisistä”. Ks. Talka 2005, 21. Anu Talka referoi vuonna 1901 ilmestynyttä O.A. Kallion teosta, joka käsittelee Vanhan Suomen liittämistä muun Suomen yhteyteen. Kulttuurivaikutteista ks. Engman 2004, 88 – 90.

⁵⁵ Engman 1983, 42 – 45

itsensä käsityöllä, ovat saattaneet vaikuttaa viipurilaistenkin mielissä vielä hyvän matkaa 1820-luvun jälkeen. Kauppiat olivat järjestäytyneet venäläisen mallin mukaisiksi killoiksi aina vuoteen 1817 saakka, ja kaupungin hallinnossa siirryttiin muiden kaupunkien kaltaiseen varallisuuden huomioivaan äänestyskäytäntöön vasta 1830-luvulla. Samalla 1820- ja 1830-luku olivat viimeisiä vuosikymmeniä ennen kaupungin nopeaa kasvua, joka tapahtui Saimaan kanavan ja rautatien rakentamisen jälkeen vuosisadan puolivälissä. Uudet kuljetusväylät ja teollistuminen muuttivat kaupungin nopeasti, mutta vuosisadan alkupuolella kaupungissa vaikuttivat vielä keskiajalta periytyvät ammattikuntalaitokset sekä hallintotavat maistraatteineen ja pormestareineen.⁵⁶

Henkikirjoista voidaan laskea kaupungin väkiluvun kasvaneen siten, että vuoden 1820 henkikirjoissa se oli 3341 henkeä⁵⁷, vuonna 1830 asukkaita oli 3522⁵⁸ ja viimeisenä tarkasteluvuonna asukkaita oli 3916 henkeä. Poikkeuksellista Viipurin väestössä on miesenemmistö. Vain tarkastelujakson alussa Viipurissa, kuten esiteollisissa kaupungeissa yleensäkin, oli naisenemmistö. Vuoden 1820 henkikirjoissa naisia oli 1769, vuonna 1830 yli 15-vuotiaita naisia oli 1413 henkeä, ja kymmenen vuoden kuluttua 1691 naista. Toisin sanoen vain vuoden 1820 henkikirjojen miesten ja naisten suhdeluku lähentelee esiteollisen kaupungin keskiarvoa.⁵⁹

Naisten määrään kaupungissa ovat saattaneet vaikuttaa henkikirjoituskäytännöt. On mahdollista, että etenkin kaikkia yksin asuvia naisia ei ole kirjattu johtuen venäläisestä henkikirjoituskäytännöstä, sillä he eivät olleet verovelvollisia. Vuoden 1820 henkikirjojen ”naiset” sarakkeeseen on saatettu kirjata myös alaikäiset, joka osaltaan nostaa naisten määrää. Toisaalta naisten määrän vähenemisen taustalla saattavat olla mahdollisuudet löytää työtä. Viipurissa ei ollut senkaltaista teollisuutta, joka olisi työllistänyt suuressa määrin naisia. Naisten vähäinen määrä on saattanut vaikuttaa heidän asemaansa kotitaloudessa, työntekijänä ja kaupunkilaisena. Toisaalta naisten vähenevä määrä on vaikuttanut heidän asemaansa esimerkiksi avioliittomarkkinoilla. Toisaalta miesenemmistö on saattanut voimistaa miehistä hegemoniaa kaupungissa.

⁵⁶ Ruuth & Kuujo 1981, 47, 84; Teperi 1965, 14. Teperin mukaan venäläisten kauppiaiden ja käsityöläisten asema oli Viipurissa heikompi kuin esimerkiksi Helsingissä, sillä Viipurissa valtaa pitivät voimakkaat saksalaissuvut.

⁵⁷ Luku on saatu laskemalla yhteen henkikirjojen sarakkeet, sillä varsinaisissa henkikirjoissa asukasmäärää ilmoittava sarake on lukukelvoton. Toisaalta esimerkiksi Viipurin kaupungin historia ilmoittaa tuon vuoden väkiluvuksi 3387 asukasta. Tässä työssä on kuitenkin käytetty henkikirjoista laskemalla saatua väkilukua.

⁵⁸ Viipurin kaupungin historia väittää henkikirjojen ilmoittamaksi väkiluvuksi 3528, vaikka henkikirjoissa näin ei ole.

⁵⁹ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA. Ogilvie 2003, 64. Ogilvien tutkimissa saksalaiskaupungeissa naisten ja miesten suhde oli jopa 91 miestä sataa naista kohden. Naisenemmistöä Ogilvie selittää miesten maastamuutolla ja suuremmalla kuolleisuudella. Viipurissa oli vuonna 1820 sataa naista kohden 88 miestä.

2. Kauppa ja käsityö

Viipurin asujaimistosta 20 – 30 prosenttia kuului porvaristoon, eli heillä oli oikeus harjoittaa kauppaa tai käsityötä kaupungissa.⁶⁰ Esimerkiksi Lappeenrannassa vuonna 1830 porvaristoon kuului vain yhdeksän prosenttia kaupungin asukkaista.⁶¹ Tässä suhteessa Viipuri poikkesi muista Vanhan Suomen kaupungeista, ja muistutti enemmän maan länsiosan kaupunkeja. Tässä ryhmässä sosiaaliset, taloudelliset ja poliittiset mahdollisuudet olivat selkeimmin ja rajatuimmin sukupuolittuneita. Tämä johtuu tarkastelunäkökulmasta riippuen joko rakenteellisista tai kulttuurisista käytännöistä. Toisin sanoen tavat ja tottumukset vaikuttivat lakien syntyyn ja toisaalta lait ja asetukset vaikuttivat jokapäiväisiin käytäntöihin. Joka tapauksessa vuoden 1734 lain kauppakaaren kolmannessa kohdassa mainittiin selvästi, että porvarisoikeuksien haltijan tuli olla mies. Tämän lainkohdan taustalla on nähty olleen käsityksen naisten vajaavaltaisuudesta. Holhouksenalaisina he eivät voineet vannota porvarisvalaa.⁶²

Tarkastelemalla henkikirjoista elinkeinonharjoittajien kotitalouksia saadaan selville miten talouksien rakenne ja ennen kaikkea sukupuoli vaikuttivat työnjakoon. Tilastoimalla näitä muuttujia voidaan analysoida kotitalouksien jäsenten tarvetta ja mahdollisuuksia elantoon. Kämnerinoikeuden ja maistraatin pöytäkirjoista on valikoitu muutama näkyvimmäksi noussut ala, joiden avulla tulkitaan sukupuolittunutta työnjakoa lähemmin.

Ammattikunnissa työnteon sukupuolittumiseen vaikuttivat lait ja asetukset. Ammattikuntien jäseniksi pääsivät miehet, jotka olivat suorittaneet virallisen koulutuksen. Kauppiaaksi pääsyn edellytyksenä olivat perustiedot kirjanpidosta ja kaupankäynnissä vaadituista taidoista sekä kahdeksan vuoden oppiaika jonkun kauppiaan palveluksessa. Näistä kahden jälkimmäisen vuoden aikana oli mahdollista saada prosenttiosuus kaupan tuotosta palkakseen. Koulutuksen viimeistelivät opinnot ulkomailla, mikäli tähän vain oli mahdollisuuksia. Suvun kontaktit etenkin pietarilaisiin kauppiaisiin olivat ensiarvoisen tärkeitä. Käsityöoppiin päässeen pojan ura eteni oppipojasta

⁶⁰Luku on saatu laskemalla henkikirjoista käsityöläiset, kauppiaat sekä erilaiset virkamiehet. Tässä laskutavassa ei kuitenkaan huomioida, että virkamiesten ryhmässä kaikki eivät harjoittaneet kauppaa tai käsityötä. Eron tekeminen henkikirjojen tiedon perusteella virkamiesten ja kauppiaiden välillä on vaikeaa, sillä henkikirjoihin on kirjattu vain yksi titteli, yleensä arvovaltais. Tästä syystä esimerkiksi useat raatimiehet on kirjattu virkamiesten ryhmään, ja konsulinna Marie Hackman on kirjattu virkamiesten leskiin. Kauppiaiden ryhmän muodostavat vain ne, jotka on kirjattu tittelillä ”handelsman”, ”borgare”, tai ”slagtare” tai näiden leskivaimo. Teurastajat on laskettu mukaan kauppiaskuntaan Raimo Rannan esimerkkiä noudattaen. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA; Ranta 1985, 29 – 30; Ruuth & Kuujo 1981, 86.

⁶¹ Talka 2005, 299

⁶² Ruotzin Waldacunnan Laki 1734, Cauppa Caari, III Lucu, § 1. ”Joca tahto Porwari-oikeutta woitta, olis se oman eli ulcomaan mies;”; Vainio-Korhonen 1998, 36. Naisten vajaavaltaisuudesta ks. Ruotzin Waldacunnan Laki 1734, Perindö Caari, XIX Lucu, § 2 ja Ruotzin Waldacunnan Laki 1734, Naimisen Caari, IX Lucu, §1; Vainio-Korhonen 1998, 189.

kisälliksi ja siitä mestariksi. Varsinainen opetus tapahtui ammattikunnan valvonnassa mestarin verstaassa. Varsinaisia ammattiin valmistavia kouluja kaupunkiin perustettiin vasta aivan tutkimusjakson lopulla. Koulutuksen viimeisteli työnäyte, jolla kisälli todisti hallitsevansa vaaditut taidot. Ammattikunnan mestarit päättivät, mikä oli vaadittu tietojen ja taitojen taso. Tätä on pidetty yhtenä syynä ammattikuntakäsityön kehittymisen esteenä. Vaadittu taso saattoi vaihdella hakijasta ja hänen taustastaan riippuen, ja mikäli mestareista oli pulaa, saattoi heikommillakin taidoilla päästä oman verstaan haltijaksi. Toisaalta taitavakaan kisälli ei saanut mestarikirjaa, mikäli kaupungissa katsottiin olevan tarpeeksi kyseisen alan taitajia.⁶³

Porvarisoikeuksien anojalta edellytettiin tiettyjä maksuja kaupungin- ja köyhäinkassaan ennen kuin hänet hyväksyttiin täysivaltaiseksi porvariksi, jolla oli oikeus osallistua kaupungin hallintoon. Porvarinoikeudet saanut mies oli oikeutettu harjoittamaan porvariselinkeinoa, hän sai osallistua raastuvan- eli maistraatinkokoukseen, oli vaalikelpoinen kaupungin hallinnon luottamustoimiin ja hänet voitiin tuomita kaupunginoikeuden mukaan. Porvarisoikeudet periytyivät isältä pojalle ja apelta vävyille. Mestarin oikeudet saattoi saada myös naimalla kuolleen mestarin leski, jolloin ei edes mestarintyönäytettä tarvittu. Muualta kaupunkiin muuttavan oli todistettava, että pystyy elättämään itsensä ja että kaupungissa on tarvetta kyseisen elinkeinon harjoittajalle.⁶⁴

Ammatillinen koulutus oli mahdollista ainoastaan pojille ja miehille. Työillä ja naisilla ei ollut pääsyä virallisen koulutuksen piiriin. Heidän asemansa mestarin verstaassa tai kauppapuodissa oli aina epävirallinen, avustava ja siksi vähemmän arvostettu. Koulutusmahdollisuuksien puutteiden lisäksi myös asenteet vaikuttivat naisten mahdollisuuksiin. Ei pidetty sopivana, että nainen olisi toiminut julkisuudessa vastuullisessa tehtävässä. Lainsäädäntö ja koulutus käytännöt saattoivat osaltaan voimistaa sukupuolittuneita käytäntöjä. Toisaalta naisten näkymättömyys saattaa olla näennäistä. Kun naisten pääsy viralliseen ammattioppiin ja ammatinharjoittamiseen oli kielletty, ei naisia virallisia lähteitä tarkastelemalla löydy.⁶⁵

⁶³ Vuonna 1839 kaupungissa aloitti sunnuntaikoulu, josta vuonna 1842 annetun asetuksen mukaan muodostettiin ns. Bell Lancaster –koulu. Siellä opetusta tuli antaa ”hantverkin oppipojille ja kisälleille kristillisyyden kuin myöskin kirjoitus- ja räkningintaidon oppimisessa.” Vainio-Korhonen 1998, 127 – 144; Halila 1980, 106; Nissilä 1978, 64.

⁶⁴ Ruotzin Waldacunnan Laki 1743, Kauppa Caari, III – V Lucu; Gardberg 1981, 22 – 23; Nikula 1981, 142; Ranta 1981, 62; Ruuth & Kuujo 1980, 83.

⁶⁵ Syitä siihen, miksi naisten ei ollut sopivaa työskennellä verstaissa on haettu mm. miesten keskinäisestä solidaarisuudesta (ns. male bonding), ammattikuntien kunniakäsitteistä sekä etenkin kisällien tuntemasta uhkasta, jonka verstaassa mahdollisesti työskentelevät naiset heille muodostivat. Wiesnerin mukaan em. syyt ovat jopa aiheuttaneet naisvihamielisyttä. Toisaalta esimerkiksi Englannissa tyttöjen oli mahdollista hakeutua ammattioppiin aina 1700-luvulle saakka. Wiesner 2000, 126 – 129. Sukupuolittuneesta työnjaosta ammattikunnissa: Vainio-Korhonen, 1998, 2002 ja 2006.

Toisaalta Viipurissa myös tyttöjen oli mahdollista kouluttautua ja saada samankaltaista opetusta kuin poikienkin. Tässä suhteessa kaupunki on melko poikkeuksellinen ainakin Suomen, ja jopa koko Euroopan mittakaavassa. Jo 1700-luvun puolivälissä Viipurin esikaupunkiin oli perustettu Itä-Suomen ensimmäinen suomalainen kansakoulu, ja vuonna 1788 kaupunkiin perustettiin saksankielinen tyttökoulu. Venäjän keisarinna Katariina II oli valistuksen aatteiden innoittamana päättänyt järjestää valtakuntansa koulut nykyaikaiselle kannalle. Sekä tytöt että pojat tulisivat saamaan opetusta. Viipurilaiset olivat saaneet esimerkkiä tyttöjen kouluttamisesta valtakunnan pääkaupungista, jossa yläluokan tyttöjen opisto oli toiminut jo vuosia. Tyttökoulun opetusohjelmaan kuuluivat pääsääntöisesti samat oppiaineet kuin pojille suunnatussa opetuksessa. Toisin sanoen tytöt saivat opetusta lukemisessa, laskemisessa, uskonnossa ja kielissä. Molemmilla sukupuolilla oli myös ”samankaltaiset koettelemukset” koulun päättyessä, kuten Sanan Saattaja Wiipurista vuonna 1833 ilmoitti.⁶⁶ Onkin mahdollista, että ainakin kaupungin yläluokan tyttäret osasivat laskea ja hoitaa kauppakirjeenvaihtoa veljiensä tapaan.

Lainsäädännön mukaan naiset olivat miehisen holhouksen alaisia. Naimattomien naisten holhoojana toimi isä, ja naimisissa olevien naisista vastasivat heidän aviomiehensä. Naisten mahdollisuudet toimia määrittyivät aina suhteessa mieheen – joko isään, veljeen tai aviomieheen – jonka asema yhteisössä pitkälti määritteli naisen aseman. Varakkaimmilla naisilla on toisaalta ollut enemmän etuoikeuksia, mutta samalla heidän asemansa on estänyt heitä toimimasta kodin ulkopuolella. Vähävaraisempien talouksien naisien on oletettavasti ollut pakko osallistua, joten heidän toimintansa julkisuudessa on saattanut olla käytännön sanelema välttämättömyys.⁶⁷

Kun mestarin vaimo ja tyttäret pitivät huolen talouden jokapäiväisistä rutiineista, jäi mestarille aikaa huolehtia tuottavasta työstä. Tämä on osaltaan saattanut vaikuttaa työn arvostukseen. Koska naisten tekemä työ ei tuottanut suoraan rahaa, ei sitä arvostettu samoin kuin mestarin ja kisällien

⁶⁶ Ruuth & Kuujo 1981, 100 – 101; Ruuth & Kuujo 1975, 105. Ruuthin noin vuonna 1840 tekemien tutkimusten mukaan vuoden 1815 paikkeilla Viipurissa oli sotaneuvoksetar von Knorringin ylläpitämä tyttöjen pensionaatti, jossa oli 9 oppilasta, sekä neiti Dorothea Rechenbergin pensionaatti, jossa opiskeli 30 tyttöä saaden opetusta mm. uskonnossa, saksassa, ranskassa, venäjässä, aritmetiikassa, maantiedossa, historiassa, luonnontieteissä, piirustuksessa ja käsitöissä. Lisäksi kaupungissa oli valtion tyttökoulu. Koulusta Rajainen 1940, 3, 90, 118 – 121, 238; 22.6.1833, No 25, Sanan Saattaja Wiipurista. ”Wiimeisenä tiistaina eli 18. p tässä kussa pidettiin julkinen koettelemus eli Eksamen tämän kaupungin Gymnasiumissa [...] Samana päivänä lahjoitettiin myös ne nuorukaiset kirjoilla, jotka hyvällä käytöksellensä ja ahkeruudellansa olivat ansainneet tämänkaltaisen kunnia-merkin. Tästä opistosta erkani kahdeksan oppiwaista, joista neljä menewät Helsingin Academiaan, yksi Dorpatiin ja kolme Pietariin, lääkäri-oppiin. Neljä niistä erkanewaisista pitivät lyhykäiset puheet, Latinan, Saksan, Ruotsin ja Wenäjän kielellä. Torstaina pidettiin samankaltainen koettelemus neitsyen koulussa [...] – Kumpaisessakin paikassa jaettiin myös ahkeroilta ja siivollisille lapsille kirjoja lahjoiksi.”

⁶⁷ Vuoden 1743 laki sanoo seuraavaa: ”Sitten cuin mies ja waimo yhteen wihityt owat, nijn on mies waimons oikia edeswastaja, ja mahta etziä ja wastata hänen puolestans:” Naimisen Caari, IX Lucu, § 1; Bull 1990, esittää, että varakkaimmissa kauppiastalouksissa privatisoituminen tapahtui aiemmin kuin vähävaraisemmissa.

työtä. Kun mestarin käten tuotoksista saatiin rahaa, jäi huomiotta se, että rahan ansaitsemiseksi mestarin oli ollut mahdollisuus työskennellä täysin vatsoin lämpimässä verstaassa.⁶⁸

Työn- ja vallanjako ei kuitenkaan ollut täydellisesti sukupuolittunutta. Kaikilla miehillä ei ollut oikeutta osallistua politiikkaan, ja toisaalta esimerkiksi porvarien lesket muodostivat poikkeuksellisen ryhmän kaupunkilaisnaisten joukossa. He saivat toimia edesmenneen miehensä porvarisvalan turvin. Lesket eivät voineet vannoa uutta valaa, joten vaihtaminen toiseen ammattikunta-asetuksen alaiseen elinkeinon ei käynyt päinsä. Vuonna 1720 säädetyssä ammattikuntajärjestyksessä määriteltiin, että leskellä oli oikeus jatkaa miehensä elinkeinoa ”niin kauan kuin hän Leskenä istu ja kunniallisest itsens käyttö”. Miehen elinkeinon jatkaminen merkitsi kuitenkin taustavaikuttajana pysyttelemistä. Leskellä ei ollut lupaa osallistua itse työhön. Verstaan ylläpidosta vastasi palkattu verstaskisälli. Samoin kauppapuotia pyöritti kirjanpitäjä tai puotiapulainen. Jos leski meni uudelleen naimisiin, uudesta aviomiehestä tuli hänen edustajansa ja vaimo menetti oikeutensa harjoittaa elinkeinoa.⁶⁹

2.1. Puodit ja kauppahuoneet Viipurissa

Kaupungin kauppiaskunta oli kaiken kaikkiaan hyvin kirjavaa. Vuonna 1787 Viipurissa oli otettu käyttöön venäläinen kaupunkijärjestys. Keisarinna Katariina II:n liberaalit ideat aiheuttivat sen, että kuka tahansa kaupungissa asuva saattoi saada porvarisoikeuden. Pääomansa perusteella porvarit luokiteltiin erilaisia etuoikeuksia omaaviin luokkiin, mutta porvariksi haluavien taustoja ja taitoja ei tarkastettu mitenkään. Raha ratkaisi, ja tästä seurasi, että kaupunkiin kirjautui monia porvareiksi hyvin vähäisin tiedoin ja taidoin. Jopa maaorjia kirjattiin kauppiaskuntaan kuuluviksi, vaikka lain mukaan he eivät olleet oikeutettuja edes vannomaan valaa.⁷⁰

Tämä sekava ja aikanaan hyvin vapaamielinen käytäntö heijastui aina 1830-luvulle saakka, vaikka vuoden 1817 jälkeen Viipurissa noudatettiin muun Suomen kanssa samoja sääntöjä kaupankäynnin ja kauppiaiden järjestäytymisen suhteen. Kauppiaiden joukossa vaikutusvaltaisimpina olivat saksalaista sukujuurta olevat kauppiaat, jotka solmivat avioliittoja lähinnä toisten varakkaiden

⁶⁸ Liliequist 2002, 75; Vainio-Korhonen 1998, 35, 189.

⁶⁹ Simonton 1999, 47–49; Markkola 1995b, 362; Tilly & Scott [1978] 1987, 44, 48. Vainio-Korhonen 1998, 36, 111.

⁷⁰ Ruuth & Kuujo 1975, 50–51, 129, 134.

kauppiasperheiden tyttärien kanssa. ”Saksalaisuus” näkyi lähinnä näiden muutamien perheiden äidinkielessä ja tapakulttuurissa. Suurimman ryhmän kaupungin kauppaa harjoittavista porvareista muodostavat Venäjältä tulleet kauppiat, jotka omine tapoineen ja juhlapäivineen rytmittivät kaupungin kaupankäyntiä. Venäläistä syntyperää olevien kauppiaiden määrä oli lisääntynyt edellisen vuosisadan kuluessa, mutta heidän asemansa ja toimintatapansa eivät aina olleet sopusoinnussa kaupungin muun kauppiaskunnan kanssa.⁷¹

Kauppiaiden määrä lisääntyi tutkimusjaksolla siten, että vuoden 1820 henkikirjoissa heitä oli 63 miestä eli 7,1 prosenttia kaikista kaupungin kotitalouksista. Vuonna 1830 kauppiaita oli 66 eli seitsemän prosenttia kotitalouksista, ja vuoden 1840 henkikirjoissa 116 kauppiasta eli 11,5 prosenttia kaikista kaupungin kotitalouksista. Kauppiaiden määrän lisääntyminen ei välttämättä merkinnyt tämän väestöryhmän vaurastumista, ainoastaan joukkovoiman lisääntymistä. Kauppiasoikeuksien hankkiminen Suomen alueelta oli niin suosittua, että viranomaisten oli ryhdyttävä rajoittamaan sitä 1830-luvulla.⁷² Kauppiaiden keskinäisen kilpailun voi sanoa koventuneen tutkimusajankohtana. Kauppiaita oli kaupungin asiakalukuun suhteutettuna enemmän kuin esimerkiksi Vaasassa, jossa yhden kauppiaan oli palveltava 1820- ja 1830-luvuilla 80 – 100 asiakasta. Viipurissa yhdelle kauppiaalle riitti 53 asiakasta vuosina 1820 ja 1830, mutta enää 34 asiakasta kauppiasta kohden vuonna 1840. Lisäksi on huomioitava, että läheisestä Pietarista saatettiin tehdä ostoksia, mikäli paikallinen valikoima ei miellyttänyt.⁷³

Osa viipurilaisista kauppiaan oikeudet saaneista ei koskaan avannut puotiaan kaupunkiin, vaan toimi niin sanottuna valeporvarina. Vuonna 1825 keisari antoi suuriruhtinaskunnan asukkaille rajattoman oikeuden harjoittaa elinkeinoa Venäjällä. Säädöksen johdosta kauppiat hyötyivät Suomen kansalaisuudesta, joten monet venäläistä syntyperää olevat kauppiat hakivat

⁷¹ Petterberg-Möntti 2001, 80 – 81; Ranta 1985, 29; Ruuth & Kuujo 1981, 61 – 62, 73; Ruuth & Kuujo 1975, 63 – 65; Teperi 1965, 14. Venäjällä noudatettiin juliaanista kalenteria, joten pyhäpäivät eivät noudattaneet Suomessa käytettyä gregoriaanista kalenteria. Tästä syystä kaupungin venäläisten kauppiaiden ja maistraatin välillä oli jatkuvaa kahnasta. Venäläiset kauppiat pitivät puotinsa auki toistuvista rangaistuksista huolimatta. Jopa keisari puuttui asiaan, mutta ilmeisen huonolla menestyksellä. Ks. § 4, 26.3.1821 (fol. 121v – 125v); § 1, 31.3.1821 (fol. 137v – 138), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 10, 1821; § 7 – 21, 28.5.1830; § 2, 11.6.1830; § 6, 17.6.1830; § 1, 26.11.1830, Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 20, 1830, Viipurin kämmerinoikeuden renovoituid pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

⁷² Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA; Talka 2005, 305; Ruuth & Kuujo 1975, 129, ovat laskeneet, että vuonna 1807 kaupungissa oli hiukan alle 50 kauppiasta, ja vuonna 1811 kauppuoteja oli 58. Tällöin yhdellä kauppiaalla saattoi vielä olla useampi puoti. 1700-luvun lopussa kauppiaita oli noin sata, mutta luku on hyvin epämääräisesti ilmaistu.

⁷³ Luvuissa ei ole huomioitu kauppiaiden leskiä, sillä titteli ”handelsmans enka” ei välttämättä merkinnyt, että kyseinen leskivaimo olisi jatkanut miehensä liiketoimintaa, kuten tullaan huomaamaan. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840; Mäkelä 1985, 145 – 146. Lappeenrannassa vuosina 1820 – 1840 kauppiaita oli noin kymmenen prosenttia väestöstä, joskin lukema on saatu jonkin verran epätarkasta graafisesta esityksestä, jonka perusteetkaan eivät ole täysin selkeät. Ks. Talka 2005, 238.

kansalaisuutta ja porvarisoikeuksia Itä-Suomen kaupungeista. Päämääränään heillä ei ollut suinkaan harjoittaa kauppaa uudessa kotikaupungissaan, vaan päästä Pietarin markkinoille. Toisin sanoen kaikki Viipuriin henkikirjoitetuista kauppiaista eivät välttämättä harjoittaneet kauppaa kotikaupungissaan. Henkikirjojen perusteella on mahdotonta sanoa, kuinka moni loppujen lopuksi avasi puodin Viipuriin. On laskettu, että valeporvareita oli vuonna 1830 Viipurissa 26, joka on asukaslukuun suhteutettuna huomattavasti vähemmän kuin esimerkiksi Lappeenrannassa tai Haminassa, jossa molemmissa valeporvareita oli yli 40 kappaletta. Valeporvarikäytäntö hyödytti kaupunkeja, sillä silloin verot ja muut maksut koituivat kaupungin hyödyksi. Ilmeisesti Viipurin maistraatilla ei kuitenkaan ollut niin suurta taloudellista tarvetta suosia tätä käytäntöä kuin muilla Itä-Suomen kaupungeilla, joten valeporvareiden määrä jäi vähäisemmäksi.⁷⁴

Mikäli todellakin 26 porvaria oli näitä niin sanottuja valeporvareita, merkitsi se, että vuonna 1830 jopa 41 prosenttia 63 kauppiaasta ei harjoittanut liiketoimintaansa kaupungissa. Tämä valeporvarijärjestelmä asettaa haasteita kaupungin kauppiaskunnan tarkasteluun, sillä tutkimusaineiston perusteella on mahdotonta päätellä kuinka moni kauppiaista loppujen lopuksi harjoitti kauppaa kaupungissa tai käytännössä edes asui kaupungissa. Henkikirjoituspaikasta huolimatta kauppiaan perhe saattoi käytännössä asua siellä, missä kauppaa harjoitettiin.⁷⁵ Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole relevanttia lähteä erottelemaan näitä pariakymmentä valeporvaria, sillä esimerkiksi porvarisanomuksista on käytettävissä vain maistraatin pöytäkirjojen liitteenä olevat kopiot, joten valeporvareiden todellista määrää ei voi saada selville.⁷⁶

Yhtenä kaupantekijöiden ryhmässä ovat kauppakirjanpitäjät, jotka monesti varsin itsenäisesti hoitivat kauppaliikettä jonkin kauppiaan laskuun. Näiden ”puukhollarien” ryhmän on sanottu olleen näkyvä ja merkittävä tekijä kaupungissa. Tässä tutkimuksessa kirjanpitäjät ja kauppapalvelijat kuitenkin lasketaan kuuluvaksi palkattuun työväkeen samalla tavoin kuin käsityöläisten kisällit. Henkikirja-aineiston perusteella ei voi päätellä kirjanpitäjän ”itsenäisyyden” astetta, joten on oletettava hänen toimineen kauppiaan alaisuudessa. Lainsäädäntökään ei tunnustanut kirjanpitäjien kuuluvan kauppiaskuntaan, vaan näiden oli aina toimittava jonkin kauppiaan nimissä. Mikäli porvarisoikeuksien haltija oli estynyt hoitamasta tointaan, saattoi hän vuokrata oikeuden

⁷⁴ Talka 2005, 300 – 311.

⁷⁵ Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA; Talka 2005, 300 – 311; Ruuth & Kuujo 1981, 62.

⁷⁶ Varsinaiset anomukset ovat Leningradin oblastinarkistossa. Ks. <http://www.joensuu.fi/historia/oblast/>.

kirjanpitäjälle. Yleensä kirjanpitäjät tekivät varsinaisen työn puodissa, sillä harva kauppias itse seiso i tiskin takana.⁷⁷

Monet kirjanpitäjistä olivat entisiä maaorjia. Maaorjien käyttäminen kirjanpitäjinä oli kielletty vuonna 1817. Monet maaorjat saivatkin vapautuksen ja joko toimivat edelleen entisessä toimessaan tai anoivat kauppiaanoikeuksia. Näin toimi myös asessori Petter Nikolajeffsson Hvostovin entinen maaorja Wasilej Iwanoff. Hänet oli vaimoineen vapautettu vuonna 1816, mutta vasta asessorin kuoltua seuraavana vuonna he olivat saaneet täydellisen vapauden Wologodin siviilioikeudelta. Viipurilaiset kauppiat Bomberg ja Budanoff todistivat, että Iwanoff oli palvellut kuuden vuoden ajan kaupungin kauppiaita ilmeisesti juuri kirjanpitäjänä. Kauppiaskunta olikin halukas antamaan hänelle kauppiaan oikeudet. Niinpä Iwanoff hyväksyttiin kaupungin porvariksi.⁷⁸

Työnjako kauppiastalouksissa

Kauppiastalouden muodostivat yleensä kauppias, tämän vaimo sekä pariskunnan lapset ja palvelusväki. Oheisesta *Taulukosta 1 Kauppiastalouksien asukasluku Viipurissa 1820 – 1830* käy ilmi, että kauppiastaloudet olivat keskimäärin suurempia verrattuna kaupungin kaikkiin kotitalouksiin. Kuitenkin viipurilaistaloudet olivat koko tutkimusjakson ajan pienempiä kuin muualla Itä-Suomessa tai Länsi-Venäjällä. Pienten kotitalouksien yleisyyteen vaikutti osaltaan suuri esikaupunkilaisasujaimisto. Pienissä mökeissä ei mahtunut asumaan kovin suurta joukkoa, ja toisaalta työvoiman tarvetta, saati varaa palkata sitä, ei ollut.⁷⁹

Kauppiastalouksien asukkaiden määrä oli kuitenkin vähenemässä. Suuret, yli kymmenen asukkaan kauppiastaloudet vähenivät ja yksinasuvien suhteellinen osuus kauppiastalouksista lisääntyi. Tästä kehityskulusta voi päätellä, että pikkukauppiat valtasivat alaa. Yhä useampi kauppias oli rihkama- tai elintarvikekauppias, jolla ei ollut suuria pääomia. Pikkukauppias muistutti esikaupunkilaista

⁷⁷ Ruuth & Kuujo 1975, 128; Teperi 1965, 32 – 33, 200.

⁷⁸ Assessorin nimi Nikolajeffsson osoittaa hyvin, miten kirjavaa nimien käyttö tuona aikana oli. Patronymi Nikola[i]jeff merkitsee samaa kuin Nikolaij[s]son. Tässä yhteydessä kirjuri on kuitenkin päätenyt käyttämään sekä venäjän että ruotsin kielistä poikaa merkitsevää sanaa. § 1, 26.6.1820 (fol. 62 – 63v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 197, 1820, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Ruuth & Kuujo 1981, 61; Ruuth & Kuujo 1975, 128.

⁷⁹ Talka 2005, 244. Vuonna 1815 Lappeenrannassa yli 60 prosenttia talouksista olivat kooltaan 3 – 5 henkeä. 1830-luvulla yli puolet talouksista oli 6 – 10 henkisiä. Pienten talouksien määrä väheni aluksi ja alkoi lisääntyä 1830-luvulla. Tämä on huomattavissa yksinasuvien kohdalla Viipurissakin, mutta siellä taloudet eivät olleet 1830-luvulla niin suuria kuin Saimaan rannalla. Vuonna 1897 Venäjällä suoritettiin ensimmäinen väestönlaskenta, jonka mukaan Länsi-Venäjällä keskimääräisen kotitalouden koko oli 4,3 henkeä. Mironov 2000, 139.

siinä, että hänellä ei ollut tarvetta eikä varaa ylläpitää suurta kotitaloutta kuten vanhemmilla, jo paikkansa vakiinnuttaneilla kauppahuoneiden päämiehillä.

Taulukko 1 Kauppiastaloudet Viipurissa 1820 – 1840

	Kotitalouksien koko asukasta	Kauppiastalouksien koko asukasta	10 henkeä tai enemmän *	Yksinasuvia *
1820	3,7	6,0	24 %	10 %
1830	3,7	6,3	18 %	5 %
1840	3,8	5,1	12 %	14 %

* Prosenttia kauppiastalouksista.

Lähteet: ViI 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

Taulukko 2. Kauppiastalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840

	Alaikäisiä lapsia*	Aikuisia poikia *	Aikuisia tyttäriä *	Piikoja / renkejä *
1820	60 %	22 %	14 %	60 %
1830	86 %	26 %	5 %	53 %
1840	64 %	23 %	10 %	31 %

* Prosentilla kauppiastalouksista

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA

Kauppiastalouksien koon pienenemisen selittyy osaltaan piikojen ja renkien vähenemisellä. Samalla tämä kehitys antaa olettaa, että kauppiastaloudet köyhtyivät siten, että palkollisiin ei enää ollut varaa. Taulukosta 2 *Kauppiastalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* käy ilmi, että vuonna 1820 yli puolella kauppiastalouksista oli palveluksessaan piika tai renki, niin vuoden 1840 henkikirjoissa vain hiukan yli 30 prosentilla kauppiastalouksista oli tämänkaltaista aputyövoimaa. Työnjako kauppiastalouksissa, joissa ei ollut vuosipalkollisia, on saattanut olla jopa sukupuolittuneempi kuin niissä talouksissa, joissa on ollut palvelusväkeä tai aikuisia lapsia huolehtimaan taloustöistä. Ilman palvelusväkeä olevissa talouksissa kaikki taloustyöt ovat olleet vaimon vastuulla, jolloin hänellä ei ole ollut resursseja avustaa miestään. Lisäansioita hankittiin myymällä maitoa ja munia, sekä käsitöitä tekemällä. Ne olivat perinteisesti naisten töitä, sillä olivathan ne helppo suorittaa kotona, lasten ja eläinten hoidon ohessa. Toisaalta palvelusväen

puuttuminen henkikirjoissa ei merkitse, että taloudessa ei olisi käytetty palkattua työvoimaa. Kaupungissa oli tarjolla paljon tilapäisapua, jota saatettiin palkata kuukauden tai päivän sopimuksilla. Tilapäisapu oli nimensä mukaista, joten tällaiseen turvautuneen kauppiaan vaimon oli huolehdittava pääasiassa itse talouden töistä.⁸⁰

Kun lapset olivat pieniä, ei kauppiaalla ollut varaa palkata kirjanpitäjää. Tämä käy selvästi ilmi yllä olevasta Taulukosta 2. Työvoiman tarvetta voitiin paikata käyttämällä lapsia juoksupoikina ja apulaisina puodeissa. Sheilagh Ogilvien mukaan lasten osallistumisessa työntekoon voidaan nähdä sekä taloudellista välttämättömyyttä, kulttuurista kumpuavia käytäntöjä että instituutioiden painostusta aivan kuten naistenkin osallistumisessa.⁸¹ Yhteisössä ei hyväksytty laiskottelevia jäseniä, vaan kaikkien kynnelle kykenevien oli osallistuttava voimiensa ja taitojensa mukaan. Pikkukauppiaille aputyövoimaksi riitti oma tai naapurin poika, joka saattoi hoitaa juoksevia asioita. Aikuisten lapsien työpanoksella oli myös merkitystä kauppiastaloudessa. Etenkin vuosina, jolloin kauppiailla ei ollut kirjanpitäjiä, jäivät aikuiset pojat kotiin auttamaan kaupan ylläpidossa. Tämä näkyy taulukossa 2 *Kauppiastalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* vuoden 1830 tilastoissa.⁸² Tällöin kirjanpitäjiä oli vain viidessä prosentissa kauppiastalouksista, mutta samalla niiden kauppiastalouksien, joissa asuu aikuinen poika, suhteellinen osuus nousi. Samanlainen kehitys on havaittavissa aikuisten tyttärien suhteen.

Henkikirjoista laaditun tilaston perusteella on kuitenkin vaikea päätellä, johtuiko tyttärien jääminen isänsä kotiin heidän työpanoksestaan kuten aikuisten poikien suhteen voi päätellä. Voisi olettaa, että tyttärien työpanos oli merkittävä taloudellinen tekijä etenkin vaikeina aikoina. Esimerkiksi Irene Artæus on tuonut esille, että usein piikoja ei ollut varaa palkata riittävästi, jolloin emännät ja tyttäret korvasivat palkatun työvoiman puutetta. Vain kaikkein varakkaimmilla oli varaa elättää ”hyödyttömiä” perheenjäseniä. Rikkaimpien kauppiaiden tyttärien saattoi olla vaikeaa löytää asemalleen sopivaa työtä. He saattoivat toimia lasten kaitsijoina tai seuraneiteinä iäkkäille sukulaisille.⁸³ Koska naisista ei tarvinnut maksaa henkiveroa, olivat nämä halpaa palkatonta työvoimaa. On hyvin mahdollista, että kieli- ja laskutaitoisia tyttökoulun kasvatteja käytettiin apuna kauppaliikkeiden takahuoneissa, vaikka tästä ei olekaan viitteitä tutkimusmateriaalissa.

⁸⁰ Artæus 1992, 161. Etenkin yläluokan naisille ompelutyöt olivat yksi ainoista soveliaista keinoista elättää itsensä. Taulukko 2 *Kauppiastalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840*; Ogilvie 2003, 154; *Palvelusväestä* ks. tämän tutkimuksen luku 3.

⁸¹ Ogilvie 2003, 55.

⁸² Vuosina 1826 – 1830 Viipurissakin vaikutti kansainvälinen lama, joka näkyy juuri palkatun työvoiman merkittävänä vähenemisenä vuoden 1830 henkikirjoissa. Lamasta ks. esim. Kallioinen 2004, 25.

⁸³ Artæus 1992, 161, 163.

Taloudellisesti vaikeina aikoina tyttäret saattoivat jäädä kotiin myös muista syistä. Kauppiaalla ei ehkä ollut varaa kustantaa riittäviä myötäjäisiä tai häitä tyttarelleen, tai sulhaskandidaatilla ei ollut tarjota riittävää taloudellista turvaa nuorikolleen, jolloin tämä jäi isän kotiin odottelemaan parempia aikoja.

Pienissä kauppiaskotitalouksissa taloustyöt ja jokapäiväiset askareet eivät juuri poikenneet muista pienistä kaupunkitalouksista. Pikkukauppiaalla saattoi olla muutama kotieläin ja ryytimaa, jotka olivat hänen vaimonsa vastuulla, kuten yleensä oli tapana. Vain suurissa ja varakkaissa kauppiastalouksissa, joissa oli palvelusväkeä hoitamaan arjen askareita, vaimot saattoivat pysytellä kaupan jokapäiväisten askareiden ulkopuolella. Norjalaisia Trondheimin kauppahuoneita tutkinut Ida Bull tuo esille, että pienempien kauppaliikkeiden omistajat helpommin sallivat tyttärilleen työskentelyn puodissa.⁸⁴

Tutkimusmateriaalissa ei ole viitteitä siihen, että naiset olisivat työskennelleet tiskin takana. He saattoivat huolehtia töiden ja palkollisten valvonnasta. Työnjohtotehtävät olivat kuitenkin tärkeää työtä. Porvarin vaimoksi tituleerattu Marina Jewdokimowa kuvaili työnjakoa siten, että hän vastasi tavaroiden varastoimisesta esikaupungissa sijaitsevan asuintalon pihavarastoihin. Marina tuskin itse nosteli painavia laatikoita liiteriin, vaan hänellä oli siihen palkattua työvoimaa. Vaimon vastuulla oli kuitenkin työtehtävien organisointi ja valvonta, ja mahdollisesti hän piti kirjaa kuormista ja varastosta.⁸⁵

Joskus naisten toimista muodostui kauppiastalouksissakin pääelinkeino. Naiset eivät kuitenkaan koskaan toimineet suoranaisesti kaupankäyntiin liittyvissä tehtävissä, vaan hankkivat lisäelinkeinoja naisille sallituilta aloilta. Näin oli käynyt vuonna 1823 kauppias Liffkoffille, joka oli juopottelun ja pelivelkojen takia menettänyt kauppaliikkeensä. Oikeudessa hänen vaimonsa Natalia todisti elättävän perheen ompelutyöllä. Kämnerinoikeuteen kauppiaspari oli joutunut, koska vaimo halusi ottaa avioeron juoposta miehestään. Se, mitä Natalia de Gerwais ompeli, ei käy ilmi oikeuspöytäkirjoista. Hänen työnsä merkittävyys koko kotitalouden elannon lähteenä sen sijaan tulee esille. Taloudessa palvelut piika kertoi todistajanlausunnossaan, että rouva istui kotona ja

⁸⁴Kauppiastalouksien vaurautta on vaikea päätellä yksinomaan henkikirjojen perusteella. Esimerkiksi vuonna 1830 ja 1840 kaikki kauppiaat maksavat korkeampaa viiden ruplan podusnie-maksua. Vuonna 1840 sen sijaan kolme kauppiasta maksaa alempaa 1,20 ruplan henkiveroa. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA; Bull 1990, 496.

⁸⁵ § 1, 26.2.1827, Varsinaisasiaien pöytäkirjat Hcba 17, 1827, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

kättensä työllä elätti itsensä, lapsensa ja miehensä, joka useimmiten varasti rouvan ompelukset ja ryyppäsi niistä saaduilla rahoilla krouvissa.⁸⁶

Kaupanteon miehinen maailma?

Kauppiaiden talouksissa vaikutti naisia, mutta kämnerinoikeuden tai maistraatin pöytäkirjat eivät heitä juurikaan mainitse.⁸⁷ Näkyvin ja selkeimmin tilastoitava ryhmä naisia, jotka toimivat kauppiaskunnan keskuudessa ovat kauppiaiden leskivaimot. Aiemmat porvarisammattaja koskevat tutkimukset ovat yleistäneet leskien toiminnan kattamaan kaiken naisellisen ammatinharjoittamisen esiteollisissa kaupungeissa. Kaupungista kuin kaupungista löytyy yksi tai useampia näkyviä ja vaikutusvaltaisia leskiä, joiden toimintaa kuvaamalla voidaan sekä tuoda esille naisten toimintaa ammattikuntalaitoksen piirissä että korostaa naisten mahdollisuuksia. Toisaalta leskivaimojen työllistymismahdollisuuksia voidaan vähätellä, koska lesket olivat usein köyhäinavun nauttijoita.⁸⁸ Leskivaimot olivat kuitenkin hyvin poikkeuksellinen ryhmä. Heillä oli mahdollisuuksia, joita millään muulla naisjoukolla ei ollut, joten heitä koskevia tapauksia ei voi yleistää kattamaan aikakauden kaikkia naisia.

Viipurissa ennen lainsäädännön muuttumista vuonna 1817 myös muiden naisten kuin kauppiaanleskien oli ollut mahdollista toimia nimellisesti kauppiaina. Etenkin entiset maaorjat olivat hyödyntäneet tätä mahdollisuutta. Osaltaan tähän poikkeukselliseen käytäntöön oli syynä se, että naiset saivat miehiä helpommin vapautuksen maaorjuudesta. Tällöin vapautuksen saanut nainen saattoi toimia nimellisesti kauppiaina, mutta tällöinkin tosiasiallisen myyntityön hoitivat miehet. Tällaisia naisen nimissä toimivia kauppaliikkeitä on ollut ainakin Lappeenrannassa,⁸⁹ joten on täysin mahdollista, että niitä on ollut myös Viipurissa ennen lainsäädännön muuttumista. Vuonna 1817 voimaan tulleet uudet säädökset kielsivät maaorjien toiminnan kauppa-apulaisina, joten maaorja-aviomiesten ja heidän vapautettujen vaimojensa kaupankäynti loppui. Kauppiaina saattoi toimia vain vapaa mies, mutta viipurilaisilla saattoi olla vielä muistissaan tapauksia, joissa kauppa käytiin naisen nimissä.

⁸⁶ § 6, 26.3.1823 (fol. 121 – 123v), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 13, 1823, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA;

⁸⁷ Kauppiasperheiden naisten elämää on tutkimuskirjallisuudessa valotettu esimerkiksi tutkimalla heidän jälkeensä jättämää kirjeenvaihtoa. Ks. esim. Bull 1990.

⁸⁸ Etenkin vanhemmat kaupunkihistoriat syöllistyvät yleistykseen, joissa korostamalla yksittäisiä leskivaimoja luodaan kuva erityisen tasa-arvoisesta suhtautumisesta. Ks. esim. Ruuth & Kuujo 1981, 62 – 63; Vainio-Korhonen 2002, 28; Ogilvie 2003, 206.

⁸⁹ Talka 2005, 129 – 130.

Kauppiaiden lesket asuivat vuoden 1820 henkikirjojen perusteella kaupungin suurimmissa kotitalouksissa, mutta nopeasti suuret kotitaloudet jakautuivat pienemmiksi. Mielenkiintoista on, että samalla yhä harvempi kauppiaanleskistä asui yksin. Toisin sanoen kauppiaanleskien kotitaloudet muuttuivat keskenään samankaltaisemmiksi, kuten taulukosta 3 *Kauppiaanleskien taloudet Viipurissa 1820 – 1840* voi havaita. Kiristynyt kilpailu kauppiaskunnan keskuudessa vaikutti leskienkin talouksiin. Palkollisia tai muuta perhettä ei enää ollut varaa elättää samassa määrin kuin aiemmin.

Taulukko 3 Kauppiaanleskien taloudet Viipurissa 1820 – 1840

	Kauppiaanleskien talouksien koko (asukasta)	10 henkeä tai enemmän *	Yksinasuvia *
1820	8,3	25 %	25 %
1830	4,2	9 %	0 %
1840	6,4	4 %	8 %

* Prosenttia kauppiaanleskien talouksista.

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

Henkikirjoista ei kuitenkaan suoranaisesti käy ilmi, mikäli leskivaimo oli luopunut oikeuksistaan. Myöskään porvariston matrikkeli ei ole tässä suhteessa luotettava. Maistraatin pöytäkirjoista on mahdollista saada selville niiden leskivaimojen nimiä, jotka lopettivat miehensä liikkeen pidon, mutta mitään tilastoa näistä naisista ei ole. Yksi tällainen irtisanoutuminen saapui maistraattiin vuonna 1833. Siinä kauppiaan leski Maria Schmidt kertoi muuttavansa Pietariin ja lopettavansa liikkeen pidon. Maistraatille tämä sopi, sillä leskivaimo Schmidt oli maksanut kaikki kruunun- ja kaupunginverot.⁹⁰ ”Kauppiaan leski” säilyi tittelinä siitä huolimatta jatkuiko liikkeen pito vai ei. Vuonna 1820 henkikirjoihin on kahdeksalla naisella nimikkeenä kauppiaan leski, vuonna 1830 heitä on 11 ja vuosikymmen myöhemmin jo 23. Keskimäärin kaupungissa vaikutti siis 14 kauppiaan

⁹⁰ § 2, 20.4.1833 (fol. 63v – 66), Viipurin maistraatin pöytäkirjat, AI 211, 1833, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Maria Schmidt kirjoittaa (ilmeisesti itse, sillä kirjurin nimeä ei ole merkitty). ”Sinnad att för framtiden bosätta mig i St. Petersburg för hos Tit: jag härigenom ödmjukast uppsäga det af Tit: min aflidne Man, Handlanden Petter Schmidt denne Stad; [...]” Maria Schmidtiä ei ole merkitty Porvariston matrikkeliin. Matrikkelissa on mainittu vain seitsemän kauppiaan leskeä, jotka luopuivat kaupasta vuosien 1821 ja 1875 välillä. Matrikkelit ovat kuitenkin epätarkkoja esimerkiksi vuosilukujen suhteen, joten niitä ei voi pitää luotettavana lähteenä. Porvariston matrikkeli Bd:1, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

leskeä.⁹¹ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että näistä likikään kaikki olisivat tosiasiallisesti jatkaneet miesvainajansa puodin hoitoa.

Tutkimusjaksolla yhä useammalla leskistä oli taloudessaan alaikäisiä lapsia, kuten taulukko 4 osoittaa. Tämä johtui luonnollisesti leskien keski-ikästä. Vuoden 1820 henkikirjoissa kauppiaiden leskien keski-ikä oli 58 vuotta, vuoden 1830 henkikirjoissa 56 vuotta ja vuoden 1840 henkikirjoissa 51 vuotta. Voisi olettaa, että lapset olisi ollut helpointa elättää puodin tuotolla. Tuntuu vaikealta uskoa, että puodit olisivat olleet niin vähän tuottavia, että niiden ylläpito ei kannattanut miehen kuoleman jälkeen. etenkin kun leskellä oli ”synkkä vanhuus edessään”, kuten kauppias Tikkasen leski asiaa kuvaili.⁹² Onkin syytä tutustua lähemmin niihin keinoihin, joihin miehen kuoltua turvaututtiin. Tarkastelemalla kirjanpitäjien ja puotipalvelijoiden määrää voidaan päätellä, kuinka moni leskistä itse asiassa jatkoi miehensä porvarisoikeuksien turvin.

Taulukko 4 Kauppiaanleskien talouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840

	Alaikäisiä lapsia *	Aikuisia poikia *	Aikuisia tyttäriä *	Kirjanpitäjä tms. *	Piikoja renkejä *
1820	50 %	25 %	25 %	25 %	63 %
1830	73 %	36 %	45 %	9 %	91 %
1840	79 %	45 %	38 %	4 %	50 %

* Prosentilla kauppiaanleskien talouksista.

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA

⁹¹ Tässä yhteydessä on huomioitu vain ne, joiden titteliksi on kirjattu ”handelsmans enka”, ”handelsmanskan” tai ”borgare enka”, joka viittaa suomalaisiin porvareihin (finska borgare). Tällöin esimerkiksi konsulinna Marie Hackman on jäänyt laskennan ulkopuolelle, vaikka hän harjoittikin kauppaa. Porvariston matrikkeli Bd:1, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

⁹² Vuoden 1830 henkikirjoihin on merkitty 57-vuotias kauppiaanleski Anna Tikkanen, jonka taloudessa asuu lesken lisäksi vain 26-vuotias poika. Fol. 3, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA. Kauppiaan vielä eläessä taloudessa oli kauppiaan ja vaimon lisäksi asunut neljä aikuistuvaa lasta, kirjanpitäjä ja piika. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Kauppias Tikkasen leski Anna haki vuonna 1832 maistraatilta apua, koska ei enää kyennyt hoitamaan liikettä. Maistraatti ei hänelle apua myöntänyt. §1, 7.1.1832 (fol. 1v – 4), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 210, 1832, Viipurin maistraatin arkisto, MMA; Förteckning å Fattiga bland Standspersoner i Wiborg, No 1, (fol. 625 – 625v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 199, 1821, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Kahden vuoden kuluttua kauppias Tikkasen leski joutui myymään kivitälönsä. 15.5.1834, no 110 [sivu 4], Finlands Allmänna Tidning. Kauan eivät talon myynnistä saaneet rahat Anna Tikkastä auttaneet, sillä vuonna 1838 hänen ”vaatteita ja vanhoja mööpeleitä” kaupataan eniten tarjoavalle. 12.5.1838, Wiborgs Annonce Blad no 19. Rutiköyhä Anna Tikkanen muutti asumaan raatimies ja leipuri Johan Ziencken omistamaan taloon Viipurin esikaupunkiin. Fol. 23. Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA. Tikkasen pojat olivat kuolleet jo nuorukaisina. Ruuth & Kuujo 1981, 99.

Miespuolisilla kauppiaille taloudellinen varakkuus ja muun käytettävissä olevan työvoiman saatavuus vaikutti puotipalvelijoiden määrään, kuten taulukosta 2 *Kauppiastalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* voidaan havaita. Naisten oli joka tapauksessa pakko hankkia miespuolinen puodinpitäjä, oli tämä sitten oma poika tai palkattu kirjanpitäjä. Vuonna 1820 neljänneksellä kauppiaiden leskistä on konttoristi tai muuta palkattua miespuolista työvoimaa. Vuonna 1830 puotipalvelija on alle kymmenellä prosentilla leskistä, kuten oheinen taulukko 4 *Kauppiaanleskien talouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* osoittaa. Kymmenen vuoden kuluttua vain yhdellä leskistä, Mariana Schusinilla 53-henkisessä talouudessaan, on puotipalvelijoita.⁹³ Mikäli puotipalvelijoiden määrää kauppiaanleskien kotitalouksissa pidettäisiin merkinä liikkeen toiminnan jatkumisesta, voitaisiin päätellä, että yhä useampi leski luopui kaupan pidosta.

Näin suoraviivaista päätelmää ei kuitenkaan voida tehdä. On mahdollista, että puotipalvelija tai kirjanpitäjä asui kauppiastalouden ulkopuolella. Näitä talouksia on kuitenkin vain puolitoista prosenttia kaupungin kaikista kotitalouksista, joten tämänkaltainen järjestely ei ollut kovin yleinen. Toisaalta kaikille kirjanpitäjäksi tiedetyille henkilöille ei ole merkitty titteliä. Esimerkiksi Marie Hackmanin kirjanpitäjä Adam Wilke on vuonna 1820 ilman mitään nimikettä. Taulukkoa laadittaessa näitä kirjaamiskäytännön muutoksia ei kuitenkaan ole voitu ottaa huomioon, ja voi olettaa niiden jäävän vain muutamaan yksittäistapaukseen.⁹⁴

Tutkimusaineistossa ei ole viitteitä leskiin, jotka olisivat jatkaneet miehensä liikkeen hoitamista yksin. Sen sijaan kirjanpitäjät saattoivat toimia hyvinkin itsenäisesti ilman emäntänsä valtuutusta, mutta silti tämän nimissä, kuten laki vaati. Tästä esimerkkinä käy Schuschinien kauppiassukuun kuuluneen Anna Schuschinin kirjanpitäjä. Vuonna 1821 hän oli avannut puodin pyhänä, josta kämnerinoikeus kaupunginsyyttäjä etunenässä häntä kovisteli. Kirjanpitäjä Michailoff ”asui ja nukkuu” puodissa, eikä leskirouvaa kuulla lainkaan tässä jupakassa. Kirjanpitäjä Michailoff on yksin vastuussa toimistaan.⁹⁵

⁹³ 59-vuotiaan Mariana Schusin talouteen kuuluu kolme poikaa iältään 27 – 12 vuotta sekä kaksi alle 20-vuotiasta tytärtä. Lapsien lisäksi taloutta asuttavat kauppias Grigori Schusin perheineen, tukkukauppias Andrian Paren perheineen, viisissäkymmenissä olevat kauppiaanvaimot Anna ja Paraskowja Schusin, kolme kirjanpitäjää, leskirouva Nedefjewa, kaksi kirjanpitäjän aikuista tytärtä ja yksi leskivaimo lapsineen, porvarit Samson Taksi ja Grigori Glaskoff perheineen, yksi renki perheineen, yksi 10-vuotias piikatyttö, rinkelinleipuri Iljeff sekä kaksi alle 20-vuotiasta kauppiapulaista. Tämä suuri talous asuttaa kauppias Schusin perillisten taloa Pietarin esikaupungissa tontilla numero 49 – 50. Fol. 31, Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

⁹⁴ Esimerkiksi vuoden 1820 henkikirjoista löytyy 9 puotipalvelijaa, jotka asuvat omissa talouksissaan, kun koko kaupunkiin on kirjattu 90 puotipalvelijaa tai kirjanpitäjää. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Hackmann & Co kirjanpitäjistä katso Enbom & Sandelin 1991, 13 – 14; Teperi 1965, 192, 198.

⁹⁵ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Vuoden 1820 henkikirjoihin Anna Schuschin on merkitty anoppilain, kauppiaanleski Akulina Schuschin kotitalouteen. Anna Schuschin on noin 37-vuotias, eikä hänellä ole lapsia. Akulina

Puotipalvelijoiden vähäisen määrän selittää osaltaan se, että kauppiaiden pojat huolehtivat samankaltaisista tehtävistä kuin puotipalvelijat ja kirjanpitäjät. Itä- ja länsisuomalaisia perheitä tutkineen Beatrice Moringin mukaan Itä-Suomessa maanviljelijän leskivaimo vain harvoin meni uusiin naimisiin. Sen sijaan hän jatkoi tilan ylläpitoa poikansa avustamana. Tätä Moring pitää tyyppillisenä itäisen perhemallin piirteenä.⁹⁶ Samankaltaisia toimintamalleja voi olettaa olleen myös kauppiastalouksissa, joten on relevanttia tarkastella aikuisten poikien määrää leskiäitien talouksissa.

Kauppiastalouksien tarkastelussa havaittiin, että kirjanpitäjien vähentyessä aikuisten poikien määrä kasvoi. Palkatun työvoiman väheneminen saattoi johtua kiristyneestä kilpailusta, ja toisaalta perheiden normaalista kehityksestä. Toisina vuosina kaupungissa saattoi olla enemmän nuoria kauppiaita, joilla oli vain alaikäisiä lapsia. Taulukosta 4 *Kauppiaanleskien talouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* käy ilmi, että vuoden 1820 henkikirjoissa aikuisia poikia ja puotipalvelijoita on molempia neljänneksessä leskien talouksista. Vuonna 1830 poikia asustaa reilulla kolmanneksella leskien talouksista. Samaan aikaan kirjanpitäjien ja puotipalvelijoiden määrä vähenee dramaattisesti. Vuoden 1840 henkikirjoissa jo liki puolella leskistä on kotona asuva aikuinen poika, jolle ei ole merkitty muuta tointa. Aikuisten poikien oli mahdollista vastata äitinsä elatuksesta myös omasta taloudestaan käsin. Näiden erillisissä talouksissa asuvien kauppiaanpoikien ja heidän leskiäitiensä määrää on kuitenkin vaikea arvioida, sillä tällöin tarkastelussa pitäisi saada selville sukulaisuussuhteet, joita on mahdotonta päätellä pelkän henkikirja-aineiston perusteella.⁹⁷

Kuten havaittiin, aikuiset pojat korvasivat palkatun työvoiman tarpeen leskiäitiensä puodeissa. Mikäli aikuista poikaa ei ollut, oli palkattava kirjanpitäjä. Huomioimalla ne leskien taloudet, joissa ei ollut kumpikaan, voidaan havaita, että vuoden 1820 henkikirjoissa näitä leskiä on 63 prosenttia, vuoden 1830 henkikirjoissa 73 prosenttia ja kymmenen vuotta myöhemmin 66 prosenttia.⁹⁸ Toisin

Schuschinin talous on 34-henkinen ja kirjausvuonna kaupungin suurin. Talouteen on merkitty asuvaksi myös 30-vuotias kirjanpitäjä Ignatei Michailoff, joka siis tosiasiaassa asui puodissa. § 4, 26.3.1821 (fol. 121v – 125v); § 1, 31.3.1821 (fol. 137v – 138), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Lopulta kirjanpitäjää ei voida tuomita, sillä Keisarillinen Majesteetti on 3.7.1810 antanut tiedon, että ortodoksista uskoa tunnustavien ei tarvitse viettää luterilaisia kirkkopyhiä.

⁹⁶ Moring 2004, 160.

⁹⁷ Viipurin kaupungin henkikirjat Vi 6, 1820; Viipurin kaupungin henkikirjat Vi 25, 1830; Viipurin kaupungin henkikirjat Vi 44a, 1840, KA. Henkikirjojen perusteella on sukulaisuussuhteita vaikea saada selville, sillä etenkin venäläisen väestöosan ollessa kyseessä sukunimikäytäntö on varsin kirjava. Monilla on pelkkä isän nimeen viittaava nimi, mutta toisaalta tämä nimi saattaa olla myös sukunimenkaltaisessa käytössä, jolloin se periytyy joko isältä tai aviomieheltä. Esimerkiksi Ivanova / Ivanoff.

⁹⁸ Luvut on saatu laskemalla henkikirjoista ne kauppiaanlesket, joiden kotitalouksiin ei ole kirjattu aikuisia poikia eikä kirjanpitäjiä. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

sanoen tämä osuus leskistä ei mitä todennäköisimmin jatkanut kuolleen miehensä liikkeen hoitamista, vaan turvautui muihin keinoihin hankkia elantonsa.

Muun muassa teollistumisen, markkinatalouden ja yhteiskunnan privatisoitumisen on nähty olleen syynä naisten työllistymismahdollisuuksien vähenemiseen myös leskien keskuudessa.⁹⁹ Tämä tutkimuksen aikaperspektiivi on liian lyhyt, jotta voisi tehdä kauaskantoisia johtopäätöksiä muutoksesta, joka tapahtui siirryttäessä kohti modernia markkinatalousyhteiskuntaa. On kuitenkin huomattava, että lamavuonna 1830 liikkeenpidon lopettaneiden määrä nousee noin kymmenellä prosentilla. Tästä voi päätellä, että leskien liikkeenpito jatkui vain, mikäli se oli taloudellisesti kannattavaa. Taloudelliset mahdollisuudet olivat luonnollisesti suosiollisemmat, mitä suurempi ja vakavaraisempi kauppaliike oli.

Taloudellisten seikkojen merkittävyyttä korostaa myös se, että leskien ikä ei suoraan näkynyt liikkeiden lopettamisluvuissa. Vuonna 1820, jolloin keski-ikä oli korkeimmillaan, myös liikettä jatkaneita oli eniten. Kilpailun kiristyessä kauppahuoneet suljettiin, vaikka lesket olivat keski-ikältään miltei kymmenen vuotta nuorempia kuin tarkastelujakson alussa.¹⁰⁰ Porvarisoikeuksista luopuneiden kauppiaanleskien keinot elättää itsensä ja muut perheenjäsenet olivat samankaltaisia lisäansio- tai tilapäistöitä kuin kauppiaan eläessäkin. Naisten oli mahdollista myydä käsitöitä, vuokrata huoneita tai ottaa koululaisia täysihoitoon. Näin oli tehnyt esimerkiksi kauppias Sutthoffin 37-vuotias Elisabeth-rouva. Hänen taloudessaan asui vuoden 1830 henkikirjoituksen mukaan 11-vuotias koulupoika nimeltä Carl Engman.¹⁰¹ Iäkkäille viipurilaiskauppiaiden leskille tuskin oli tarjolla kovin tuottavia ansaintakeinoja, joten moni turvautui aikuiseen poikaansa, vaikka tämä ei olisi kaupanpitoa jatkanutkaan. Esimerkiksi vuoden 1820 henkikirjoista voidaan havaita, että 60-vuotias porvarinleski Lena Thesleff eli yhdessä 38-vuotiaan Johan-poikansa kanssa, joka toimi assessorina.¹⁰²

⁹⁹ Esim. Ogilvie 2003, 239.

¹⁰⁰ Vuoden 1820 henkikirjoissa kauppiaiden leskien keski-ikä oli 58 vuotta, vuoden 1830 henkikirjoissa 56 vuotta ja vuoden 1840 henkikirjoissa 51 vuotta. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA. Mielenkiintoista on, että vuonna 1820, jolloin keski-ikä on korkeimmillaan, myös liikettä jatkaneita on eniten.

¹⁰¹ Elisabeth Sutthoff asui Linnoituksen kaupunginosassa raatimies Engmanin omistamalla tontilla numero 123.

Engmanin lisäksi taloudessa asui piika nimeltä Maria Eva. Fol. 10, 3dje qvartalet, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA.

¹⁰² Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Thesleffit asuivat Linnoituksen kaupunginosassa lesken omistamassa talossa.

Enemmistö kauppiaiden leskistä lopetti liikkeen pidon, joten tutkimusaineistossa ilmenevät kaupantekoa jatkaneet leskivaimot olivat ainakin jossain määrin poikkeuksellisia. On myös mahdollista, että ne lesket, jotka jatkoivat edesmenneen miehensä liikkeen pitoa, selviytyivät näistä tehtävistä siten, että maistraatilla tai kämnerinoikeudella ei ollut heidän toimistaan huomauttamista. Esimerkiksi itseään luonnonoikkuna Jumalan lahjoittamine ”miehisine henkineen” pitänyt Marie Hackman ei näy tutkimusaineistossa lainkaan.¹⁰³

Poikkeuksellisuuttaan korosti myös kauppiaan tytär, Daria Schläktin. Poikkeustilanne koitti hänelle eräänä tammikuuisena torstaina, jolloin hänen veljensä oli niin humalassa, että ei kyennyt hoitamaan puotia. Daria kertoi ottaneensa avaimet veljeltään ja vastanneen puodista, jonka hän veljensä kanssa oli perinyt. Kuitenkaan Daria ei halunnut eikä voinut ottaa kaupasta kokonaisvastuuta, vaan haki maistraatilta perinnön jakoa. Tällöin hän saattoi irrottautua vastuusta, jonka kantamiseen hänellä ei ollut laillisia edellytyksiä. Humalaista veljeään auttamaan rientänyt Daria on pöytäkirjoissa ainoa naimaton nainen, joka mainitaan edes astuneen kauppapuotiin muutoin kuin asiakkaana.¹⁰⁴

Naiset korostivat poikkeuksellista asemaansa, mikäli se oli heille eduksi. Kyse saattoi olla vain aikakauden retoriikasta, jossa naisten oli korostettava tilanteen edellyttämiä erikoisjärjestelyjä.¹⁰⁵ Kaikissa kauppiastalouksissa he eivät kuitenkaan ottaneet näkyvää roolia kauppahuoneen toiminnassa edes miehensä kuoltua. Vuonna 1838 olivat kauppias Schuschinin Akulina-leski ja kauppias Seliverstoff kämnerinoikeudessa vastakkain kämnerinoikeudessa. Seliverstoff oli 668 seteliruplaa 17 kopeekkaa velkaa Schuschinille. Oikeudessa kuitenkin asiaa hoiti Schuschinin poika, joka totesi, että leskellä ei ole vähäisintäkään käsitystä kaupankäynnistä.¹⁰⁶

Vastaava velkatapaus oli käsitellyssä myös muutamaa vuotta aiemmin. Tällöin edesmenneen kauppias Wasilei Diboffin vävy Pavel Sopotoff, kauppias hänkin, peräsi kirjoitustaidottomalta anopiltaan velkaa, josta anoppi oli kuitenkin täysin tietämätön. Jo miehen eläessä kauppaliikkeen hoitoon oli osallistunut Alexander-poika, mutta sekä isä että poika olivat kuolleet. Nyt kaupan

¹⁰³Kortelainen 2007, 41 – 44; Pohls 2001, 95; Vainio-Korhonen 2002, 44 – 45; Wiesner 2000, 130; Hentilä, 1999, 110; Enbom & Sandelin 1991, 12 – 17; Halila 1980, 110; Alho 1961, 9 – 11. Wiesnerin mukaan erityisesti lesket, joilla ei ollut aikuisia poikia, olivat erityisen näkyvä ja vaikutusvaltainen ryhmä esiteollisen Euroopan kauppiaiden keskuudessa. Myös Turussa oli 1700-luvun lopulla useita ulkomaankauppaa harjoittaneita leskiä, mutta heidän osallistumisestaan varsinaiseen kaupankäyntiin ei Vainio-Korhosella ole mainintaa.

¹⁰⁴ § 2, 26.1.1822 (fol. 38), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

¹⁰⁵ Wiesner 2000, 117.

¹⁰⁶ § 4, 23.10.1838; § 6, 27.11.1838; § 5 – 6, 6.12.1838, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 28, 1838, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Pöytäkirjoissa todetaan, että ”Enkan Schuschin icke hade någon den ringaste befattning med handeln.”

hoidon oli ottanut vastuulleen sukulaismies Peter Diboff, kunnes kauppa siirtyi Pavel Sopotoffille tämän naitua Irinia-tyttären. Loppujen lopuksi kämnerinoikeus totesi, että velkaa ei voida periä, koska sitä ei mainittu perunkirjoituksessa.¹⁰⁷

Tapaukset osoittavat, että osassa kotitalouksista naiset olivat – tai ainakin esittivät olevansa – sekä täysin tietämättömiä kaupanteosta että myös koko perheen ja suvun raha-asioista. Naisen asema yhteisössä saattoi riippua enemmän hänen sosiaalisesta statuksestaan kuin sukupuolestaan. Paikallisyhteisön käytännöt saattoivat suosia poikaa tai vävyä lesken kustannuksella. Toisaalta suuria kauppahuoneita perineille leskille saatettiin sallia laajempi vapaus kuin vähävaraisille pikkukauppiaille. Viipurilaisissa kauppiasperheissä ei näytetä noudattaneen käytäntöä, jonka Ida Bull mainitsee vallinneen Trondheimissa, jossa suuria kauppahuoneita omistaneiden sukujen naiset pysyttelivät enemmän taka-alalla kuin pikkukauppiasperheissä. Tätä hän perustelee sillä, että varakkailta naisilla oli varaa jättäytyä pois kotitalouden yhteisistä ponnisteluista.¹⁰⁸

Viipurissa näyttää vallinneen päinvastainen käytäntö. Mitä suurempi kauppahuone oli, sitä todennäköisemmin sitä kannatti jatkaa myös aviomiehen kuoltua. Tällöin kauppa ryhdyttiin tekemään lesken nimissä, jolloin tällä oli osittain pakon sanelema mahdollisuus hyödyntää tyttökoulussa ja elämässä saatuja oppeja. Esimerkkinä kauppahuone Hackman & Co:n konsulinna Marie Hackman, joka siirtyi miehensä kuoleman jälkeen vuonna 1807 vain hiukan yli 30-vuotiaana liikkeen johtoon. Hän halusi säilyttää valvovan otteen liikkeestä vielä senkin jälkeen, kun hänen poikansa oli otettu osakkaaksi yhtiöön vuonna 1829. Lieneekö miehinen henki vai kivenkova kauppias puhunut Marien suulla, kun hän evästi poikaansa välttämään kaikkia muita paitsi kauppa-asioita koskevia pyyntöjä. Samana vuonna leskikonsulinna kuulutti Finlands Allmänna Tidningissä,

¹⁰⁷ § 4, 24.4.1833; § 2, 14.5.1833; § 9, 17.5.1833; § 2, 24.5.1833, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 23, 1833, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Oikeudessa todetaan Paraskovia Diboffista, että ”hon icke hade ringaste kunskap om i frågavarande skuld”. Vuoden 1820 henkikirjoissa kauppias Iwan Diboffin taloudessa asuu tämän vaimon ja aikuisen pojan lisäksi vuonna 1833 edesmenneeksi mainittu kauppias Wasilei Diboff vaimoineen. Näillä on kaksi lasta, 24-vuotias Alexander ja 7-vuotias tytär Irinia. Myöhemmin Irinia menee naimisiin kauppias Sopotoffin kanssa. Lisäksi taloudessa asuu kaksi puotipalvelijaa, renki ja piika. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Sukulaisuussuhteet käyvät ilmi § 4, 26.3.1821 (fol. 121v – 125), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Kauppias Sopotoffin ja tämän Irinia-vaimon onni ei kuitenkaan kestänyt kauaa. He olivat ilmeisen vastanaineita vuonna 1833, mutta jo vuoden 1840 henkikirjoissa Irinia Sapetoff on 26-vuotias leski. Taloudessa asui lisäksi kolme 8 – 5 – vuotiasta poikalasta sekä Paraskovia-äiti. Vuonna 1833 Irinia oli siis 19-vuotias ja hänellä oli 1-vuotias lapsi. Tällöin aviomies Pavel Sopotoff oli 30-vuotias. Vuonna 1840 Sopotoffit asuivat Linnoituksessa tontilla numero 20, jonka he omistivat. Nyt kaupanhoidosta vastasi kauppapalvelija Paul Meschugin, joka asui samalla tontilla omassa taloudessaan vaimonsa ja lapsiensa kanssa. Fol. 3, Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA; Hilde Sadvik on tutkiessaan Kristianian leskien anomuksia paikalliselle maistraatille todennut, että monesti lesket saivat toimilupa-anomuksiinsa kielteisen vastauksen juuri sen perusteella, että heillä ei ollut luku- tai kirjoitustaitoa. Sandvik 1992, 142.

¹⁰⁸ Ogilvie 2003, 266. Ogilvien mukaan se, että lesket eivät toimineet miehensä porvarisoikeuksien turvin, johtui ennen kaikkea paikallisyhteisön sosiaalisten verkostojen miehiä suosivista käytännöistä; Bull 1990.

että kukaan ulkopuolinen ei vastaa hänen ansioistaan ja veloistaan ilman henkilökohtaista lupaa tai allekirjoitusta.¹⁰⁹ Taloudelliset rajoitteet ja taitojen puute estivät pikkukauppiainden leskiä toimimaan kuten Marie Hackman.

Pikkukauppiainden leskien yhteinen piirre oli, että he olivat lähes poikkeuksetta venäläisistä suvuista. Viipurissa venäläistaustaiset kauppiaat olivat miehittäneet tukkukauppiainden ryhmää lukuun ottamatta lähes kaikki muut kauppiasryhmät.¹¹⁰ Ortodoksista uskoa tunnustaneilta ei vaadittu lukutaitoa, joka luterilaisilta vaadittiin ripille pääsyn ehtona. Venäläisessä kulttuurissa naisten toimintakentäksi rajautui vain yksityinen kodin piiri, ja tätä viipurilainen tutkimusaineistokin tukee. Akulina Schuschin oli siirtänyt kaiken vastuun kaupan pidosta pojalleen. Schuschinien ja Diboffien sukujen tapaukset osoittavat, että venäläisissä kauppiasperheissä todennäköisimmin noudatettiin toisenlaista työnjakoa kuin kaupungin muiden porvarien keskuudessa. Viipuri oli sen verran suuri kaupunki, että eri kulttuuripiirit saattoivat seurustella lähinnä keskenään, kuten Helsingissäkin oli tapana.¹¹¹

Kun huomioidaan, että suuri osa kaupungin kauppiaista oli venäläistä alkuperää, voidaan päätellä, että naisten osallistuminen kauppiastaloudessa sen elinkeinonharjoittamiseen oli melko harvinaista. Toisaalta työnjaon ja osallistumisen määrittäjäksi ei muodostunut niinkään sukupuoli, vaan sosiaalinen asema ja suvun käytännöt. Saksankielisen tyttökoulun kasvateilla oli aivan toiset mahdollisuudet kuin pikkukauppiainden, usein entisten maaorjien, tyttärillä ja vaimoilla.

¹⁰⁹ 2.5.1829, no 50, Finlands Allmänna Tidning; Kortelainen 2007, 41 – 44; Pohls 2001, 95; Enbom & Sandelin 1991, 12 – 17; Alho 1961, 9 – 11; Halila 1980, 110.

¹¹⁰ Tämän voi päätellä Porvariston matriikkelista, tosin vain tarkastelemalla nimiä, joiden kirjoitusasu on saattanut olla venäläinen tai ruotsalainen kirjuriasta johtuen. Bd 1, Porvariston matrikkeli 1821, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

¹¹¹ Yleinen käsitys on, että venäläisissä talouksissa naiset eivät yleensä vaikuttaneet kodin ulkopuolella. Puntanen 2005, 278 – 279; Talka 2005, 257; Ruuth & Kuujo 1975, 66. Ilmeisesti ainakaan 1700-luvulla venäläiset kauppiaat eivät juuri seurustelleet kaupungin muun kauppiaskunnan kanssa.

2.2 Käsityöläiset

Maistraatin eilisen päätöksen § 2 tässä Pöytäkirjassa perusteella, päätetään nyt Porvariksi tähän Kaupunkiin ottaa Seppä Mestari Anders Johan Granath, ja tulee Granathin Porvarin maksuja maksaa Kolmekymmentä Ruplaa Banco Assignaatteja, ja sitten kun hän on tarpeelliset maksut Kaupungin Kassaan suorittanut, seuraa, että hänet tänne tavalliseksi Porvariksi otetaan; Ja Porvarin-Kirja hänelle myönnetään, joka läsnä olevalle Granathille tiedoksi annetaan.¹¹²

Käsityöläisyys ja tuotteiden kauppaaminen olivat osittain päällekkäisiä toimia. Taloushistorioitsijat ovat yleensä korostaneet käsityötuotannon merkitystä, sillä kaupankäynti oli osa verstaiden toimintaa, ja vain suurimmissa kaupungeissa toimi vain kauppaan erikoistuneita kauppahuoneita. Käsityöverstaissa valmistetut tuotteet myytiin suoraan verstaastaan tiskiltä. Mestari saattoi ottaa myyntiin myös omaa alaa sivuavia tuotteita, joita ei itse valmistanut. Esimerkiksi viipurilaisella kaakeliuunintekijä Backströmillä oli myynnissä ruukkuja.¹¹³

Varsinaiset käsityöläiset olivat järjestäytyneet Viipurissa seitsemään ammattikuntaan. Puusepillä, sepillä, sorvareilla, räätäleillä, partureilla, suutareilla sekä kulta- ja hopeasepillä oli omat ammattikuntansa kaupungissa. Näiden lisäksi kaupungissa toimi käsityöläisiä, jotka kuuluivat pietarilaisiin ja tallinnalaisiin ammattikuntiin. Osa mestareista oli kotoisin Pietarista tai muista Euroopan kaupungeista, osa muutti läntisestä Suomesta. Vuoden 1820 henkikirjoihin oli kirjattu 49 mestaria, vuonna 1830 mestareita oli 51 ja vuonna 1840 vielä kaksi enemmän, eli 53 mestaria. Kaupungissa ei ole havaittavissa mestareiden määrässä vähenemistä vuoden 1830 tienoilla, kuten tapahtui lamavuonna Lappeenrannassa.¹¹⁴

Kaupungin porvareiden tilastointi oli varsin kirjavaa 1800-luvun alussa, ja kaupungin asukkaita koskeviin tilastoihin läheskään kaikille mestareille ei ole merkitty ajankohtaa, jolloin heidät on hyväksytty kaupungin porvariksi. Käsityöläisistä kattavaa luettelointia on vasta vuodesta 1867 alkaen. Käsityöläisten lesket ovat lueteltuna porvariston matrikkelissa, josta käy ilmi, että 1800-luvun aikana kaupungissa toimi 24 käsityöläisen leskivaimoa, joista vain yhden mainitaan

¹¹² § 1, 1.2.1821 (fol. 32), Viipurin maistraatin pöytäkirjat, AI 199, 1821, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

¹¹³ § 5, 5.2.1833, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 23, 1833, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Pohls 2001, 80; Wiesner 2000, 129.

¹¹⁴ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA. Talka 2005, 150; Ruuth & Kuujo 1981, 86; Ruuth & Kuujo 1975, 147, ovat laskeneet, että vuoden 1840 lopussa Viipurissa toimi 25 viipurilaiseen ammattikuntaan kuulunutta mestaria ja 29 muihin ammattikuntiin kuulunutta mestaria (yhteensä 54 mestaria), sekä 11 ilman porvarisoikeutta toiminutta käsityöläistä. Tieto perustuu J.W. Ruuthin (ilmeisesti 1800-luvun lopussa) keräämään materiaaliin (Ruuthin kokoelma 7, industrin 1800-t., KA), joten tiedossa ei ole, miten kyseiset luvut on saatu.

luopuneen verstaasta. Tätä ei kuitenkaan voi pitää luotettavana tietona, kun leskien talouksia tutkitaan tarkemmin henkikirjoista.¹¹⁵

Viipurissa ja Vanhassa Suomessa ylipäänsä vaikuttivat vielä jokseenkin voimakkaana venäläisajalta peräisin olevat käsitykset. Pietari Suuri oli perustanut Venäjälle ammattikuntalaitoksen 1720-luvulla. Esimerkkiä hän otti saksalaiselta alueelta tavoitteenaan länsimainen käytäntö. Pyrkimyksistä huolimatta ammattikunnat eivät muodostuneet suljetuiksi korporaatioiksi. Ammattikunnat säilyivät avoimina ulkomaalaisille, sotilaille ja talonpojille, eivätkä ne saaneet yksinoikeutta ammatinharjoittamiseen, koulutukseen tai laadunvalvontaan. Vuonna 1785 säädetty kaupunkijärjestys salli jokaisen elättää itsensä käsiensä työllä, mikäli ei käyttänyt aputyövoimaa. Vuonna 1804 Hallitseva Senaatti vahvisti tämän kaupunkijärjestyksen, jonka katsottiin olevan voimassa edelleen vuonna 1816 Vanhan Suomen yhdistämisen jälkeen. Kaupungin maistraatti ja käsityöläisammattikunnat pyrkivät kuitenkin koko venäläisajan säilyttämään ruotsalaisajalta periytyvän ammattikuntalaitoksen, käyttäen apunaan Ruotsissa vuonna 1720 annettua ammattikunta-asetusta. Käsityöläisten pyrkimyksistä huolimatta heidän asemansa jäi heikoksi ja keskittyi ylellisyystuotteisiin ja erityistä taitoa vaativien tuotteiden valmistamiseen, johon vähävaraisilla talonpoikaiskäsityöläisillä ei ollut varaa tai taitoa.¹¹⁶

Henkikirjojen perusteella käsityöläismestareita tutkimusajankohtana Viipurissa oli viitisenkymmentä. Esimerkiksi Turussa oli vuonna 1800 käsityöläismestareita 202 eli 6,7 prosenttia kaupungin kotitalouksista, ja vuonna 1820 Vaasassakin oli yli sata käsityöläismestaria, joskin heidän määränsä väheni vuosisadan puoliväliä lähestyttäessä. Tässä valossa näyttää, että Viipuri ei ollut käsityöläiskaupunki. Toisaalta, kun tarkastellaan käsityöläiskotitalouksien suhteellista osuutta kaupungin kaikista kotitalouksista, havaitaan, että Viipurissa käsityöläisiä oli jokseenkin tavallinen määrä, vähän alle kuusi prosenttia kaupungin kotitalouksista. Esiteollisia kaupunkeja tutkittaessa on havaittu, että käsityöläiskotitalouksia oli varsin tavallisesti kuutisen prosenttia kaupungin kaikista kotitalouksista. On oletettavaa, että tämänsuuruinen käsityöläisasujaimisto riittää palvelemaan esiteollisen kaupungin kulutuskysyntää.¹¹⁷

¹¹⁵ Porvariston matrikkeli Bd:1, Käsityöläisluettelo Bg:2, Viipurin maistraatin arkisto, MMA

¹¹⁶ Kuningallisen Majestätin Udistettu Yhteinen Säändö ja Ammatti-Asetus handtwärckareille Ruotsissa ja Suomessa, Annettu Stockholmissa siinä 27 päivänä Kesä-kuuta Vuonna 1720; Engman 2005, 243; Talka 2005, 147; Ruuth & Kuujo 1981, 84 – 85; Ruuth & Kuujo 1975, 144.

¹¹⁷ Vuonna 1820 käsityöläistalouksia oli 5,9 kaikista kotitalouksista, vuonna 1830 5,4 ja vuonna 1840 5,5 prosenttia. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, K.A. Vainio-Korhonen 1998, 31; Esimerkiksi Lappeenrannassa käsityöläisiä ajanjaksolla 1820 – 1840 oli hiukan alle 10 prosenttia väestöstä. Taulukko, josta lukema on saatu, on kuitenkin melko epätarkka, joten sitä voi pitää vain suuntaa-antavana. Myöskään tilastoinnin perusteita ei ole täysin määritelty. Taulukon laatinut Anu Talka vain

1700-luvulla Viipurin käsityöläisten aseman sanottiin olleen hankalampi kuin kauppiaiden. Vanhan Suomen yhdistämisen jälkeen Viipuriin oli tullut paljon uusia nuoria käsityöläismestareita, joten uusille mestareille ei ollut tarvetta useaan vuoteen. Läheisessä suurkaupungissa Pietarissa oli sitä paitsi paljon helpompaa päästä käsityöläiseksi, koska siellä noudatettiin edelleen venäläistä lainsäädäntöä. Ammattikuntiin kuuluvien mestarien kätten tuotoksien kanssa kilpailivat tuontitavarat Pietarista sekä ammattikuntiin kuulumattomien valmistamat tuotteet, joita jopa kauppiaat myivät puodeissaan. Varsinaista teollista valmistusta ei tutkimusajankohtana kaupungissa vielä ollut, mutta etenkin pietarilaisten ylellisyystuotteiden kanssa oli vaikea kilpailla. Toisaalta asiaa voidaan katsoa positiivisesta näkökulmasta. Kaupungin väkiluvun kasvaessa käsityöläisten määrä ei kasvanut samassa suhteessa. Tämä merkitsi, että mestareille riitti yhä enemmän asiakkaita. Kauppiaiden kohdalla huomattiin, että kilpailu kiristyi kauppiaiden määrän lisääntyessä. Väkiluvun kasvaessa käsityöläismestareiden kilpailu asiakkaista sitä vastoin väheni. Mestareiden määrä pysytteli noin viidessäkymmenessä, joten jokaiselle mestarille riitti enemmän asiakkaita.¹¹⁸

Vaikka lainsäädäntö oli nyt käsityöläisten puolella, oli heillä vaikeuksia, jotka juonsivat juurensa venäläisjaksolta ja sen aikaisesta lainsäädännöstä, sekä kaupungissa majoittuvista sotilaista. Ammattikuntalaitoksen säännöt eivät koskeneet sotaväen palveluksessa olevia käsityöläisiä. Sotaväki tarvitsi etenkin kenkiä ja vaatteita. Tavallista oli, että sotilasräättäli tai –suutari kauppasi töitään myös muille kaupunkilaisille, josta luonnollisesti syntyi kahnauksia maistraatin ja ammatinharjoittajan välille.¹¹⁹

Esimerkkinä Viipurin tilanteesta toimii vuoden 1822 tapaus, jossa majuri Dmitrieffin lesken maaorja oli tarttunut suutarintoimeen. Maaorja ei luonnollisestikaan kuulunut kaupungin käsityöläisiin. Suutarimestarit Åström ja Ridderström valittivat maistraatille, että maaorja Philipoff oli kahden pojan avustamana harjoittanut suutarintointia. Mestarit olivat takavarikoineet Philipoffilta viisi paria valmiita sekä yhden vielä keskeneräisen parin töppösiä. Vielä varmuudeksi laittomista puuhista tavattiin maaorjan hallusta haljasnahkaa. Philipoff puolustautui, että hän oli valmistanut tohveleita kauppiaskunnan myytäväksi. Maaorja lisäsi, että nykyinen pormestari oli sallinut hänelle

toteaa, että elinkeinoryhmät on jaoteltu perheen pääasiallisen elättäjän mukaan. Tästä ei käy ilmi, onko laskennassa otettu huomioon myös leskien taloudet vai vain miespuoliset elättäjät. Talka 2005, 238; Mäkelä 1985, 196.

¹¹⁸ Talka 2005, 151 – 152, 464; Engman 2004, 249; Mäkelä 1985, 64, 197; Ruuth & Kuujo 1981, 85. Jopa länsirannikon vaasalaiset käsityöläismestarit valittivat, että venäläiset kauppiaat toivat myyntiin emämaan tavaroita.

¹¹⁹ Talka 2005, 150.

tämän ammatin, jotta hän pystyisi elättämään itsensä, vanhan majurskan sekä omat vanhempansa, kaksi alaikäistä veljeään, lapsensa ja vaimonsa. Ilman hänen tointaan joutuisivat he kerjuulle.¹²⁰

Mielenkiintoiseksi tapauksen tekee, että Philipoff oli valmistanut tohveleita myyntiin kauppias ja kunnallisraatimies Ivanoffskoijn puotiin. Kunnallisraatimies oli luonnollisesti jäävi tapauksen suhteen. Maistraatti päätti tuomita fuskarin kymmenen hopearuplan sakkoihin.¹²¹ Ei siis ollut harvinaista, että kauppiaiden ja käsityöläismestareiden välillä oli eturistiriitoja. Venäläissyntyisten kauppiaiden saattoi olla vaikea hyväksyä uudet lait, sillä ne eivät palvelleet heidän etujaan. Toisaalta maistraatin suhtautumisessa on nähtävissä asettuminen käsityöläismestareiden puolelle huolimatta siitä, että pormestarikin oli alun perin toiminut mestareiden edun vastaisesti vain kaupungin rahojen säästö mielessään. Philipoffin ja Ivanoffskoijn tapaus osoittaa hyvin, miten sitkeässä vanhat tavat ja tottumukset olivat. Käsityöläisten asema oli kaikin puolin tarkasteltuna heikko vielä pitkälle 1800-luvun puolelle, kunnes uudet lait vähitellen alkoivat toteutua käytännössä.¹²²

Kaupunginisten mielestä oli luultavasti parempi sallia käsityöläisyys, mikäli vaihtoehtona oli laittoman ammatinharjoittajan joutuminen kaupungin köyhäinhoidon elätettäväksi. Toisaalta todettiin myös, että lainsäädäntö ei ollut vielä muiltakaan osin täysin yhdenmukainen muun Suomen kanssa.¹²³ Useat pohjoismaiset tutkijat ovat esittäneet väitteen, että valtaapitävät suhtautuivat pienimuotoiseen ammatinharjoittamiseen eräänlaisena sosiaaliavun muotona. Tämä oli kirjattu Ruotsissa ja Norjassa lakiin aina 1840-luvulle saakka, jolloin elinkeinolainsäädäntöä uudistettiin. Maistraatit halusivat taata vähävaraisille mahdollisuuden elättää itsensä ja mahdollisen perheensä, jotta nämä eivät olisi rasittaneen kaupungin köyhäinavustuskassaa. Samanlaisia näkemyksiä on esittänyt myös saksalaisia 1500- ja 1600-lukujen kaupunkilaisnaisia tutkinut Merry E. Wiesner sekä 1700-luvun turkulaiskäsityöläisiä tutkinut Kirsi Vainio-Korhonen.¹²⁴

¹²⁰ § 2, 24.4.1822 (fol. 175v – 176v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Vuoden 1820 henkikirjojen mukaan majurska Audotja Dmitrijeva oli 85-vuotias (vuonna 1822 noin 87-vuotias). Hänen taloudessaan asuivat tuolloin 24-vuotias maaorjan Ivan Philipoff vaimonsa, kahden lapsensa, 90-vuotiaan Marfa Leontjewan sekä 18-vuotiaan suutarin oppipoika Petter Tujusen kanssa. Majurskan talous sijaitsi Tervaniemen kaupunginosassa. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA.

¹²¹ § 1, 24.5.1822 (fol. 215 – 216), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA
¹²² Ruuth & Kuujo 1981, 85.

¹²³ Ruuth & Kuujo 1981, 83 – 85; Anomuksia esim. § 1 ja 2, 1.2.1821 (fol. 32 – 32v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 199, 1821, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Kuten on todettu, esimerkiksi kauppiat siirtyivät noudattamaan Ruotsinvallan aikaista lakia vuonna 1817.

¹²⁴ Wiesner 2000, 104 ja 1986, 76, 79, 85; Bladh 1999 106; Bladh 1991, 63 – 70; Vainio-Korhonen 1998, 37; Sandvik 1992, 120 – 121; Mordt 1993, 54.

Työt verstaissa

Minä allekirjoittanut olen ottanut Loisen pojan Lars Nokelaisen hänen äitinsä Anna Jäskeläisen luvalla ja pyynnöstä sopimuksella 25. Kesäkuuta kuluvaan vuotta, jonka todistavat Kappalainen A.E. Lickander ja Gabriel Alopaeus, Läckisepän oppiin Kahdeksan vuoden ajaksi, laskettuna alkaen 25. Tammikuuta kuluvaan vuotta, jona oppiaikana minä vastaan Nokelaisen ylöspidosta tarpeellisin Vaattein ja Ruuin sekä vastaan kaikista hänen menoistaan; sitä vastoin tulee hänen Nokelaisen oppivuosinaan olla minulle kuuliainen, uskollinen ja luotettava, ja raitis; Mikäli hän Nokelainen on näinä oppivuosinaan kuuliainen ja luotettava, tulee hänet Kisälliksi katsottaman ja saa hän etsiä onneaan mistä eniten haluaa. Viipurissa 28. Joulukuuta 1821.

Oppipoika Lars Nokelainen [puumerkki]

Jacob Weikaim, Läckiseppämestari [puumerkki]¹²⁵

Vaikeuksista huolimatta viipurilaiset ammattikuntäkäsityöläiset pyrkivät noudattamaan samoja lakeja kuin muuallakin Suomessa, vaikka lain tulkinta näyttää olleen melko joustavaa. Esimerkiksi läckiseppämestari Weikaimin oppipojan oppiaika ennen kisälliksi valmistumista ei olisi saanut kestää yli viittä vuotta. Työvoimana verstaissa käytettiin kisällejä ja oppipoikia, jotka ovat verrattavissa kauppiastalouksissa palveleviin kirjanpitäjiin ja puotipalvelijoihin. Molemmat olivat ammattitaitoa kartuttavaa työtä, josta myöhemmin oli mahdollisuus edetä porvarissäätyyn.¹²⁶

Kisällinä Lars Nokelainen sai lähteä etsimään onneaan maailmalta. Kisällejä tai oppipoikia oli noin puolella mestareista, kuten taulukosta 5 *Käsityöläistalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* voi havaita. Tämä merkitsee, että puolet mestareista työskenteli yksin tai perheenjäsentensä avustamana. Tällöin verstaan tuotanto jäi melko vähäiseksi, sillä yksi käsipari ei kyennyt valmistamaan kovin montaa tuotetta päivässä.

Taulukko 5. *Käsityöläistalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840*

	Alaikäisiä lapsia *	Aikuisia poikia *	Aikuisia tyttäriä *	Kisällejä / oppipoikia *	Piikoja / renkejä *
1820	64 %	15 %	15 %	45 %	42 %
1830	57 %	12 %	10 %	53 %	53 %
1840	57 %	14 %	20 %	51 %	47 %

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA

¹²⁵ § 4, 14.10.183, Varsinaisasiain pöytäkirjat Heba 21, 1831, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹²⁶ Kuningallisen Majestätin Udistettu Yhteinen Säändö ja Ammatti-Asetus handtwärckareille Ruotsissa ja Suomessa, Annettu Stockholmissa siinä 27 päiväinä Kesä-kuuta Wuonna 1720, 4 -6 kappale.

Taulukko 6 Käsityöläistaloudet Viipurissa 1820 – 1840

	Käsityöläistalouksien koko (keskimäärin asukasta)	10 henkeä tai enemmän *	Yksinasuvia *
1820	5,6	15 %	6 %
1830	5,8	12 %	10 %
1840	7,2	22 %	10 %

* Prosenttia käsityöläistalouksista.

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

Kisällivaellus muiden mestareiden palveluksessa kuului tulevien mestareiden opintoihin.¹²⁷ Tämä käytäntö näkyy taulukossa 5 *Käsityöläistalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840*. Kun taulukkoa 5 verrataan taulukkoon 2 *Kauppiastalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* huomataan, että aikuisia poikia on käsityöläistalouksissa suhteellisesti vähemmän kuin kauppiastalouksissa. Käsityöläismestarit näyttävät lähettäneen 15 vuotta täyttäneet poikansa oppimaan ammattia kodin ulkopuolelle. He eivät jatkaneet harjoitteluaan isänsä verstaassa kuten kauppiaiden pojat. Henkikirja-aineiston perusteella on kuitenkin mahdotonta saada selville, olivatko pojat opettelemassa isänsä ammattia vai suuntaamassa kokonaan uudelle alalle. Vainio-Korhosen mukaan ammatin periytyminen oli normina etenkin 1700-luvulla. Tämän hän näkee johtuneen voimistuneesta kilpailusta. Ammattikunnat sulkeutuivat ja pyrkivät pitämään etuoikeudet vain ja ainoastaan tiettyjen henkilöiden saavutettavissa. Samanlainen käytäntö lienee vallinnut myös Viipurissa. Oppi käytiin hankkimassa maailmalta, vaikka lopulta olisikin päädytty isän verstaan jatkajaksi.¹²⁸

On esitetty, että esiteollinen tuotantotapa olisi hyötynyt kotona asuvista lapsista sekä näiden työpanoksesta. Tämän näkemyksen mukaan etenkin tyttöjen kotiin jäämistä olisi suosittu, koska he olivat halpaa työvoimaa.¹²⁹ Tytöt korvasivat lähinnä palkatut piiat ja talousmamsellit. He eivät voineet saada virallista koulutusta käsityöammattiin, johon kuului kisällinä kiertely mestareiden

¹²⁷ Vaeltavista kisällleistä oli haittansa. Kevään tai paloviinan humalluttamat sepänkisällit olivat aiheuttaneet häiriötä suutarimestari Ridderströmin verstaassa. Pöytäkirjasta ei käy ilmi, miksi suutarimestari oli varta vasten haettanut majatalosta sepänkisällit verstaaseensa. § 9, 13.5.1834, Varsinaisasiain pöytäkirjat, Hcba 24, 1834, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Kuningallisen Majestätin Udistettu Yhteinen Säändö ja Ammatti-Asetus handtwärckareille Ruotsissa ja Suomessa, Annettu Stockholmissa siina 27 päiwänä Kesä-kuuta Wuonna 1720, kappale 5 – 6; Vainio-Korhonen 1998, 126 – 127.

¹²⁸ Vainio-Korhonen 1998, 142 – 143; Ruuth & Kuujo 1975, 145.

¹²⁹ Ogilvie 2003, 103, 108.

opissa. Koska pojat lähetettiin maailmalle, on tulkittu, että tyttäret jäivät isänsä kotiin aputyövoimaksi. Koska taulukossa 5 *Käsityöläistalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* ei ole eritelty lapsia näiden sukupuolen mukaan, on vaikea sanoa miten alaikäisiä lapsien työpanosta hyödynnettiin mestarien kotitalouksissa.¹³⁰

Aikuisten lasten kohdalla työnjakoa voidaan sen sijaan analysoida. Keskimäärin 14 prosentilla käsityöläismestareista oli taloudessaan aikuinen poika. Samaan aikaan noin 15 prosenttia mestareiden talouksista asutti aikuinen tytär.¹³¹ Aikuisten lasten määrä käsityöläistalouksissa näyttää olevan jokseenkin vakio. Ilmeisesti käsityöläismestarit lähettivät kaikki ne aikuiset lapset maailmalle, joita ei välttämättä tarvittu verstaan ja kotitalouden tehtävissä. Kotiin jäätin vain, mikäli kotitalouden hyvinvointi sitä vaati, tai mikäli työhön muualla ei ollut edellytyksiä.

Aikuisia tyttäriä molemmissa porvaristalouksien ryhmässä, eli kauppias- ja käsityöläistalouksissa, oli jokseenkin saman verran.¹³² Näyttää siltä, että porvariston tyttäristä tietty osuus jäi aina kotiin, esimerkiksi huolehtimaan ikääntyvistä vanhemmistaan tai äidin kuoltua pienemmistä sisaristaan ja kotitaloudesta.. Voidaan päätellä, että aikuisten tyttären jääminen kotiin ei riippunut heidän työpanoksestaan verstaassa, vaan ylipäänsä kotitaloudessa. Tyttölapsen oli mahdollista jäädä syntymäkotiinsa, mikäli vanhemmilla oli varaa elättää hänet, tai mikäli hänen työpanoksensa oli välttämätön kotitalouden muiden jäsenten hyvinvoinnin kannalta.¹³³

Viipurilaiskäsityöläisten kotitaloudet eivät olleet niin suuria kuin esimerkiksi Turussa, jossa vuoden 1801 henkikirjoissa käsityöläismestareiden kotitalouden koko on seitsemän henkeä.¹³⁴ Käsityöläisten taloudet olivat hiukan kaupungin keskimääräistä kotitaloutta suurempia, kuten taulukosta 6 *Käsityöläistaloudet Viipurissa 1820 – 1840* voidaan havaita. Turun lukemiin päästiin kuitenkin vasta vuoden 1840 tienoilla. Kahtena aiempaan vuosikymmenen käsityöläismestareiden talouksissa on hiukan alle kuusi henkeä. Koska käsityöläismestareiden katon alla eivät suuressa määrin asuneet oman jälkeläiset, oli palkollisten määrä sitäkin merkittävämpi. Toisaalta

¹³⁰ Naisten mahdollisuuksista työllistyä käsityöverstaissa on käyty vilkasta keskustelua. Ks. esim. Ogilvie 2003, 127 – 130; Vainio-Korhonen 2001, 193. Syrjäytyivätkö naiset viipurilaisissa verstaissa, vai oliko heillä alun perinkään ollut mahdollisuuksia tehdä työtä niissä, on mahdotonta sanoa vain kahden vuosikymmenen pituisen lähdeaineiston perusteella. Oppipoikien ja kisällien oppiajasta ja mestarien poikien lapsuudesta, ks. Vainio-Korhonen 1998, 126 – 133.

¹³¹ Taulukko 5. *Käsityöläistalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840.*

¹³² Taulukko 2. *Kauppialouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840.*

¹³³; Ogilvie 2003, 103 – 108. Ogilvie on analysoinut perheen pään iän, aseman, ammatin ja varallisuuden vaikutusta kotona asuvien lapsien määrään. Hänen mukaansa lapset olivat kuin mikä tahansa hyödyke, jota varakkaimmilla oli enemmän kuin köyhemmillä. Tämä on nähtävissä myös Viipurissa. Henkikirjoista näkyy hyvin selkeästi, että varakkaimmilla oli eniten lapsia, sekä aikuisia että alaikäisiä.

¹³⁴; Vainio-Korhonen 1998, 163.

käsityöläisten taloudet eivät kuitenkaan koskaan paisuneet samoihin mittoihin, kuin suurimmat kauppiastaloudet. Kaupungin asukkaista käsityöläismestarien keskuudessa yksin asuminen on kaikkein harvinaisinta. Mikäli työ suoritettiin kotitalouden ulkopuolella, kuten esimerkiksi lasirukeilla, joissa kaupungin lasimestarit työskentelivät, ei kotitalouksissa asunut oppipoikia tai kisällejä. Vähän fyysistä voimaa vaativissa töissä, jotka suoritettiin yksinomaan verstaassa, eivät juuri työllistäneet oppipoikia ja kisällejä. Näitä aloja olivat muun muassa kellosepän ja kirjansitojan verstaat.¹³⁵

Kotitalouksien koon kasvuun vaikutti etenkin palkatun työvoiman määrän lisääntyminen, joka näkyy taulukossa 5 *Käsityöläistalouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840*. Suurimmat taloudet olivat luonnollisesti paljon työvoimaa vaativilla aloilla. Työvoimavaltaisia aloja olivat esimerkiksi erilaiset sepän työt. Henkikirjoista voikin nähdä, että yli kymmenen asukasta löytyi niin kupari-, puu-, pelti- ja satulaseppien talouksista. Käsityöläisten kotitalouksien koon voi nähdä heijastelevan niitä vaikeuksia, joita mestareilla oli vuosisadan alussa. Vasta sen jälkeen kun ruotsalaisperäiset ammattikuntalainsäädännön käytännöt olivat yleisesti hyväksytyt, pääsivät käsityöläiset vaurastumaan ja hyötymään kaupungin kasvusta.

Kotitalouksien koon kasvun, suurten kotitalouksien yleistymisen ja palkatun työvoiman lisääntymisen taustalla voi olettaa olleen yleisen vaurastumisen. Kuten havaittiin, kauppiastalouksien määrä kasvoi aiheuttaen kiristyvää kilpailuja ja kauppiastalouksien väkimäärän vähenemistä. Käsityöläiset sen sijaan onnistuivat estämään tämänkaltaisen kehityksen. Mestarit pystyivät estämään uusien käsityöläisten muuttamisen kaupunkiin, sillä mestareiden määrä oli säädelty ammattikuntien asetuksissa. Ammattikuntalaitos onnistui ainakin näennäisesti estämään vapaan kilpailun. Aikaa myöten käsityöläismestarit panostivat suurempiin yksiköihin ja ”tehdasmaiseen” valmistukseen. Työvoimaksi palkattiin miehiä, oppipoikia ja kisällejä.

¹³⁵ Vuonna 1840 kaupunkiin on kirjattu kolme kelloseppää, joista vain yhdellä, ”kellotehtailijaksi” (uhrfabriqueren) nimetyllä Elfströmillä on yksi kisällä. Ilmeisesti kelloseppämestarit tekivät yhteistyötä, sillä Elfströmin kanssa samalla tontilla asuu toinenkin kelloseppämestari, joka on jo tosin 65-vuotias. Myös kirjansitojia on kolme, joista yhdellä on yksi kisällä. (Fol. 13 – 14, fol. 16, fol. 29, fol. 32) Venäjän keisarillisen kabinetin omistama lasitehdas sijaitsi kaupungin ulkopuolella Kukkolassa. Lasimestari Carl Cantor perheineen asui Viipurin esikaupungissa kruununvouti Sandmarkin omistamalla tontilla nro 3. Fol. 21, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA; Ruuth & Kuujo 1981, 80, 86.

Naiset käsityöverstaissa

Kuultavaksi tuli Lukkari Jääsken Pitäjämästä Viipurin läänistä, Pahl Tanninen, joka haastoi Värjärin vaimo Johanna Hanellin 19 ¼ Kyynästä harmaata kangasta, jonka hän jätti värjättäväksi, mutta jota hän ei suostunut palauttamaan, sillä Mies nimeltä Löfwenström jonka Kantaja lähetti Kangasta noutamaan, oli velkaa värjärin Kisälleille 11 Ruplaa Banco Assignaatteja, josta syystä hän ei halunnut luovuttaa Kangasta ennen kuin se tulisi maksetuksi, mutta siitä ei Kantaja tiennyt oliko Vastajalla jotain perittävää Löfwenströmiltä tai ei [...]”¹³⁶

Kirsi Vainio-Korhosen mukaan naiset saattoivat periä verstaan ja johtaa sitä, mutta heille ei ammattisalaisuuksia uskottu. Tässä Vainio-Korhosen näkemys myötäilee muun muassa Merry E. Wisenerin näkemyksiä siitä, että ammattikuntalaitoksen kunnia vaati naisten täydellistä sulkemista sen ulkopuolelle. Samalla Vainio-Korhonen tuo esille, että Pohjoismaissa on tietoisesti haluttu luoda kuvaa tasa-arvoisista naisista työskentelemässä miestensä rinnalla sielläkin, missä se oli mahdollista. Esimerkiksi Hilde Sandvik, joka on tutkinut 1700-luvun lopun Kristianiaa, on todennut, että mestarit hyödynsivät naisten työpanosta verstaissaan, koska naiset olivat halpaa työvoimaa.¹³⁷

Viipurilaisaineisto tukee Vainio-Korhosen ajatuksia. Kasvat verstaat ja voimistuva ammattikuntalaitos sulkivat ovensa naisilta. Oikeudenkäyntipöytäkirjat eivät kuitenkaan täysin vaikenne vaimoista, jotka uurastivat miestensä rinnalla. Voisi olettaa, että naisia suosivan verotuksen takia erityisesti Viipurissa naisia olisi pidetty halpana työvoimana. Tutkijat ovat myös tuoneet esille, että oikeus harjoittaa porvarisammattia oli tietyn kotitalouden etuoikeus, ei niinkään sukupuoleen sidottu. Tätä on perusteltu muun muassa sillä, että miesten poissa ollessa vaimot hoitivat näiden tehtäviä.¹³⁸

Kuitenkaan tutkimusaineistossa ei ole viitteitä siitä, että viipurilaismestareiden vaimot tai tyttäret olisivat työskennelleet erityistä ammattitaitoa vaativissa tehtävissä. Aivan kuten jo mainittu kauppiaanvaimo, joka vastasi tavaroiden varastoinnista, myös käsityöläisvaimot työskentelivät

¹³⁶ § 2, 4.2.1824 (fol. 74v – 75v), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 14, 1824, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹³⁷ Ogilvie 2003, 205; Vainio-Korhonen 2001b, 193; Sandvik 1992, 101; Bull 1990, 486; Wiesner 1986, 127, 131. Ogilvien mukaan vaimot nauttivat suurinta vapautta, ja heidän mahdollisuutensa riippuivat aviomiehestä. Mestareiden vaimojen tilannetta ei kuitenkaan voi yleistää koskemaan kaikkia naisia. Sandvik perustelee väitettään tutkimillaan räätäliammattikunnilla. Hänen mukaansa naiset oppivat ompelemaan räätäleiden verstaissa, ja myöhemmin hyödynsivät tätä ammattitaitoaan ”fuskareina”. Yhden ammattikunnan käytäntöä ei kuitenkaan voi yleistää koskemaan kaikkia ammattikunta-aloja, etenkin, kun tutkittu ammattikunta-ala on sellainen, jota naisten harjoittamat ammatit niinkin läheisesti sivuavat. Naisten oli sallittu ommella monia pukimia, joten heillä oli mahdollisuus hankkia tarvittava ammattitaito monin eri keinoin.

¹³⁸ Bull 1990, 486.

työnjohdossa ja –valvonnassa. Myös värjärin vaimo Johanna Hanellin tapaus tukee tätä työnjaon käytäntöä. Hänen tapauksessaan sekä ammattikuntien käytännöt että työn laatu estivät vaimoväen työskentelyn verstaassa. Värjärin ammatti oli raskasta, likaista ja haisevaa. Värjättävät kankaat ja langat liotettiin suurissa sammioissa ja niiden nostelu oli jopa fyysisesti mahdotonta naisille. Ogilvien mukaan työn fyysinen raskaus ei ollut selitys työnjaon sukupuolittumiselle, mutta tietyissä työtehtävissä fyysiset rajoitteet on otettava huomioon.¹³⁹

Johanna Hanell keskittyi verstaassa kevyempiin tehtäviin, kuten asiakaspalveluun, joka oli yleinen käytäntö kaikkialla Euroopassa. Lausunnossaan Johanna Hanell kertoi hänen ottaneen vastaan värjättäväksi tuodut kankaat ja hoitaneen verstaan rahaliikenteen, jossa väitetyistä epäselvyyksistä hän lopulta joutui vastaamaan kämnerinoikeudessa. Naisten työpanoksen keskittyminen asiakaspalveluun ja rahaliikenteen hoitamiseen on saattanut johdattaa tulkitsemaan, että naiset osallistuivat tasaveroisina kumppaneina verstaiden toimintaan miestensä rinnalla. Sitä ei voi kiistää, etteikö Johanna Hanellinkin panos olisi ollut merkittävä kotitalouden hyvinvoinnin kannalta. On kuitenkin huomioitava, että hän ei voinut suorittaa virallista ammattikunnan vaatimaa oppiaikaa, eikä täten voinut täysivaltaisena toimia ammattikunta-alalla. Oppipoikien ja kisällien valvomiseen hänet kuitenkin kelpuutettiin, olipa mestari itse kotona tai ei.¹⁴⁰

Tutkimusaineiston perusteella ei kuitenkaan voi tehdä päätelmiä, miten paljon mestareiden vaimoille ja tyttärille ammattisalaisuuksia uskottiin. Niitä ei voinut opiskella tyttökoulussa, lukuun ottamatta laskemista, joka helpotti valvonta- ja asiakaspalvelutyötä. Valvontatehtävät oli helppo suorittaa lasten- ja kodinhoidon ohessa, ne eivät vaatineet ylenmääräisiä fyysisiä ponnistuksia, eivätkä vaatineet kovin laajaa erityisosaamista.

Kun kotitalouden hyvinvointi perustui kaikkien panokselle, on otettava huomioon, että työ saattoi olla myös muuta kuin suoranaisesti mestarin verstaan alaan kuuluvaa. Yhtä merkittävää kaikkien hyvinvoinnille olivat nykypäivän katsojan silmissä vähäpätöisiltä ja tilapäisiltä näyttävät tehtävät, jotka kuitenkin saattoivat muodostaa kotitalouden tuloista suuren osan. Irene Artæuksen mukaan erityisesti alemman porvariston tyttäret olivat merkittävä tekijä kotitaloutensa hyvinvoinnin

¹³⁹ Ogilvie 2003, 74, 141.

¹⁴⁰ § 2, 4.2.1824 (fol. 74v – 75v), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Heba 14, 1824, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Sandvik 1992, 103.

kannalta. Tyttäret korvasivat sekä piikojen työpanosta, että suorittivat erilaisia työntekijän kotona tehtäviä töitä, yleensä ompelua.¹⁴¹

Juuri ompelustensa ääreltä tavattiin peltiseppä Weikaimin tyttärekin. Vuoden 1835 toukokuussa peltiseppän vaimo Catharina Hämäläinen oli haastanut Weikaimin vaimon kämnerinoikeuteen maksamattomien palkkojen takia. Catharina Hämäläinen selitti jääneensä ilman palkkaa ompeluksistaan, joita hän oli tehnyt Weikaimille. Geli Weikaim totesi, että hänen miehensä ammattiverin vaimo oli vain autellut Weikaimien tytärtä esiliinan ompelussa. Todistajanlausunnon mukaan Weikaimin molemmat tyttäret olivat suorittaneet ompelutyötä sekä kotonaan että vielä Hämäläisilläkin. Ilmeisesti kyseessä olivat Rebecka ja Fredrica –nimiset tyttäret, jotka tapahtumahetkellä olivat noin 15- ja 22-vuotiaita. Weikaimilla lienee ollut enemmänkin kokemusta muodin parissa toimimisesta, sillä pari vuotta myöhemmin näiden pihapiirissä asuva neiti Törnqvist myi ”plyymejä suoraan Pietarista”.¹⁴²

Ompeleminen, kehrääminen ja kutominen, maidon, munien ja leivonnaisten myyminen täydensivät käsityöläisten kotitalouden tuloja aivan samoin kuin kenen tahansa muun kaupunkilaisen, jolla vain oli mahdollisuus tämänkaltaisiin ansioihin. Esimerkiksi kirjanpainaja Cedervaller mainosti painamassaan lehdessä ”Sanan Saattaja Wiipurista” myyvänsä ”Vastalypsettyä maitoa kuten myös kuorittua ja tuoretta kermaa on myynnissä Kirjapainon kartanolla”.¹⁴³

Tyttärien työtehtävät olivat samoja kuin mestareiden vaimojenkin. Vaatetukseen, ruokaan ja jokapäiväiseen hyvinvointiin liittyvät tehtävät olivat naisväen keino osallistua yhteisiin

¹⁴¹ Artæus 1992, 161.

¹⁴² § 6, 21.5.1835, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 25, 1835, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Peltiseppä Weikaim (nimi esiintyy muodossa Weikain, Wikaijem, Weikainen ja Weichaiwei) oli kaupungin ensimmäinen juutalainen asukas. Jacob Weikaim muutti kaupunkiin vuonna 1815, mutta hän sai pysyvän oleskeluluvan Viipuriin vasta vuonna 1832. Suomeen Jacob Weikaim oli tullut vuonna 1799 astuttuaan laivasta Haminan satamassa. Hän oli kotoisin Dünaburgista; Liettuasta. Ks. Hartikainen 1998, 54; Vuoden 1830 henkikirjoissa peltiseppä Jacob Weikonen on kirjattu asuttamaan omistamaansa taloa Pietarin esikaupungissa tontilla numero 125. 58-vuotiaalla peltiseppällä on tällöin vain 28-vuotias vaimo. Talouteen kuuluu lisäksi kuusi lasta, oppipoika ja piika. Fol. 24, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA; Kymmenen vuotta aiemmin peltiseppä asui kahdestaan vaimonsa kanssa sorvarimestari Johan Tammelinin omistamalla tontilla Pietarin esikaupungissa. Vanhin tytär asui muualla. Mahdollisesti hän oli henkikirjattu palveluspaikkaansa, eivätkä muut lapset olleet vielä syntyneet. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Vuonna 1840 oli vanhin Moses-poika ottanut verstaan haltuunsa. Moses oli naimaton ja elätti seitsemää sisarustaan, joista nuorin oli vasta vuoden. Fredrica oli muuttanut pois, mutta Rebecka asui edelleen kotonaan. Lisäksi talouteen oli kirjattu isä ja äiti. Fol. 36, Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA. ”Undertecknad kommen nyligen från St. Petersburg får den äran avitera Respektiva Herskaper att jag förfärdigard alla sorters Arlifiejåla Blommor tvättar Blonder, Plymer och Marabou, med akorates och skyndsamhet önskar att bli beärad af vördade Härskapers förtroende, mitt logi är i Petersburska Förstaden första huset vid röda brun hos Bläckslagar Mästaren Weikainn. Demoiselle Fredrica Törnqvist.” 16.12.1837, no 50, Wiborgs Annonce Blad.

¹⁴³ ”Spenwarm mjölk såväl som skummad och söt grädda finnes till salu i Boktryckeri gården” 23.01.1836, no 4 [sivu 4] Sanan Saattaja Wiipurista.

ponnistuksiin talouden hyvinvoinnin eteen. Tyttäret saattoivat myös pestautua palvelukseen, mikäli heidän työpanostaan ei tarvittu tai mikäli heillä oli paremmat ansiomahdollisuudet muualla. Hatuntekijä Tosurinin 34-vuotias tytär, jolla oli ainakin yksi mahdollisesti avioton lapsi, toimi vuonna 1835 everstiluutnantin taloudenhoitajattarena. Kymmenkunta vuotta aiemmin Fredrica Tosurin oli asunut Pietarissa, joten hänellä oli ollut mahdollisuus opetella kieltä sekä mahdollisesti sellaista taloudenhoitoa, jota everstiluutnantti taloudenhoitajattareltaan edellytti. Mamselli Tosurin ei ollut kuka tahansa palveluspiika, sillä hänen isänsä oli kaupungin porvari. Kuitenkaan tytär ei ollut liian hieno palvelemaan venäläistä yläluokkaa.¹⁴⁴

Käsityöläisten leskillä oli samankaltaiset oikeudet jatkaa miehen kuoltua, kuin kauppiaiden leskivaimoillakin. Kuten todettiin, 63 – 73 prosenttia kauppiaiden leskistä ei jatkanut miestensä kuoltua puodin pitoa. Yhtä harvinaista näyttää olleen se, että käsityöläismestarin kuoltua tämän vaimo olisi jatkanut verstaan ylläpitoa. Esimerkiksi Ruotsin ajan lopulla Turussa vain muutama prosentti mestareiden leskistä jatkoi verstaan pitoa. Koska käsityöläisen lesken oli palkattava verstaskisälli hoitamaan verstasta, voidaan henkikirjojen perusteella päätellä, että vain yksi tai kaksi käsityöläisen leskeä jatkoi miesvainajansa pajaa. Vuonna 1820 säämiskäntekijän leskellä Helena Bergmanilla, vuonna 1830 sorvari Tammelinin leskellä sekä vuonna 1840 kirjanpainaja Cedervallerin ja karvari Borgströmin leskillä oli kisälli. Kisällien määrä kuitenkin lisääntyy jonkin verran tutkimusjakson aikana, samalla kun aikuisten poikien määrä vähenee. Tämä voi selittyä sillä, että ne vähäisetkin lesket, jotka olivat aiemmin turvautuneet poikiinsa, palkkasivat nyt kisällin. Vuosien 1820, 1830 ja 1840 henkikirjoista on löydettävissä yhteensä 26 leskeä, joista noin 87 prosenttia ei näytä jatkaneen miehensä verstaan pitoa, mikäli verstaskisällin palkkaamista pidetään osoituksena verstaan jatkamisesta, kuten oheisesta taulukosta *7 Käsityöläisten leskien talouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* tulee ilmi.¹⁴⁵

¹⁴⁴§ 2, 16.6.1824 (fol. 325v – 326), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 14, 1824; § 1, 24.1.1835, Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 25, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Artæus 1992, 162. Irene Artæuksen tutkimusaineistossa yläluokan tyttäriä toimi myös taloudenhoitajattarina.

¹⁴⁵ Säämiskäntekijän leski Helena Bergman on 63-vuotias. Hänen talouksessaan asuvat lisäksi 21-vuotias veljentytär sekä kisälli. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA; Fol. 21. Sorvarinleski Esther Tammelin, joka on 54-vuotias, asuu Pietarin esikaupungissa tontilla numero 52. Talouksessa asuu lisäksi neljä lasta, joista yksi poika ja kaksi tyttäret ovat yli 15-vuotiaita. Lisäksi talouksessa on kisälli. Kymmenen vuoden kuluttua Esther Tammelin asuu yksin. Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA; Johanna Cedervaller asuu Linnoituksen kaupunginosassa tontilla numero kuusi. Hänen kanssaan asuu 22-vuotias opiskelijapoika sekä kirjapainon latoja perheeseen ja kaksi oppipoikaa. Lisäksi talouksessa on renki ja piika. Fol. 43. Karvarin leski Ulrica Borgström asuu Pietarin esikaupungissa omistamallaan tontilla numero 256 – 257. Teini-ikäisen tyttären lisäksi talouksessa asuvat kisälli, kaksi oppipoikaa sekä kaksi piikaa. Karvari Borgströmin leski oli vastuussa karvarinverstaasta jo vuonna 1833. § 10, 5.11.1833, Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 23, 1833, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA; Vainio-Korhonen 2002, 33.

Taulukko 7. Käsityöläisten leskien talouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840

	Alaikäisiä lapsia *	Aikuisia poikia *	Aikuisia tyttäriä *	Kisällejä oppipoikia *	Piikoja / renkejä *
1820	75 %	25 %	25 %	13 %	50 %
1830	60 %	20 %	30 %	10 %	40 %
1840	42 %	17 %	17 %	17 %	25 %

* Prosentilla käsityöläisleskien talouksista.

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

Osa viipurilaisista kisälleistä saattoi toki asua muualla. Omissa talouksissaan asuvia kisällejä oli kuitenkin koko kaupungissa vuosittain vain noin kolme, joten kovin yleinen käytäntö se ei kuitenkaan ollut. Vuoden 1820 ja 1830 henkikirjoista löytyy yksi tällainen leski. Räättälimestari Homanin lesken pihapiirissä omaa talouttaan asutti verstaskisälli perheineen. Clara Homan on kuitenkin ainoa käsityöläismestareiden leskistä, jonka henkikirjojen perusteella voi päätellä palkanneen omassa taloudessaan asuvan kisällin. Samalla Clara Homan toiminnallaan vahvistaa Artæuksen teorian siitä, että vain taloudellisesti kyvykkäät lesket jatkoivat miehensä verstaan pitoa. Leskivaimo hankki rahaa myös ottamalla koululaisia täysihoitoon. Aluksi verstaassa oli kisällin lisäksi vain yksi oppipoika, mutta kymmenessä vuodessa verstaaseen palkattiin kaksi kisälliä ja oppipoikaa lisää.¹⁴⁶ Clara Homan oli onnistunut saamaan pätevät ja osaavat kisällit jatkamaan verstaan pitoa, tehden samalla itse työtä kotitalouden yhteisen hyvinvoinnin eteen. Koska leskirouva ei itse voinut tarttua neulaan ja lankaan räättäliverstaassa, hän turvautui naisille sallittuihin töihin. Huolenpito, majoitus ja ruoka olivat alueita, joissa naisilla oli mahdollisuus hankkia ansioita.

Irene Artæus, joka on tutkinut muun muassa käsityöläisleskiä 1800-luvun ruotsalaiskaupungeissa, toteaa, että leskien oli lähes mahdotonta jatkaa miestensä verstaan pitoa. Kisällin palkkaaminen oli kallista. Ammattikuntalaitoksen kehityksen kannalta oli tärkeämpää, että verstaisiin saatiin uusia mestareita verstaskisällien sijaan. Nämä näkemykset vahvistivat ammattikuntakäsityön miehistä luonnetta. Kirsi Vainio-Korhonen toteaa, että ammattikunnat olettivat lesken joko avioituvan

¹⁴⁶ Fästningen, Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA; Fol. 8, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA. Räättälinleski Clara Homanin talo sijaitsee Linnoituksen kaupunginosassa toisessa korttelissa tontilla numero 102. Vuoden 1820 henkikirjoihin Homanin lesken talouteen on kirjattu kolme koulupoikaa. Lisäksi taloudessa on yksi piika. Verstaskisällinä toimii Henric Husulin, jonka talouteen vaimon ja lapsien lisäksi kuuluu 12-vuotias oppipoika. Kymmenen vuotta myöhemmin Clara Homanin taloudessa asuvat hänen kuvernementin sihteerinä toimiva aikuinen poikansa vaimoineen ja lapsineen. Edelleen taloudessa on yksi piika. Verstaskisälli on vaihtunut Anders Oräddiksi, jonka perheeseen kuuluvat vaimo ja kaksi lasta sekä kaksi kisälliä, kolme oppipoikaa ja piika. Homanin verstaalla näyttää siis menneen varsin hyvin.

uudelleen tai naittavan tyttärensä jollekin soveliaalle kisällille, jotta leski ei olisi jäänyt ammattikunnan elätettäväksi vanhuuspäivillään.¹⁴⁷ Taloudelliset edellytykset nousivat merkittävään asemaan aivan kuin kauppiaiden leskivaimojenkin kohdalla havaittiin. Verstaan pitoa jatkavilla leskillä oli joko taloudellisia edellytyksiä, tai heillä oli poika tai vävy ottamassa verstaan hoitoonsa.

Pojat korvasivat palkatun työvoiman kauppiaiden leskien talouksissa, mutta kuten havaittiin, käsityöläismestareiden pojat olivat lähteneet muualle onneaan etsimään. Yhä harvemmin he palasivat äitinsä turvaksi edes isän kuoltua, kuten taulukon 7 *Käsityöläisten leskien talouksien työvoima Viipurissa 1820 – 1840* perusteella voi nähdä. Tästä voisi päätellä, että aikuiset pojat eivät suuressa määrin toimineet isänsä työn jatkajina käsityöläisverstaissa. Mikäli aikuinen poika asui kotona, osallistui hän kotitalouden hyvinvoinnista huolehtimiseen usein muilla keinoin. Esimerkiksi vuoden 1830 henkikirjoissa räätälimestari Homanin lesken 26-vuotias pojalle on ammatiksi merkitty kuvernementin kirjuri.¹⁴⁸

Toisaalta aikuiset pojat saattoivat perustaa oman kotitalouden ja oman verstaan, vaikka olisivatkin jatkaneet isänsä ammatissa. Nämä eriytyneet kotitaloudet eivät näy henkikirja-aineistossa. Ilmeisesti kauppiaksi havittelevien oli vaikeampi saada uusia kauppiasoikeuksia, joten heidän oli turvauduttava toimimaan isänsä nimellä. Tulevalta kauppiaalta vaadittiin esimerkiksi tietty pääoma, ennen kuin kauppianoikeudet saattoi saada. Kauppiaskunta oli päättänyt, että uusia kauppiaita ei enää oteta yhtä holtittomasti kuin ennen. Käsityöläiset sen sijaan saattoivat päästä mestariksi, mikäli kyseisellä alalla oli mestareista puutetta, ja täten heidän ei enää tarvinnut toimia isänsä verstaan nimissä. Ammattikunnille oli tärkeää kohottaa ammattitaitoaan, asemaansa ja merkittävyyttään kaupungissa sekavan 1700-luvun jälkeen.¹⁴⁹

Useiden tutkijoiden näkemys on, että ammattikuntien säädökset suosivat niin voimakkaasti miehiä, että leskivaimojen oli pakko etsiä muuta työtä. Ankarassa kilpailutilanteessa mestareiden lesketkin

¹⁴⁷ Myös Vainio-Korhonen korostaa taloudellisia tekijöitä. Hänen mukaansa pienten verstaisten ei ollut kannattaa palkata työvoimaa. Tämä näkyi siinä, että useat lesket lopettivat verstaan pidon vain muutaman vuoden kuluttua. Vainio-Korhonen 2002, 33, 43; Arttaeus, 1992, 154.

¹⁴⁸ Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirja 1840, KA. Homanit asuivat Linnoituksessa toisessa korttelissa tontilla nro 102. Homanien keskimäinen poika Fredric opiskeli Turun yliopistossa. Hänen nuorempi ”ahkera ja hyvätapainen” veljensä kuoli ollessaan vielä lukioikäinen. Ks. Ruuth & Kuujo 1981, 99.

¹⁴⁹ § 4, 1.2.1821 (fol. 536 – 536v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat, AI 199, 1821, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Kun Abraham Huhtanen haki vuonna 1821 pääsyä kaupungin ruokatavarakauppiaiden joukkoon, todettiin, että Huhtasella ei ole tarvittavaa kokemusta, ja lisäksi kaupungissa oli jo riittävästi kyseisen alan kauppiaita. Kaupungeissa saattoi olla erilaisia pääomavaatimuksia kauppiaksi havitteleville. Esimerkiksi Kristianiassa vaadittiin 500 riikintaalaria, joka oli liikaa monille kauppiaanpojille. Kristianiassa yleinen perustelu oli, että luvan myöntäminen oli haitallista jo luvan saaneiden kannalta. Sandvik 1992, 113, 137, 140.

on saatettu kokea uhkaksi.¹⁵⁰ Viipurilaiskäsityöläisten pyrkimykset vakiinnuttaa asemansa muun Suomen kaltaisiksi ovat hyvinkin mahdollisesti vaikuttaneet leskien jatkamismahdollisuuksiin. Ammattikunnista haluttiin muodostaa suljettua korporaatioita nyt, kun se jälleen oli mahdollista.

On hyvin epätodennäköistä, että viipurilaiset käsityöläisten lesket olisivat elättäneet itsensä esimerkiksi työskentelemällä toisten palveluksessa. Keskimäärin jo kuuttakymmentä ikävuotta lähentyvät käsityöläismestareiden lesket todennäköisimmin käyttivät mahdollisuutta eläkkeeseen. Tuskin he avioituivat uudelleen kovin suurin joukoin – korkeintaan naittoivat tyttärensä sopivalle kisällille tai jäivät muutoin aikuisten lastensa elätettäviksi. Ogilvien mukaan työn fyysisyys ei ollut este leskien työllistymiselle,¹⁵¹ mutta viipurilaisten käsityöläisleskien tapauksessa tätä tekijää ei voi ohittaa.

Käsityöläisten leskien kohdalla ei voi tehdä niin selkeää kulttuurista eroa kuin kauppiastalouksien keskuudessa. Tutkimusaineistossa ei ole viitteitä ”täysin tietämättömiin” leskiin, mutta toisaalta kenelläkään heistä ei voi päätellä olleen toisia laajempia mahdollisuuksia. Venäjällä vallinneesta ammatinharjoittamisen vapaudesta johtuen on luonnollista, että ammattikuntamestarit perheineen olivat kotoisin läntisestä Suomesta. Esimerkiksi jo mainitun Johanna Hanellin kisällit olivat tulleet Turusta.¹⁵² Heidän keskuudessaan noudatettiin oletettavasti samankaltaisia käytäntöjä kuin Länsi-Suomen kaupungeissa. Viipurin käsityöläiset olivat sosiaaliselta asemaltaan jokseenkin homogeeninen joukko, jossa sukupuolella oli suurempi merkitys kotitalouden työnjaossa kuin kaupungin kauppiaiden keskuudessa. Toki on huomioitava, että taloudelliset edellytykset vaihtelivat mestarin alasta riippuen. Toiset alat kasvoivat toisten kuihtuessa pois, eivätkä kituvien alojen lesket jatkaneet miehensä verstaan pitoa. Esimerkiksi peruukintekijöiden tilaukset vähenivät muodin muuttuessa ja peruukkien käytön vähentyessä 1800-luvun kuluessa, mutta ammattikuntien yleiset käytännöt ja lainsäädäntö olivat kaikille samat, kunhan vain niiden omaksuminen oli läpäissyt koko yhteiskunnan.

¹⁵⁰ Ks. esim. Ogilvie 2003, 212.

¹⁵¹ Ogilvie 2003, 228 – 230.

¹⁵² Tätä vahvistaa myös, puutteistaan huolimatta, Porvariston matrikkeli Bd 1, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. ”Swenska Undersätarene Garfware Gesällerne H.G: Tallgren och Swen Larsson fr. Åbo, hos Färgare Enkan Hanell.” 19.3.1825, no 11, Wiborgs Wochenblatt.

2.3 Ammattikuntien ulkopuolinen kauppa ja käsityö

Samalla muotoa kielletään kaupungin kauppamiehet myömästä kuolleita linnuja, joita ei muut saa kaupata, kuin Suomen borgarit ja hyökkärit. Annettu Wiipurin poliisi kammarissa 9 p. syysk. 1836.¹⁵³

Toreilla kauppaa sai harjoittaa tuotteilla, joiden valmistaminen ja kaupustelu eivät olleet ammattikunta-asetuksessa erikseen määritellyjä tuotteita. Yleensä nämä tuotteet olivat arvoltaan vähäisempiä, tai niiden valmistaminen ei vaatinut erityisosaamista. Kaikki liiketoiminta ei siis ollut kiellettyä naisilta tai porvarisoikeuksia vailla olevilta miehiltä. Torilla ostoksia saattoi tehdä puoleen päivään saakka, jonka jälkeen tuotteita sai kaupata myös taloissa ja kaduilla. Kalatori oli kaupungissa erikseen ja se sijaitsi luonnollisesti lähellä rantaa. Torilla sai vuoden 1760 kuninkaallisen asetuksen mukaan myydä lintuja, alle kuusiviikkoisia porsaita, suolakalaa, äyriäisiä, pähkinöitä, hedelmiä ja mausteita (mutta ei kuitenkaan ruuanvalmistuksessa käytettäviä mausteita), sekä neuloja ja muuta pikkuriikkamaa. Ilman porvarisoikeuksia sai valmistaa ja kaupata saippuaa, lakkaa, puuteria, tärkkiä, suklaata, siirappia, sinappia, tiettyjä yksinkertaisia leivonnaisia, hilloja, kynttilöitä, vanua, sulkakyniä, mustetta ja rikkitikkuja. Kahdesti vuodessa kaupungissa järjestettiin markkinat, jonne maalaisilla oli oikeus tuoda tuotteitaan myyntiin. Markkinoiden merkitystä kaupungin kaupankäynnille on kuitenkin pidetty vähäisenä. Maistraatti oli määrännyt hinnat, joilla kauppaa tuli käydä.¹⁵⁴

Jopa kolme neljäsosaa esiteollisen kaupungin torikauppiaista oli naisia. Tähän tulokseen on tullut Merry E. Wiesner tutkittuaan itäistä Eurooppaa, toisin sanoen puolalaisia kaupunkeja. Hänen mukaansa torikauppa oli jopa merkittävin naisia työllistänyt ala. Pysyttäytymällä vain virallisen järjestelmän tunnustamissa tehtävissä näyttäisivät naisten mahdollisuudet varsin huonoilta. Kun tarkasteluun otetaan jokapäiväisen elämän vaatimat toimet, kuten juuri torikauppa, valottuvat naisten mahdollisuudet sekä ansaita että kuluttaa aivan uudella tavalla. Suomessa tilanne oli jopa suosiollisempi naisille, ainakin mikäli katsotaan naisten osallistumista turkulaiseen torikauppaan. Joinakin vuosina jopa kaikki torikauppiat olivat naisia.¹⁵⁵

Tutkimusaineiston perusteella kuitenkin ei voi laskea vastaavankaltaista tarkkaa osuutta torikauppaa Viipurissa harjoittaneista naisista. Voidaan kuitenkin todeta, että torit olivat ainakin jossain määrin naisten valtakuntaa. Myytävät tuotteet olivat pääasiassa naisten käyttämiä ja naisten

¹⁵³ 17.09.1836, no 38 [sivu 4], Sanan Saattaja Wiipurista no 38. (Alkuperäisteksti on ilmestynyt suomeksi, joten sitä ei ole käännetty muiden lainausten tapaan.)

¹⁵⁴ Vainio-Korhonen 2002, 39. Vuoden 1760 kuninkaallisesta asetuksesta ks. Bladh 1991, 66; Lakio 1981, 392.

¹⁵⁵ Vainio-Korhonen 2002, 47; Wiesner 1986, 111, 117, 135 ja 2000, 133.

jokapäiväiseen elämään kuuluvia tuotteita – ruokaa, vaatteita ja pikkurihkamaa. Myyjinä heillä ei kuitenkaan näytä olevan ehdotonta enemmistöä. Kämnerinoikeuden tapausten perusteella kaupustelijoiden suurimman joukon muodostivat entiset ja palveluksessa olevat sotilaat sekä näiden vaimot ja lesket. Kämnerinoikeudessa käsiteltiin melko usein laittomaan kaupusteluun liittyviä kysymyksiä. Eräässä tällaisessa oikeudenkäynnissä aliupseerin vaimo Tatjana Karpova puolusti oikeuksiaan perustellen, että palveluksessa olevat sotilaat, heidän vaimonsa ja lapsensa saavat poliisien valvonnassa harjoittaa pikkukauppaa toreilla ja kaduilla. Tämä oli Tatjana Karpovan näkemys asiasta, mutta kämnerinoikeus tuomitsi hänet laittomasta kaupasta. Aliupseerin vaimolle olisi sallittu omien tavaroiden myynti sekä pienimuotoinen käytettyjen vaatteiden kauppa, mutta todistettu oli, että Tatjana Karpova oli kaupannut uusia tavaroita.¹⁵⁶

Henkikirjoista löytyvät sotilaat ovat pääasiassa entisiä sotilaita, sillä varuskunnan sotilaat olivat sotilashallinnon alaisia. Heidän asioitaan ei käsitelty kämnerinoikeudessa eikä heitä ollut kirjattu kaupungin asukkaiksi. Toisin sanoen laitonta kauppaa käyviä sotilaita saattoi liikkua kaupungissa vielä enemmän, kuin kämnerinoikeuden pöytäkirjat antavat olettaa. Sotilaita olivat myös muutamia venäläiseen ylimystöön kuuluvat upseerit, joilla oli maaorjia palveluksessaan, joten sotilaiden ryhmää voidaan pitää kaupungin epätasa-arvoisimpana väestöosana. Pääsääntöisesti sotilaiden perheissä ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta elättää aikuisia lapsia, vaan näiden oli etsittävä palveluspaikka kaupungin varakkaampien talouksista, mikäli pojat eivät sitten jatkaneet isänsä sotilasuraa. Ulkopoliittikka ja Venäjän valtiolliset pyrkimykset vaikuttivat sotilaiden ja heidän perheidensä elämään. Heitä voitiin siirrellä varuskunnasta toiseen, eikä elämä kasarmeilla ollut helppoa. Etenkin sotilaiden vaimojen osa näyttää olleen vaikea, sillä mies saattoi viipyä vuosikautia sotaretkellä, jonka aikana vaimon oli elätettävä itsensä ja perheensä miten parhaiten taisi.¹⁵⁷

Sotilaiden lisäksi toinen suuri laittomasta käsityöläisyydestä syytettyjen ryhmä ovat työmiehet¹⁵⁸ perheineen. Nämä kaksi ryhmää muodostivat myös enemmistön kaupungin väestöstä, kuten oheisesta taulukosta 8 *Sotilaiden ja työmiesten taloudet Viipurissa 1820 – 1840* voi havaita. Toisin

¹⁵⁶ § 8, 25.4.1837; § 1, 9.5.1837, Varsinaisasiain pöytäkirjat Heba 27, 1837, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Tatjana Karpova kertoo: ”Skönjes äfven däraf, att jemväl tienst varande Soldater, deras hustrur och barn, under Policens uppsyn, tillåtas öfva en sådan handel, som otvif velaktigt är lagstridiga torg och gator.” Naisten selkeä esiintulo ammattikuntien ulkopuolisen kaupan ja käsityön pariin voi osaltaan johtua tutkimusaineistona olleen arkistomateriaalin luonteesta. Kämnerinoikeus oli juuri se oikeusistuim, jossa käsiteltiin laittomaan kaupusteluun yms. liittyviä kiistakysymyksiä.

¹⁵⁷ Taulukko 8; Ruuth & Kuujo 1981, 40.

¹⁵⁸ Tähän niin sanottuun suojeluväen ryhmään kuuluivat kaikki, jotka nauttivat kaupungin virallista suojelua. Heitä olivat työmiehet, ”arbetskarl”, sekä erilaisissa kaupungin toimissa työllistyneet, kuten esimerkiksi ajurit, vahdit, kantajat jne. Muusta tutkimuskirjallisuudesta poiketen tähän ryhmään kuuluvaksi ei ole laskettu marketantteja tai teurastajia, vaan heidät on liitetty kauppiaiden joukkoon. Ruuth & Kuujo 1981, 86 – 87.

sanoen kaupungissa enemmistönä olivat ne taloudet, joissa perheen pään palkka ei riittänyt takaamaan elantoa.

Taulukko 8 *Sotilaiden ja työmiesten taloudet Viipurissa 1820 – 1840*¹⁵⁹

	Sotilastalouksia kpl	Sotilastalouksien suhteellinen osuus kaikista kotitalouksista	Työmiesten talouksia kpl	Työmiestalouksien suhteellinen osuus kaikista kotitalouksista
1820	122	13 %	189	21 %
1830	141	15 %	271	29 %
1840	67	7 %	238	24 %

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

Kirsi Vainio-Korhosen mukaan työmiesten talouksissa naisten kotityöllä ei ollut miehen työhön kytkeytyvää tuotannollista merkitystä.¹⁶⁰ Samaan aikaan kotityöt eivät ”riittäneet” työllistämään vaimoja. 1800-luvulla kodinhoito oli vielä vaatimatonta puuron keittelyä ja varpuluudalla lakaisua, joten naisilla oli aikaa työskennellä myös kodin ulkopuolella. Vainio-Korhosen esittämässä työnjaon mallissa on paradoksi. Hän painottaa sitä, että käsityöläistalouksien naisväki ei juuri koskaan osallistunut itse verstaan toimiin, mutta silti sillä oli hänen mukaansa tuotannollista merkitystä. Hän ei huomioi, että työläisvaimojen tekemällä työllä on samanlainen merkitys kotitaloudelle. Samalla tavoin kuin porvaristalouksissa vaimot ja tyttäret osallistuivat kotitalouden hyväksi tehtyyn työhön oman osaamisalansa puitteissa esimerkiksi kutoen ja ommellen, niin myös työmiesten vaimot täydensivät perheen toimeentuloa heille sopivin keinoin. Kotitalouden hyvinvointi oli kaikkien sen jäsenten etu, ja naisten tekemä työ sekä ”vapautti” aviomiehet ansaitsemaan omalla alallaan että täydensi perheen kokonaisansiotasoa, olipa kyseessä sitten käsityöläis- tai työläisperhe.¹⁶¹

¹⁵⁹ Taulukko 8 ei sisällä näiden ryhmien leskien talouksia. Mikäli lesket otetaan mukaan tilastoon, vuonna 1820 20 % kotitalouksista, vuonna 1830 21 % ja vuonna 1840 14 % kaikista kotitalouksista on sotilaiden tai näiden leskien (tai vaimojen) kotitalouksia. Vastaavasti laskien työmiesten talouksia on vuonna 1820 23 %, vuonna 1830 40 % ja vuonna 1840 29 %. Tällöin etenkin vuoden 1830 tilasto muuttuu merkittävästi.

¹⁶⁰ Vainio-Korhonen 1998, 74 ja 2002, 40 – 41.

¹⁶¹ Bladh 1991, 106. Bladh on tutkinut aviopuolisoiden tulojen merkitystä kotitalouden hyvinvoinnin näkökulmasta.

Ruokaa ja majoitusta

Edelleen toi esille herra Kaupungin syyttäjä Anders Wilhelm Wahlsten vastaajana paikalle kutsutun Sotilaan vaimo Audotja Jewleffin, että Vastaja Audotja Jewleff viime Sunnuntaina 25. viime kuuta, Jumalanpalveluksen aikaan, kuljeskeli ympäri tätä Kaupunkia ja kaupitteli Piirakoita, josta rikkomuksesta Herra Kaupungin syyttäjä nyt virkansa nojalla saattaa Vastajaan vastuuseen. Vastaja nyt läsnä olevana ja asiassa kuultuna edelleen toi esille, että hän mainittuna päivänä täällä Kaupungissa möi Piirakoita mutta näki sen kaupan olleen niin viatonta, ettei häntä siitä laitettaisi vastuuseen.¹⁶²

Kuten Kirsi Vainio-Korhonen on todennut, naisten työkentäksi jäi pääasiassa ruoka, vaatteet ja hoiva. Arkisista tarpeista huolehtiminen ei kuulunut ammattikuntien tehtäväkenttään, tai ammattikunnat eivät kyenneet valvomaan etujaan näillä aloilla. Jokapäiväinen leipä oli yksi hyödykkeistä, joiden valmistuksessa naiset onnistuivat syrjäyttämään ammattikuntalaitoksen. Leivän ja leivonnaisten myynti oli Viipurissa torikauppiaiden pääartikkeleita, ainakin sen perusteella, miten usein laittomia leivän kaupustelijoita kovisteltiin oikeusistuimessa. Koska leivonnaisia ei mainittu aiemmassa kuninkaallisessa asetuksessa, annettiin Ruotsissa vuonna 1834 uusi asetus, joka salli naisille oikeuden valmistaa ja myydä leivonnaisia, pasteijoita ja torttuja. Tähän saakka niiden valmistus oli ollut sokerileipurien ammattikunnan yksinoikeus, vaikkakin köyhien naisten oli sallittu elättää itsensä kakkujen leivonnalla.¹⁶³

Tämä asetus ei luonnollisestikaan koskenut Suomea, mutta Viipurissa koettiin samanlainen kädenvääntö ammattikunnan ja siihen kuulumattomien leipureiden välillä. Koska leivontaoikeuksien valvominen aiheutti ongelmia, myönsivät kaupungin leipurit vuonna 1836 kaikille oikeuden leipoa ja myydä rinkilöitä, piirakoita ja leipää. Viipurin sokerileipurien ei onnistunut puolustaa etuoikeuksiaan siinä mittakaavassa kuin muualla. Esimerkiksi Turussa leipurit onnistuivat rajoittamaan villiä leipäkauppaa kieltämällä maalaisilta leivän kaupustelun. Tukholmassa leipominen ja leivonnaisten myynti oli rajattu yksinomaan naisten oikeudeksi, mutta Viipurissa ala työllisti sekä miehiä että naisia.¹⁶⁴

Itäisessä Suomessa tuoretta leipää valmistettiin jos ei aivan päivittäin, niin ainakin viikoittain. Läntisessä Suomessa, jossa leivottiin harvemmin, ehkä vain pari kertaa vuodessa, ja leivät säilytettiin kuivattuina. Leipä ja piirakat olivat merkittävä ravinnonlähde etenkin ortodokseille,

¹⁶² § 10, 1.11.1836, Varsinaisasiain pöytäkirjat Heba 26, 1836, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹⁶³ Vainio-Korhonen 2002, 31, 40 ja 1998, 109 – 111; Bladh 1991, 67.

¹⁶⁴ § 2, 14.6.1833, Varsinaisasiain pöytäkirjat Heba 23, 1833, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Bladh 1992, 67; Ruuth & Kuujo 1981, 82, 85.

joiden vuodenkiertoa paastot rytmittivät.¹⁶⁵ Leipominen tarjosikin työtä ja ansioita suurelle joukolla kaupunkilaisista. Se ei vaatinut kuin hiukan alkupääomaa eli jauhoja sekä uunin, jossa leivonnaiset saattoi paistaa. Tuvat lämpisivät uuneilla, joissa saattoi paistaa leivonnaisia. Koska puita piti ostaa uuneja varten joka tapauksessa, oli uunin lämpö helposti hyödynnettävissä tuottavaan toimintaan.

Leipomista saattoi pitää jopa työn suorana synonyymina. Tammikuussa 1820 kämnerinoikeudessa käsitellyssä lapsenruokkojutussa palovahdin vaimon mielestä lapsen äiti ei ollut mikään piika, sillä hän ei ollut ”kuunaan edes leiponut leipää vastaaja Metherille”.¹⁶⁶ Eräs leipomisella itsensä elättävä nainen kuvaili työpäivänsä kulkua seuraavasti:

että hän aamulla silloin kun se tapaus sattui,
nousi ylös kello kahden ja kolmen välillä aamulla
ja uurasti leipoen ja paistaen piirakoita
kello kuuteen saakka, jolloin hän lähti ulos aikomuksenaan myydä ne,
ollen siinä kaupan toimesta aina kello neljään saakka.¹⁶⁷

Toisin sanoen leipuri heräsi jo aamuyöstä paistamaan piirakoita, joita hän sitten aamukuudesta iltapäivään saakka kauppasi torilla. Työpäivälle tuli mittaa yli 12 tuntia – ensin seistiin kuumassa tuvassa uunin hehkussa, jonka jälkeen vielä kahdeksan tuntia torilla tuulessa ja tuiskussa.

Kun kyse oli yksinkertaisemmista leivonnaisista ja leivästä, leipojina toimivat naiset. Jos kyseessä oli ammattitaitoa vaativat konditoriatuotteet tai erikoisherkut – Viipurin rinkiä lukuun ottamatta – leivontatyön suorittivat miehet. Myös ammattikuntien ulkopuolinen taitoa vaativat leivontatyö kuului miesten tehtäväkenttään aivan samoin kuin taitoa vaativat keittiötyötkin olivat miespuolisten kokkien vastuulla. Kaupunki huutokauppasi vuosittain oikeuden myydä torilla kuumaa hunajalla ja mausteilla ryyditettyä vettä sekä leivonnaisia. Kauppias Tchironkin oli tuottanut Venäjältä leipurin, jolla oli taito valmistaa näitä erityisiä leivonnaisia. Maistraatin mielestä vain kaupungin asukkailla oli oikeus myydä ja valmistaa näitä leivonnaisia, vaikka sitä ei kiistettykään, että niiden valmistaminen vaati erityistä taitoa ja jopa tietyyppisen uunin, jollaisen kauppias Tchironkin oli rakennuttanut.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Östman 2000, 93; Tempest 1997, 3 – 5.

¹⁶⁶ Todistajanlausunto kuuluu: ”att hon icke allenast bakat Bröd åt Swaranden Mether” § 2, 11.1.1820 (fol. 5v – 7v), § 1, 12.1.1820 (fol. 8 – 9v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 9, 1820, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹⁶⁷ § 1, 22.2.1822 (fol. 79), Viipurin maistraatin pöytäkirjat, AI 200, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Kyseessä on erään naisen murhatutkinta, jolloin naapureita kuullaan heidän päivänsä kulusta. Myös päivän sää ja naapuruston kulkemiset on kirjattu pöytäkirjaan.

¹⁶⁸ § 2, 28.1822 (fol. 45 – 46), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Miespuolinen kokki oli ainakin ritari ja paroni von Nicolaj’lla. § 4, 8.7.1830, Varsinaisasiain pöytäkirjat, Hcba 20, 1830, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Maaorjien käyttäminen erityisosaamista vaativissa leivontatöissä näyttää olleen melko yleistä. Vuonna 1836 maorja Luka Feodoroff Musstoffilta perittiin velkaa jauho-ostoksista. Häntä ei saatu syytteeseen, koska hänen isäntäänsä ei tavoitettu. Lain

Ammattikuntaan kuulumattomien leipurintoimen harjoittaminen näyttää olleen yleistä, eikä se aina jäänyt vähäiseksi sivutoimeksi. Muutama vuosi ennen leivonnan sallimista kaikille entisen vänrikin tytär Catharina Jotkin oli ”toiminut puulaakissa Isänsä Vänrikin kanssa ja ruokkinut koko talonväen leivän leivonnan ja myyskentelyn avulla”.¹⁶⁹ Isä yritti sälyttää vastuun leipomisesta tyttärensä harteille väittäen, että hän elätti itsensä kalastamalla. Köyhyyteen vetoaminen sekä väitteet, että vain tytär osallistui leipomiseen, olisivat saattaneet päästää vänrikin kuin koira veräjistä. Olihan käytäntö koko maassa suosiollinen köyhien naisten leivontatoimelle. Leipurimestari Pelkonen kuitenkin todisti myyneensä vänrikille vehnä jauhoja, eivätkä määrät olleet mitenkään vähäisiä. Tammikuussa 1829 Jotkinien puulaaki oli käyttänyt kuusi säkkiä vehnä jauhoja, ja kaiken kaikkiaan Pelkosella oli saatavia yli 1300 seteliruplan edestä. Jauho-ostoksista päätellen Jotkinit olivat erikoistuneet vehnäleipiin ja kakkuihin, jotka selkeästi olivat sokerileipurien ammattikunnan erikoisoikeus. Ilmeisesti leipurimestari Pelkonen ei kuitenkaan kokenut Jotkinien yritystä kilpailijakseen, koska myi näille jauhoja velaksi vuosi toisensa jälkeen. Pelkonen ei ollut haastanut vänrikkiä oikeuteen leipomisen takia, vaan syynä olivat maksamattomat velat.¹⁷⁰

Mahdollisesti leipuri Pelkonen käytti Jotkinien yhteisyritystä alihankkijanaan, koska Pelkosta tituleerataan myös kauppiaksi. Turussa leipurit olivat käyttäneet provisiopalkkaisia naismyyjiä, mikäli eivät itse ehtineet myyntityöhön. Viipurissa ainakin leipuri Ziencke käytti palkattua työvoimaa leivonnaisten kaupusteluun. Työmiehen leski Anna Rautlin kertoi myyneensä vehnäleipää leipuri Ziencken laskuun, joka oli kehottanut Annaa myyntityöhön jopa sunnuntaina.¹⁷¹

rikkominen oli maaorjille ja heidän Venäjällä asuville isännilleen helpompaa, joten tämänkaltainen toiminta oli kannattavaa. § 3, 10.3.1836, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 26, 1836, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Kuuma maustejuoma ”sbitin” sekä leivonnaiset ”saikor” tai ”saikov” [leivonnaisten laatu on epäselvä]. Sbitin-kojussa istui vuonna 1836 huutokaupan voittaneen renki. § 3, 27.9.1836, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 26, 1836, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Viipurin ringleiden leivontaoikeus oli ollut kaupungin naisilla ”ikimuistoisista ajoista alkaen”. Alun perin rinkeliresepti oli ollut kaupungin munkkiluostarin munkkien hallussa. Ruuth & Kuujo 1981, 85.

¹⁶⁹ § 2, 14.6.1833, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 23, 1833, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Vuoden 1830 henkikirjoista löytyy tuolloin 58-vuotias vänrikki Kirilä Jodko, jolla on 24-vuotias Catharina-tytär sekä kuusivuotias Alexandra-tytär. Taloudessa asui myös 72-vuotias leskivaimo, mutta perheenpää oli naimaton. Entinen vänrikki perheineen asui Tervaniemen kaupunginosassa omistamallaan tontilla numero 24. Fol. 11, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA. Kymmenen vuotta aiemmin henkikirjoista löytyy entinen vänrikki Kirilä Fodko, jonka iäksi oli merkitty 45 vuotta. Tällöin 37-vuotias vaimo oli vielä elossa, mutta parille ei oltu kirjattu kotona asuvia lapsia. Pariskunta asui jo Tervaniemellä. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Sotilaat saattoivat myydä myös muona-annokseensa kuuluvaa leipää. Päivittäinen annos oli 1,2 kiloa limppua ja 818 grammaa kovaa leipää, josta osa saatettiin myydä. Ks. Puntanen 2005, 464.

¹⁷⁰ § 2, 14.6.1833, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 23, 1833, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹⁷¹ § 3, 28.10.1836, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 26, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Vainio-Korhonen 1998, 110.

Naiset eivät onnistuneet syrjäyttämään miehiä leivän myyntipuuhista. Tämä on poikkeuksellista, sillä aloilla, jotka avautuivat kaikille, näin yleensä tapahtui. Leipominen sen sijaan kuului yleensä naisille. Sotilaan poika Thomas Okkonen selvitti maistraatille eräässä murhatutkinnassa hänen ja äitinsä välillä vallinnutta työnjakoa. Tuulisena tammikuun aamuna Thomas oli lähtenyt kotoaan jo kello kolme suuntanaan kaupungin tori, jonne hän saapui ensimmäisten joukossa. Mukanaan Thomaksella oli hänen äitinsä leipomia piirakoita. Thomas vietti 12-tuntisen päivän torilla piirakoita myyden. Naiset valmistivat taikinan, leipoivat ja paistoivat. Myyntityöhön, josta saattoi ansaita rahaa, oli miehilläkin mielenkiintoa.¹⁷²

Etenkin talvisaikaan, kun muuta työtä oli vähemmän tarjolla, miehiä ilmaantui kauppapaikoille leipäkuormia kelkoissaan. Maaliskuussa 1835 palovahti Johan Rossi kertoo joutuneensa tappeluun työmies Alexander Lukosen kanssa. Molemmat olivat kauppaamassa maalaisille leipää kaupunginportin luona. Miehet kertoivat elättävänsä itsensä talvisin leivänmyynnillä. Kesäisin kaupungissa oli tarjolla tuottoisampia töitä, mutta talvella kilpailtiin parhaista kauppapaikoista verissä päin.¹⁷³

Leipää ja leivonnaisia myytiin katujen kulmauksissa, torilla ja markkinoilla. Sitä leivottiin mökeissä ja tuotiin Pietarista. Lyhyt kuljetusmatka mahdollisti erikoisempienkin herkkujen kuljettamisen. Niille oli ilmeisesti kysyntää kaupungissa, jossa asui myös varakkaampaa väestöä. Vuonna 1827 säkkijärveläinen talonpoika Anders Taikina oli ostanut Pietarista viisi laatikollista rinkeleitä ja konvehteja tarkoituksenaan myydä ne kaupungissa. Nimestään huolimatta Taikinan rinkelikaupat eivät onnistuneet, koska oikeus tuomitsi hänet laittomasta kaupustelusta. Kaupunginisät katsoivat leivän ja piirakoiden kaupustelun kuuluvan kaikille, mutta konvehdit piti jättää sokerileipureiden etuoikeudeksi.¹⁷⁴

Aikoina, jolloin ansaintamahdollisuuksista oli pulaa, sysättiin naiset entistä enemmän syrjään jopa aloilta, jotka parempina aikoina olisivat olleet liian vähän tuottavia.¹⁷⁵ Naisten mahdollisuudet kaupustella elintarvikkeita olivat kaupungissa vähäisemmät kuin miesten. Viipurin miesenemmistö syrjäytti naiset niistä toimista, jotka muualla kuuluivat naisten toimialueeseen. Esimerkiksi

¹⁷² § 1, 21.2.1822 (fol. 75 – 75v); § 6, 26.2.1822 (fol. 83 – 84), Viipurin maistraatin pöytäkirjat, AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

¹⁷³ § 3, 27.3.1835, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 25, 1835, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹⁷⁴ § 1, 26.2.1827, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 17, 1827, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹⁷⁵. Esimerkiksi Östman 2000, 88, 96, 319, jossa tuodaan esille, että maitotalous alkoi kiinnostaa miehiä vasta, kun siitä saadut tulot muodostivat huomattavan osan maatilán tuloista.

marketantit myivät ruokaa eräänlaisista kiertävistä kojuista.¹⁷⁶ Naisten oli vaikea kilpailla entisten sotilasmuonittajien kanssa, sillä näillä oli porvarisoikeudet turvanaan.

Naisia ei myöskään ollut kauppaamassa uutta herkkujuomaa, kahvia. Useissa kaupungeissa naiset olivat ensimmäisten joukossa perustamassa kahvinmyyntikojuja, mutta viipurilaiset nauttivat enimmäkseen teetä. Kaupungin torilla ei mainita olleen kahvikoituja lainkaan. Sen sijaan kaupunki huutokauppasi oikeudet myydä kuumaa maustejuomaa, jonka nauttimisessa oli vielä teenjuontiakin pidemmät perinteet.¹⁷⁷ Nämä huutokaupat olivat maistraatin lausunnon mukaan tarkoitettuja niille, jotka ”Maistraatin ja porvariston muistin mukaan” ovat henkikirjoitettuja kaupunkiin.¹⁷⁸ Periaatteessa siis naisillakin olisi ollut mahdollisuus perustaa erityinen ”putka eli tiski”, josta juomaa tarjottiin. Vuoden 1822 maistraatin pöytäkirjassa todetaan, että huutokaupan on jo useana vuonna voittanut kauppias Teshironkin, jonka poika vastasi juoman myynnistä kaupungilla. Vain miespuolisilla kauppiailta oli varaa tarjota summia, joiden kanssa vähävaraiset naiset eivät kyenneet kilpailemaan.¹⁷⁹

Naiset saattoivat kilpailla miesten kanssa ainakin muutamissa elinkeinonharjoittamiseen liittyvissä huutokaupoissa. Nimiraatimies Gustaf Grenqvistin leski Lovisa Ulrica oli syntynyt Porvoossa Eknäsin kartanossa vuonna 1779 tilanhoitaja Carl Lytken ja Hedvig Hästeskon nuorimman tyttärenä. Lovisa Ulrica Lytke ja säkkijärveläinen papin poika Gustaf Grenqvist vihittiin vuonna 1797 sulhasen 28-vuotissyntymäpäivänä. Myöhemmin samana vuonna tuore aviomies valittiin Viipurin laamannioikeuden notaariksi, josta hän eteni aina kämnerioikeuden esimieheksi kunnes kuoli vuonna 1812. Lovisa Grenqvist jäi leskeksi joutuen huolehtimaan lapsistaan, 11-vuotiaasta Fredrika Charlotasta sekä 9-vuotiaasta Peter Gustafista.¹⁸⁰

Verrattuna kaupungin silmäätekeviin, joilla oli kontakteja niin itään kuin länteenkin, olivat Gustaf ja Lovisa Grenqvist kotoisin varsin vaatimattomista oloista. Maalaispappilan pojalla ja kartanon inspektorin tyttärellä oli kuitenkin palava halu edetä elämässään. Menestyvän virkamiehen vaimona Lovisa Ulrica Grenqvistin oli opittava kestitemään vieraita. Tätä taitoaan hän käytti

¹⁷⁶ Går köket eli harlevija. § 2, 3.10.1837, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 27, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹⁷⁷ Venäläinen käytäntö oli kaupata kuumaa hunajalla ja mausteilla ryyditettyä vettä (sbitin). Teenjuonin perinteestä Vanhan Suomen alueella ks. Engman 2004, 88.

¹⁷⁸ ”... till försäljare af de samme, icke begagna sig af de andra Personer än de, som bihörigen uti Staden med Magistratens och Borgerskapets minne äro mantal skrifne”, § 2, 28.1.1822 (fol. 45 – 46), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

¹⁷⁹ § 2, 28.1.1822 (fol. 45 – 46), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

¹⁸⁰ Blomqvist 1963. Lovisa Grenqvist koulutti tyttärensä saksalaisessa tyttökoulussa ja poika eteni pankinjohtajaksi.

hyväkseen aviomiehen kuoltua. Vuonna 1816 maistraatti antoi leskirouva Grenqvistille luvan avata ravintola Pietarin esikaupunkiin omistamaansa taloon. Erityisesti alkoholin tarjoiluun, majoitustoimintaan sekä ruokailuun liittyvien palvelujen tarjoaminen olivat tyypillisiä naisille sallittuja aloja läpi koko esiteollisen Euroopan. Neljä vuotta maistraatin luvan myöntämisen jälkeen Lovisa Grenqvist asui kauppias Tchironkinin omistamassa talossa. Seuraavana henkikirjojen tarkasteluvuonna ravintoloitsijaksi tituleerattu Lovisa Grenqvist asutti seppä Slöörin omistamaa taloa Linnoituksen kaupunginosassa. Ravintoloitsijan yritystoiminta näyttää menestyneen, sillä vuosikymmen myöhemmin nimiraatimiehen leski oli ostanut oman talon samasta korttelista.¹⁸¹

Vuosi toisensa jälkeen Lovisa-rouva osallistui kestikievarihuutokauppaan, jossa kaupunki myi oikeudet kestikievarin ylläpitoon. Ainoina vaatimuksina oli se, että asui kaupungissa ja kuului kaupungin porvareihin. Lapsiensa avulla sekä palkkaamalla piian ja rengin rouva Grenqvist pyöritti vuodesta toiseen kestikievaria ja kaupungin maistraattia vaatimuksineen. Virkamiehet tunsivat ilmeistä solidaarisuutta leskivaimoa kohtaan, sillä alun perin hän oli saanut luvan harjoittaa ravintolatoimintaa ”köyhyydessään ja pienten lasten kera”, ja toistuvasti rouva Grenqvistiä vastaan tehdyt kanteet kaatuivat maistraatin käsittelyssä. Irene Artæus on tuonut esille, että Västeråsissa Ruotsissa krouvareilta edellytettiin hyvämaineisuuden lisäksi sitä, että aviomies oli eläessään suorittanut kaikki porvarismaksut, ja että tuleva krouvin emäntä pystyi suorittamaan vaadittavat maksut. Edelleen nähtiin, että anniskeluoikeudet olivat ikään kuin ennaltaehkäisevää köyhäinhoitoa. Krouvioikeudet annettiin siis mieluiten henkilölle, joka kuului porvaristoon edesmenneen miehensä kautta, omisti hiukan pääomaa, ja oli kaikin puolin kelpo kansalainen.¹⁸²

Juuri tällainen henkilö oli Lovisa Grenqvist. Mutta maistraatti ei käyttänyt perusteluna Lovisa Grenqvistin sukupuolta eikä myöhemmin edes köyhyyttä. Kestikievarioikeudet hän voitti enemmän tai vähemmän rehdissä huutokaupassa, jossa leskirouva teki edullisimman tarjouksen. Tosin voi vain arvailla, kuinka paljon maistraatin virkamiehet kantoivat moraalista vastuuta entisen virkaveljen perheen hyvinvoinnista.¹⁸³

¹⁸¹ Ruuth & Kuujo 1981, 78. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Fol. 8, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Fol.13, Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

¹⁸² Artæus 1992, 155; Wiesner 1986, 131. Wiesnerin mukaan Frankfurtissa, Nürnbergissa ja Strasbourgissa lupa ylläpitää majataloa myönnettiin jokseenkin mielivaltaisesti, joskin perinteet ja kilpailu olivat useimmiten perusteluina. Molemmille sukupuolille majatalonpidon edellytyksinä olivat kaupunkilaisuus. Erityisesti naiset painottivat edesmenneen miehensä oikeuksia, mikäli tämä oli ollut majatalon isäntä, sekä vastuuta alaikäisistä lapsistaan. Lovisa Grenqvistin kohdalla näistä ehdoista vaadittiin kaupunkilaisuutta, mutta myös pienet lapset mainittiin.

¹⁸³ Huutokaupasta ks. § 2, 10.8.1821 (fol. 377 – 379), § 1, 13.8.1821 (fol. 389 – 289v), § 2, 13.8.1821 (fol. 392), § 4, 16.8.1821 (fol. 399 – 401v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; § 2, 23.7.1822 (fol. 403 – 404v), § 1, 25.7.1822 (fol. 406 – 406v), § 1, 26.7.1822 (fol. 409 – 409v), § 2, 28.12.1822 (fol. 661), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin

Moraalinen vastuu ei kuitenkaan näy suoraan pöytäkirjoista. Niistä voi lukea, että vuoden 1821 elokuussa maistraatti, kaupungin vanhimmat sekä rouva Grenqvist ja senhetkinen majatalon isäntä Erdtman olivat kokoontuneet jälleen huutokauppatilaisuuteen kaupungin raatihuoneelle. Tarjolla oli Linnoituksen kaupunginosan kestikievaritoiminta seuraavaksi vuodeksi. Lovisa Grenqvist selvitti kaupunginisille, että hän ei halua ottaa kontolleen kyytihevosten ylläpitoa, joka kuului osana kestikievarin toimintoihin. Sen sijaan hän tarjosi 300 seteliruplaa ravintolaoikeuksista biljardin kera, sekä lupautui ylläpitämään lain vaatimia kestikievaripalveluja. Silloin majatalon isäntä Erdtman totesi, että majatalon ylläpito vaati vähintään 400 seteliruplaa ja yhdessä kyytihevosten kanssa vähintään 3000 seteliruplaa. Kaupunginraati sekä kaupungin vanhimmat päättivät kuitenkin antaa kestikievarin oikeuden Lovisa Grenqvistille, koska hän teki kaupungille edullisemman tarjouksen. Kauppiat Tuderman ja Budanoff takasivat Lovisa Grenqvistin tarjouksen, joskin epäselväksi jää, kuka ryhtyi vastaamaan kyytihevosista.¹⁸⁴

Seuraavana vuonna Lovisa Grenqvist ja Johan Erdtman olivat jälleen vastakkain. Nyt nimiraatimiehen leskivaimo tarjosi 2600 seteliruplaa. Tarjoukseen sisältyivät sekä kyytihevokset että kestikievarin ylläpito. Tällä kertaa Johan Erdtman ei aikonut hävitä, vaan tarjosi sata seteliruplaa vähemmän. Kolmantena huusi porvari Abraham Huhtanen 2450 seteliruplaa. Huutokaupan tulos päätettiin julistaa kahden päivän kuluttua. Tällöin kauppias Budanoff lupasi jälleen taata Grenqvistin tarjouksen. Todettiin, että Huhtanen oli tehnyt alimman tarjouksen, mutta sittenkään hän ei voittanut huutokauppaa. Lovisa Grenqvist teki uuden tarjouksen, vain 2000 seteliruplaa. Muut eivät kyenneet näin halpaan hintaan, joten rouva Grenqvist oli taas kerran voittanut huutokaupan. Kilpahuutajat kihisivät todennäköisesti raivosta, kun joulukuussa samana vuonna Grenqvistille myönnettiin 500 seteliruplaa lisää kestikievarin pitoon. Leskirouvan tarjous oli todellakin ollut niin alhainen, ettei sillä pystynyt ylläpitämään vaadittuja palveluja.¹⁸⁵

Lovisa Grenqvistin toiminta-ala, joskaan välttämättä eivät toimintatavat, oli naisille tyypillistä. Leskirouva käytti hyväkseen niitä taitoja, joita hän oli elämänsä aikana hankkinut. Naisille tyypillisiä työllistymisalogoja olivat juuri ruokaan ja huolenpitoon liittyvät tehtävät, joiden nähtiin olevan luonnollinen jatkumo naisten kotona tekemälle työlle. Samalla rouva Grenqvist kuitenkin

maistraatin arkisto, MMA; Leskeneläkkeestä ks. esim. § 4, 7.1.1832, (fol.4) ja § 3, 7.1.1832 (fol. 7), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 210, 1832, Viipurin maistraatin arkisto MMA; Pohls 2001, 80, 87. Pohls on tutkinut ensimmäisiä naispuolisia postinhoitajia. Hänen mukaansa suku ja virkamiesperheiden naisia ympäröinyt verkosto huolehti heidän toimeentulostaan perheen pään kuoltua;

¹⁸⁴ § 2, 10.8.1821 (fol. 377 – 379, Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 199, 1821, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

¹⁸⁵ § 2, 23.7.1822 (fol. 403v – 404v); § 1, 25.7.1822 (fol. 406 – 409v); § 2, 28.12.1822 (fol. 661), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

osoittaa, että naisten mahdollisuudet työntekoon eivät rajoittuneet vain keittiöön. Lovisa-rouva oli kotonaan myös huutokauppakamarilla ainoana naisena, eikä hän pelännyt nousta puolustamaan oikeuksiaan. Työ kestikievarin emäntänä humalaisia asiakkaita palvellen vaati päättäväisen luonteen, jollainen Lovisa Grenqvistillä nähtävästi oli. Vuonna 1821 kämnerinoikeus selvitteli kestikievarin ikkunan rikkoutumista, jolloin todistajanlausunnon mukaan kievarin emäntä itse oli rikkonut ruudun sääntessään huutamaan pihalla meluaville humalaisille.¹⁸⁶

Madame Grenqvistin kestikievari ei ollut mikä tahansa tienvieren kapakka. Hän tarjosi vieraille yösijan lisäksi mahdollisuuden biljardin pelaamiseen, ja kelpasipa majatalo jopa kansainvälisille vieraillekin. Vuonna 1830 Wiborgs Wochenblattista saattoi lukea ranskankielisen ilmoituksen, jossa kestikievarin kielitaitoinen vieras tarjosi ranskan ja englannin kielen oppitunteja. Halukkaita pyydettiin kysymään lisätietoja madame Grenqvistiltä. Liekö vieras sama, joka vuotta aiemmin oli tarjonnut oppitunteja ”venäläisissä, ranskalaisissa ja ruotsalaisissa tansseissa, sekä piirustustaidossa” kehuen opettaneensa nuorisoa myös Ruotsin kuninkaallisessa baletissa ”sekä useitten valtioiden pääkaupungeissa”. Samoihin aikoihin rouva Grenqvistillä oli mahdollisuus parantaa taitojaan ”aritmetiikassa ja kaksinkertaisessa italialaisessa kirjanpidossa”, sillä hänen vieraanaan viipyi Turun akatemian professori, joka tulipaloa paettuaan antoi tunteja maksua vastaan. Tosin Lovisa Grenqvist näytti hallinneen kaupanteossa vaadittavat laskelmat jo kauan ennen professorin oppitunteja. Toiminnallaan madame Grenqvist osoitti, että naisten oli mahdollista hallita kaupanteon taidot, joita heiltä saatettiin myös odottaa.¹⁸⁷

Aina ei majoitustoiminnan tarvinnut olla säädösten ja säätelyn alaista, kuten rouva Grenqvistin lakisääteisen kestikievarin ylläpito oli. Voi vain arvailla niiden vuokraemäntien ja –isäntien määrää, jotka majoittivat kaupungissa viipyviä virka- ja työmiehiä sekä kaupunginportista astuneita ohikulkijoita. Huoneiden vuokraaminen ja vuokralaisten tarpeista huolehtiminen olivat helppo tapa ansaista, mikäli mökissä vain oli ylimääräinen huone tai nurkka, johon kulkijan saattoi majoittaa. Maistraatti tietenkin valvoi kaupungissa oleskelevia, mutta sen virkamiesten valvova silmä ei nähnyt kaikkialle. Aina ei oikeusistuimiin saakka ulottuneet jutut liittyneet laittomiin majapaikkoihin, vaan aivan laillisessakin vuokranmaksussa tapahtuneita epäselvyyksiä käsiteltiin kämnerinoikeudessa tuon tuosta. Esimerkiksi vuonna 1837 aliupseerin leski Christina Kocko

¹⁸⁶ § 1, 23.5.1821 (fol. 106v – 108v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹⁸⁷ 10.05.1828, no 19, Wiburgs Wochenblatt; 24.10.1829, no 43, Wiburgs Wochenblatt; “Tous ceux qui voudront prendre des lecons dans les langues Francaise et Anglaise, sont pries de s’adresser à Madame Grenqvist; elle indiquera la personne qui les enseigne.” 11.09.1830, no 37, Wiburgs Wochenblatt.

tyttärineen oli haastanut oikeuteen Stepan Vostruchinin maksamattomien vuokrien vuoksi. Kocko saikin perittyä velkasaatavansa, 406 seteliruplaa.¹⁸⁸

Vuotta aiemmin työmiehen leski Helena Löyskä oli majoittanut kotiinsa timpuri Herrasen työmiehineen. Herrasen lausunnon mukaan kuusi työmiestä oli ruokaillut leskivaimon luona kahden viikon ajan, ja kymmenen miestä oli viipynyt 35 päivää. Oli sovittu, että ruokailu maksaa 40 kopeekkaa päivässä. Löyskän ja Herrasen välillä oli kuitenkin epäselvyyttä, sisälsikö mainittu rahasumma vain palkan ruoanvalmistuksesta vai sisältyivätkö siihen myös raaka-aineiden hinnat. Myös ruuan määrästä oli epäselvyyttä. Ilmeisesti nälkäiset kirvesmiehet söivät enemmän kuin heidän emäntänsä oli olettanut. Todistajanlausunnon mukaan Herranen oli sanonut: ”... saapa nähdä saavatko parikymmentä miestä päivittäisen ruokansa, olemmehan kaupungissa koko kesän.” Todistajana kuultu renki kuitenkin vakuutti, että ruokaa oli riittävästi, sillä hän asusti tuvassa ja näki päivittäiset ruuan valmistustapahtumat. Kauppias Schischkin todisti, että timpuri oli hänelle yli 60 seteliruplaa velkaa ruokatavaroista. Helena Löyskä oli käynyt maksamassa puolet velasta kertoen samalla kauppiaille toivovansa timpurin joukkoineen viipyvän kauemmin hänen luonaan. Ilmeisesti riitapukarit saivat asiansa selvitettyä, sillä kämnerinoikeus totesi jutun rauenneen.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Tämä on huomattava summa. Vuotta aiemmin taloudenhoitajatar oli ansainnut 100 seteliruplaa vuodessa. Taloudenhoitajattaren palkasta § 2, 19.2.1836, Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 26, 1836; Kocko vs. Vostruchin § 5, 11.4.1837, Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 27, 1837, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Vainio-Korhonen 2002, 48 – 51.

¹⁸⁹ § 6, 20.5.1836; § 2, 26.5.1836; § 5, 2.6.1836, Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 26, 1836, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Valitettavasti Helena Löysköä eikä Christina Kockoa löydy henkikirjoista. Samankaltaisia vuokravelkatapauksia on käsitelty esim. § 7, 15.8.1826, Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 16, 1826, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Tässä pykälässä käsitellään sotilaanleski Natalia Petrovan ja työmies Fedor Matrovin kiistaa maksamattomista vuokrasta. Petrova oli vuokrannut huoneen Matroville kahdeksi kuukaudeksi 15 seteliruplalla. Ks, myös § 4, 7.5.1830, Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 20, 1830, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Sotilaanleski Warwara Wolkowa on vuokrannut huoneen työmies Matts Kähälle.

Pellavankutojattaria ja siniraitaisia huiveja

Vastaaja Tatjana Karpova oli paikalla ja avustajana Oikeudessa toimi Herra vara Kihlakunnantuomari ja Ritari G.C. Ekeblom, ja Vastaaja selitti että kyseessä olevat takavarikoidut tavarat kuuluivat hänelle itselleen ja että hän ei harjoittanut mitään kauppaa niillä. Ja sitten Syyttäjä huomautti, että Vastaajan pitäisi itse tietää, että hän harjoitti kauppaa tavaroilla, jolloin Vastaaja mainitsi, että hän vain antaa tiedoksi, että hän viiden vuoden ajan kaupitteli tiettyjä tavaroita jotka Kaupungin asukkaat antoivat hänelle myyntiin, mutta että kyseessä olevat tavarat todellisuudessa kuuluivat hänelle itselleen ja olivat ostettu annettavaksi tulevana Pääsiäisenä Vastaajan sukulaisille.¹⁹⁰

Vaatteet ja pikkurihkama olivat toinen kaupustelijoiden pääartikkeleista. Christine Bladhin mukaan Tukholman torilla ei 1800-luvun alussa ollut rihkamakauppaa, vaan se oli varsinaisten rihkamakauppiaiden yksinoikeus. Viipurilaiset rihkamakauppiat eivät kuitenkaan olleet yhtä tarkkoja etuoikeuksistaan. He päinvastoin edistivät liinojen, sukkien sekä nappien ja nauhojen kauppaa torilla ja kaduilla. Sekä kauppias Sopätöff että Listvennikoff kertoivat myyneensä aliupseerin vaimo Tatjana Karpovalle erilaisia liinoja ja sukkia, joita hän oli kaupustellut kaupungin kaduilla jo viisi vuotta. Kauppias Sopätöff selitti, että Tatjana voi palauttaa hänelle myymättä jääneet tuotteet. Kämnerinoikeudessa käytiin keskustelua siitä, koskiko kaupusteluoikeus vain käytettyjä vaatteita, vai saiko kiertävät kaupustelijat ottaa myyntiin myös uusia tuotteita. Oikeus katsoi, että Tatjana Karpova oli harjoittanut laitonta rihkamakauppaa, vaikka kaupungin kauppiaskunta olikin häntä tässä ammatinharjoittamisessa suosiollisesti avustanut. Ilmeisesti kaupungin kauppiaiden oli kannattavaa myydä tuotteensa vaikka sitten kiertelevälle kaupustelijalle kuin ottaa riski, että tuotteet jäisivät myymättä. Pikkurihkamaa kauppaavia naisia ei nähtävästi katsottu kilpailijoiksi. Toisaalta, koska Tatjanalla oli lupa palauttaa myymättä jääneet liinat, saattaa taustalla olla ollut halu auttaa tai muut henkilökohtaiset syyt.¹⁹¹

Liinat, sukat ja asusteet piti valmistaa. Koska kaupungissa vaikutti vaihtelevan suuruinen joukko miespuolisia ”fuskareita” sekä käsityötä harjoittavia entisiä sotilaita, on oletettavaa, että naisten mahdollisuudet hankkia elanto käsityöammatista kaventuivat entisestään. Niistä naisista, jotka elättivät itsensä suoranaisesti kätensä töillä, kuten kehräämällä tai ompelemalla, on muutamia merkintöjä kämnerinoikeuden pöytäkirjoissa. Vuonna 1820 Anna-Lisa Ekeblad peräsi oikeudessa palkkaansa pellavankutoja Planilta ja kutojamestari Stjerneriltä. Kutojamestarit olivat antaneet

¹⁹⁰ § 8, 25.4.1837; § 1, 9.5.1837, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 27, 1837, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Oikeuspöytäkirjassa luetellaan Karpovalta takavarikoidut tuotteet, joita oli melkoisesti. Liki 30 kyynärää punakuvioista kangasta, saman verran sinikuvioista ja noin 110 kyynärää ”retuliinia” kangasta, ja vielä reilu 10 kyynärää toisen tyyppistä kangasta, 11 kyynärän verran kangastilkkuja, 28 erilaista liinaa, 4 liiviä, 13 nenäliinaa, 4 paria englantilaisia sukkia ja lisäksi kangas yhteen myssyyn.

¹⁹¹ § 8, 25.4.1837; § 1, 9.5.1837, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 27, 1837, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Bladh 1991, 67.

pellavan Anna-Lisalle kudottavaksi. Kutojamestari Stjernerillä näytti olleen ”alihankkijan alihankkijoita”, sillä samana vuonna kämnerinoikeus käsitteli kahden työmiehen vaimon välistä kiistaa palkanmaksusta. Stjerner oli palkannut Hedvig Himosen kutomaan villakangasta, mutta Himonen oli palkannut tehtävään Catharina Viljakaisen, jonka työn laatu ei miellyttänyt Stjernerä.¹⁹²

Kutojamestari Planilla ei vuoden 1820 henkikirjojen mukaan ole oppipoikia eikä kisällejä. Työ teetettiin kaupungin naisilla. Mestarin kanssa samassa pihapiirissä asui loismainen Maria Lang, joka oli vuonna 1824 kämnerinoikeudessa todistamassa takavarikkojutussa. Kaupunginsyyttäjän kysymykseen oliko hän syytetyn mestarin vaimo vai missä ominaisuudessa hän asutti Planin taloutta, vastasi Maria Lang taitavansa kudonnan konstit ja siksi asuvansa yhdessä Planin kanssa ansaitakseen jokapäiväisen leipänsä.¹⁹³

Kehrääminen ja kudonta olivat koko Euroopassa kaupunkilaisnaisten yleisin työllistymiskeino. Vuonna 1748 oli annettu asetus, joka salli kaupunkilaisnaisille oikeuden valmistaa tietyntyyppisiä edullisia pellavakankaita. Kirsi Vainio-Korhonen arvelee, että 1800-luvun alun Turussa kehrääminen ja kudonta työllistivät jopa 2000 naista, eli puolet koko kaupungin naisista. Edellisellä vuosisadalla Turussa oli vielä vaikuttanut kankureiden ammattikunta, mutta se oli taantunut koska raakapellavan hinta nousi, mutta valmiin kankaan ja langan hinnat eivät nousseet vastaavasti. Pellavakankaista oli tullut massakulutushyödyke, eivätkä kuluttajat enää olleet valmiita maksamaan tuotteista kallista hintaa. Tämä suosi ammattikuntien ulkopuolisten kutojia ja kehrääjiä. He pystyivät polkemaan hintoja.¹⁹⁴

Kankureiden ammattikunta oli vaikeuksissa myös Viipurissa. Vuonna 1824 pellavankutoja Planilta takavarikoitiin kangaspuut ja rukki, koska hän ei ollut kyennyt maksamaan niitä.¹⁹⁵ Pellavan hinnan

¹⁹² § 2, 9.3.1820 (fol. 147 – 147v), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 9, 1820, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; 23.3.1820, (fol. 214v – 215), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 9, 1820, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Käsitöillä perheensä elättävistä naisista katso myös § 6, 26.3.1823, Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 13, 1830, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Kudonnasta ks. Wiesner 2000, 118 – 199.

¹⁹³ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA. Kutojamestari Plan asui kauppias Teschen talossa. Pellavankutoja Planille on merkitty kirjaimet mh (med hustru), eli hänellä oli vaimo, mutta tätä vaimoa ei kuitenkaan ole merkitty henkilösarakkeisiin. Maria Lang on merkitty omaan talouteensa, eikä hänellä ole lapsia tai aviomiestä. On mahdollista, että kutojamestari ja Maria Lang elivät avioparin tapaan, koska sitä heiltä kämnerinoikeudessa kysyttiin. § 3, 6.9.1824 (fol. 419 – 420), § 5, 15.9.1824 (fol. 433 – 433v), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 14, 1824, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

¹⁹⁴ Vainio-Korhonen 1998, 65 – 70 ja 2002, 41; Wiesner 2000, 118 – 199 ja 1986, 171 – 173.

¹⁹⁵ § 3, 6.9.1824 (fol. 419 – 420), § 5, 15.9.1824 (fol. 433 – 433v), Varsinaisasiaain pöytäkirjat Hcba 14, 1824, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

lasku näkyi viipurilaisten kutojamestareidenkin elämässä. Viipurilaiset kutojamestarit näyttivät vastaavan hintakilpailuun ulkoistamalla työn naisille. Ilmeistä on, että naiset olivat halvempaa työvoimaa kuin työn teettäminen kisälleillä ja oppipojilla. Naiset vastasivat itse asumisesta ja ruuasta, eikä mestarille jäänyt vastuuta työvoiman ruokkimisesta, majoittamisesta ja veroista.¹⁹⁶

Kankaiden valmistusta harjoittivat pääasiassa kaupunkirahvaaseen kuuluneet naiset. Merimiesten, sotilaiden ja työmiesten vaimot hankkivat lisäansioita kehräämällä ja kutomalla pellavakangasta. Aivan kenelle tahansa ei kallisarvoisimpia materiaaleja voitu luovuttaa. Esimerkiksi silkkimyssyn valmistaminen vaati ammattitaitoa, huolellisuutta ja siisteyttä. Vuonna 1834 kauppias Platonoff oli palkannut vänrikin lesken Anna Andrejevan ompelemaan silkkimyssyn, jonka arvo oli huikeat sata seteliruplaa. Saman verran saattoi tienata taloudenhoitajatar vuodessa. Tykkimyssy oli jokaisen naiseen naisen juhlapäähine. Koko kaupungissa ommeltiin todennäköisesti satoja myssyjä vuodessa – kaikki eivät tosin olleet kallisarvoisesta silkistä valmistettuja.¹⁹⁷

Tämän kaltainen ”alihankintatyö” oli hyvin yleistä esiteollisessa yhteiskunnassa. Suuria tehtaita ei vielä ollut, vaan mestarit teettivät työn kappaleittain osaavilla henkilöillä, oli sitten kyse leivistä tai liinavaatteista. Työhön saattoi osallistua koko kotitalous, jonka elanto riippui suoraan työtä tarjoavan mestarin menestyksestä sekä luonnollisesti kotitalouden jäsenten taidoista. Samaan aikaan tämän järjestely on sanottu vähentäneen mestarin omaan kotitalouteen kuuluneiden naisten mahdollisuutta osallistua kotitaloustuotantoon. Kuten havaittiin, viipurilaiskäsityöläisten vaimot ja tyttäret eivät juuri osallistuneet mestarin alaan liittyviin toimiin, vaan työllistyivät lähinnä omien kätensä työllä, ehkäpä juuri toisen mestarin ”alihankkijana”. Toisaalta ”alihankintatyön” on sanottu lisänneen naisten työmahdollisuuksia aloilla, jotka aiemmin olivat yksinomaan miesten hallinnassa. Alat, jotka eivät enää kyenneet kilpailemaan miespuolisesta työvoimasta, avautuivat naisille. Kudonta oli juuri tällainen ala. Pellavankudonta ei tarjonnut miehille kilpailukykyistä palkkaa, joten työvoimaa oli pakko etsiä naisten parista. Naisilla oli jo valmiiksi tarvittava ammattitaito, sillä lähestulkoon jokaisen naisen kuului osata valmistaa kangasta kotitarpeiksi.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Sandvik 1992, 102. Sandvik toteaa, että naisia suosittiin myös ammattikunta-aloilla, koska he olivat halpaa työvoimaa.

¹⁹⁷ Samana vuonna suutarin valmistamat tohvelit maksoivat kymmenen seteliruplaa. § 3, 24.1.1834, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 24, 1834, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Taloudenhoitajatteren palkasta ks. § 2, 19.2.1836, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 26, 1836, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Vainio-Korhonen 1998, 101 – 106 ja 2002, 42.

¹⁹⁸ Ogilvie 2003, 162; Vainio-Korhonen 1998, 77.

Naiset olivat avainasemassa uudenlaisen kulutushyödykkeiden tuotantoprosessissa. 1800-luvun alussa ei henkikirjoissa näitä käsityöllä itseään elättäviä naisia ole vielä eroteltu.¹⁹⁹ Naiset valmistivat liinat, huivit, sukat ja myssyt. Näihin he myös käyttivät osan ansioistaan.²⁰⁰ Kuluttamalla ansioitaan toisten naisten valmistamiin tuotteisiin lisääntyivät kaikkien naisten käytettävissä olevat varat, joten naisten ansiomahdollisuudet tukivat toinen toistaan. Tämä tulee hyvin ilmi kämnerinoikeudessa vuonna 1836 selvitettyssä varkaustapauksessa. Virolahtelainen Ewa Stina Taari oli tullut kaupunkiin etsimään palveluspaikkaa luutnantin vaimo Ewa Andresoffin luota. Nyt luutnantin vaimo kuitenkin syytti Ewa Stinaa varkaudesta. Piika kertoi oikeudelle, että hän ei ollut varastanut mitään, vaan päinvastoin luutnantin vaimo oli ottanut häneltä sinivalkoraitaisen puuvillahuivin. Tämän huivin hän oli ostanut Haminan kaupungista torstaina 16. päivä kesäkuuta, ja samainen huivi oli hänellä ollut mukanaan kun hän oli tullut Viipuriin. Luutnantin vaimo ei ollut samaa mieltä piian paikkaa hakeneen kanssa. Hän kertoi ostaneensa huivin Porvoosta kotoisin olevalta kiertelevältä naiselta. Seuraavalla istuntokerralla huivin todisti kutoneensa ja luutnantin vaimolle myyneensä haminalainen kirjanpitäjän vaimo Charlotta Mondelin. Hän myös lisäsi valmistaneensa ja kaupanneensa kotikaupungissaan kaksi samanlaista huivia. Loppujen lopuksi todettiin, että huivi oli piian eikä emännän.²⁰¹ Piian palkka oli päätynyt kirjanpitäjän vaimon esiliinan taskuun. Tällä rahalla kirjanpitäjän talouteen voitiin kenties palkata oma piika, tai hankkia lankoja, joista voitiin kutoa uusia liinoja.

¹⁹⁹ Tämä saattaa johtua henkikirjoituskäytännöstä. Esimerkiksi vuoden 1875 henkikirjoissa naisille on merkitty ammatiksi ”sömmerska”, joskin edelleen moni on vain ”fröken” tai ”enkefru”. Vi 124, Viipurin kaupungin henkikirjat 1875, KA. Henkikirjoituskäytäntö muuttui Viipurissa vuonna 1865.

²⁰⁰ Kirsi Vainio-Korhosen mukaan työväestö kulutti kaikki käytettävissä olevat varansa ruokaan ja vaatteisiin. Vainio-Korhonen 1998, 187.

²⁰¹ § 5, 8.7.1836, § 5, 19.7.1836, Varsinaisasiain pöytäkirjat, Heba 26, 1836, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Wiesner 2000, 133. Wiesnerin mukaan naiset kuluttivat kasvaneet tulonsa juuri näihin aikalaisten ”naurettavina” pitämiin kulutushyödykkeisiin. Palvelijattaret tyytyivät pikkurihkamaan, emännät kiinnittivät huomiota vaihtuviin muoteihin ja uutuustuotteisiin.

Paloviinan salakuljetus ja -kaupustelu

Vastaaja Lukeria Piskunowan mies on vuonna 1817 tullut tuomitukseksi laittomasti tuotetusta paloviinasta arvoltaan 37 ½ kopeekkaa, ja on viime vuonna hänen Tyttäreltään Catharinalta takavarikoitu paloviinaa 2 Ruplan 10 kopeekan arvosta, ja edelleen Lukeria Piskunowan luona on pidetty kotietsintä, jossa häneltä löydettiin laittomasti tuotettua paloviinaa 70 kopeekan arvosta eli yhteensä häneltä löytyi Paloviinaa kaiken kaikkiaan 3 Ruplan 17 ½ kopeekan Banco Assignaattia arvosta, josta syystä viinanvuokraaja Lukeria Piskunowan nyt haluaa lailliseen vastuuseen.²⁰²

Koko Lukeria Piskunowan perhe oli kytköksissä laajimmalle levinneeseen laittomuuteen, paloviinan myyntiin. Oikeus polttaa ja myydä paloviinaa huutokaupattiin Vanhan Suomen alueella eniten maksavalle. Koko kaupungin rahatoimi perustui tälle tuottavalle toimelle. Velvollisuus valvoa monopoliasemaansa kuului oikeudet ostaneelle. Tästä aiheutui jatkuvaa kannausta monopolin haltijan ja muun väestön välillä. Laitonta paloviinaa virtasi maaseudulta kaupunkiin jopa siinä määrin, että monopolin omistajat olivat halukkaita luopumaan oikeuksistaan todettuaan valvonnan mahdottomaksi.²⁰³

Yleensä viinan myynnistä tavattiin kaupungin laitamalla asuvia henkilöitä. Myös ostajat löytyivät naapurustosta. Viinan myynnissä kunnostautuivat niin loiset, työmiehet kuin sotilaan lesketkin.²⁰⁴ Toiminta ei kuitenkaan rajoittunut vain esikaupunkien vähäväkisten pariin. Kaupungin muurien sisällä viinaa saattoi ostaa jopa puodista, jolloin puotipuksu oli ylittänyt toimivaltuutensa kaupattavien tavaroiden suhteen.²⁰⁵ Joskus janoisten palveleminen oli muodostunut ammattimaiseksi. Kauppiaan leskirouva Jaenischin renki Jöran Savolaisen toimintaa kuvailtiin siten, että tupa jossa hän asuu muistuttaa avointa krouvia. On vaikea uskoa, ettei kauppiaan leskirouva olisi ollut tietoinen väentupansa tapahtumista. Krouvin asiakkaan todistajalausnon mukaan ”hän [Jöran Savolainen] siellä melkein julkisesti harjoitti paloviinan myyntiä”.²⁰⁶

²⁰² § 1, 1.2.1820 (fol. 41 – 42), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 9, 1820, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁰³ Ruuth & Kuujo 1981, 50 – 51, 77 – 78. Vuosittainen huutokaupattuotto tutkimusjaksolla oli noin 20 000 – 40 000 ruplaa.

²⁰⁴ Loiset, ks. § 3, 9.4.1821 (fol. 159v – 160v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821; työmiehet ks. § 3, 4.12.1822 (fol. 580v – 581v) ja § 2, 11.12.1822 (fol. 595v – 597); sotilaan lesket t ks. § 5, 17.1.1822 (fol. 29 – 30v) ja § 4, 31.1.1822 (fol. 48), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 11, 1822 Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁰⁵ § 3, 7.4.1826, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 16, 1826, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁰⁶ § 3, 4.6.1830, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 20, 1830, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Henkikirjoista käy ilmi, että 38-vuotiaan Elisabeth Jänsichin taloudessa asuu 26-vuotiaan rengin lisäksi kaksi piikaa sekä Jänsichin neljä alaikäistä lasta. Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA. Elisabeth Jänsichillä ei ole puotipalvelijaa eikä konttoristia vielä kymmenen vuotta myöhemminkään. Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA. Vuonna 1833 rouva Jänisch hakee perunkirjoitusta miehensä kuolinpesään. Erityisesti leskirouva toivoo venäjää ja saksaa puhuvia ja kirjoittavia virkamiehiä. § 1, 13.4.1833 (fol. 61 – 63) Viipurin maistraatin pöytäkirjat, AI 211, 1833, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Porvariston matriikkelin mukaan Elisabeth

Jos viinan myyjät olivat kaikista yhteiskuntaluokista, niin myös molemmat sukupuolet osallistuivat tähän laittomaan mutta ilmeisen yleiseen toimeen. Leskivaimojen oli helppo myydä ryyppy ohikulkijalle siinä missä mökissään asuva työmies saattoi kestitä kattonsa alla naapureita – saattoipa naapuri tarjota vaivanpalkaksi pari kolikkoakin. Tosin tällaisissa epävirallisissa anniskelupaikoissa voi olettaa naisten tehneen varsinaisen työn ruuan ja juoman tarjoilun parissa. Ainakin työmies Kososen vaimo joutui syytteeseen aviomiehen päästessä kuin koira veräjältä. Todistajat näet vakuuttivat, että ryyppy ostettiin nimenomaan vaimolta. Vaikka ryyppy tarjoiltiin Kososen talossa, oli vaimo yksin syyllinen laittomuuksiin, koska hän vastaanotti rahat.²⁰⁷

Viinan salakuljetukseen maaseudulta osallistuivat jokseenkin tasapuolisesti sekä miehet että naiset. Koska maalaismiesten oli helppo liikkua tavaroita kuljettaessaan kaupunkiin ja sieltä pois, saattoivat he suhteellisen vaivattomasti kuljettaa reessään tai kärryissään viinakannua tai paria. Viinaa saattoi myös piilottaa mereen, josta sen kätevästi voi noukkia veneeseen yön hämärissä.²⁰⁸ Naisten sen sijaan oli käytettävä kekseliäisyyttä salakuljetustoimeensa. Heidän toimintansa oli kuljetusvälineiden puuttuessa vaatimattomampaa, mutta tarinat sitäkin kirjavampia. Talonpojan tyttären Brita Ihanainen tavattiin kaupungin alueelta viinakannu mukanaan. Hän puolustautui, että mennessään ostamaan kalaa oli hän epähuomiossa yön pimeydessä eksynyt kaupunkiin.²⁰⁹ Kaupunkia ympäröivältä maaseudulta oli kotoisin myös Eva Ingiläinen, joka oli kätkenyt neljä ja puoli kannua paloviinaa Tervaniemen kaupunginosassa sijaitsevan halkopinon sisään. Eva väitti olleensa viemässä viinaa poltto-oikeudet omistaneelle Budanowille, mutta selitys ei ollut järin uskottava, sillä Budanow ei asunut siellä päinkään.²¹⁰

Sekä Kososen että kirkkovahti Kreinerin tapauksessa pääsyytettynä oli vaimo. Nämä naiset olivat hoitaneet viinan jakelun ja vähittäismyynnin. Kirkkovahti Kreinerin vaimo oli tavattu krouvista kaupittelemasta salakuljettamaansa viinaa ja Kososen vaimo myi sitä kotonaan. Vaikka miehen nimi mainitaan syytteen yhteydessä, jää tämä itse rikoksessa statistiksi. Tiukassa taloudellisessa tilanteessa vaimojen on saattanut olla pakko ottaa riskejä perheen elatukseen. Aviomies sysäsi

Jänisch luopui liikkeestä vuonna 1858, jolloin hän on ollut noin 67-vuotias. Groshandlande enkör, Bd:1, Porvariston matrikkeli, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

²⁰⁷ § 3, 4.12.1822 (fol. 580v – 581v) ja § 2, 11.12.1822 (fol. 595v – 597), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 11, 1822, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁰⁸ § 3, 26.1.1830, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 20, 1830, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁰⁹ § 1, 14.6.1831, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 21, 1831, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²¹⁰ § 7, 19.5.1820 (fol. 373v – 374v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 9, 1820, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

varsinaisen työn vaimolleen tietäen, että mikäli tämä jäisi kiinni, ei mies joutuisi vastuuseen. Miehellä ei välttämättä ollut varaa menettää tointaan. Hän saattoi luottaa oikeusistuimen miesjäsenten solidaarisuuteen tietäen, että vaimo joutuisi vastuuseen hänen sijastaan.²¹¹

Koska salakaupan valvonta kuului viinanpoltto- ja vähittäiskauppaoikeudet huutaneelle, oli hänen myös valvottava oikeuksiaan. Viinan salakuljetukseen ja kaupusteluun liittyvät tapaukset vähenevät kämnerinoikeudessa 1830-luvun kuluessa. Viinan poltto- ja myyntioikeudet voittanut ei ehkä enää kyennyt valvomaan oikeuksiaan tai kaupunkilaiset olivat löytäneet muita tapoja elättää itsensä. Viinan kaupustelussa naiset ovat jopa aktiivisempia kuin miehet. Sukupuolten käsitykset työnjaosta ovat joustavammats kuin millään muulla väestöryhmällä. Toisaalta kämnerinoikeuden pöytäkirjat saattavat vääristää kokonaiskuvaa tilanteesta. Oikeuteen ovat saattaneet joutua vain kaikkein puolustuskyvyttömimmät. Toisin sanoen miehistä vain ne, joilla ei ole asemaa ja arvovaltaa puolustaa itseään sekä naiset, jotka eivät voi luottaa edes aviomiehensä puolustavan heitä oikeudessa.

²¹¹ § 3, 4.12.1822 (fol. 580v – 581v) ja § 2, 11.12.1822 (fol. 595v – 597), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Heba 11, 1822; § 3, 26.1.1830, Varsinaisiasiain pöytäkirjat Heba 20, 1830, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Kirkkovahdin vaimolta oli takavarikoitu kaksi saviruukkua paloviinaa, jotka olivat olleet piilossa kalasumpussa mereen upotettuna.

3. Palvelijat ja palkkatyöväki

Yhden howin hallituksen, Kartanon ja Karjan peränkatsomuksen toimituksiin woipi hywän tilan saada yksi elähtänyt nais ihminen, joka on hywin warustettu attestateilla tahi muilla hywillä kirjoilla niin hywin asian ymmärryksen kuin soweliaan käydöksen ylitse. Likemmän tiedon tästä palveluksesta saapi joka itsensä kohta ilmottaa Herran Cederwallerin Kirjapainossa.²¹²

Näin ilmoitettiin vuoden 1838 Sanan Saattaja Wiipurista –lehdessä. Sukupuolittunutta työnjakoa ei voi tutkia vain perehtymällä avioparin yhteistyölle perustuvaan tuotantomalliin.²¹³ On siis syytä tarkastella myös kaupungin suurinta ryhmää, palvelusväkeä, mikäli halutaan luoda kokonaiskuva työnjaon käytännöistä 1800-luvun alun Viipurissa.

Ruotsin valtakunnassa oli palvelusväen asemaa säädelty laeilla jo 1600-luvulta alkaen. Palkkaussäännöt määrittivät palvelusväen ja isäntien asemaa, palvelusväen palkkaamista, kurittamista sekä palvelusväen oikeutta vaihtaa palveluspaikkaa ja –paikkakuntaa. Lakien perimmäisenä tarkoituksena oli turvata aatelin ja talonpoikien työvoiman tarve ja estää tilatonta väestöä joutumasta köyhäinhoidon elätettäväksi. Tästä syystä kaikkien niiden, joilla ei ollut maata viljeltävänään, oli mentävä palvelukseen. Mikäli henkilö ei ollut kenenkään palveluksessa, voitiin häntä kohdella irtolaisena, joka voitiin toimittaa työlaitokseen. Viipuriin perustettiin työlaitos vuonna 1831, mutta se vastaanotti vain miehiä. Naiset lähetettiin Lappeenrannan kehruhuoneelle. Tavallisinta oli, että ilman palveluspaikkaa tavatulle henkilölle annettiin kaksi viikkoa aikaa etsiä uusi palveluspaikka.²¹⁴

Tutkimusajankohtana palvelusväen työehtoja säätelä vuonna 1805 vahvistettu palkkaussääntö, joka ei kuitenkaan täsmentänyt itse työtehtäviä. Henkikirjatkaan eivät valota palvelusväen töitä, sillä vain muutama palvelusväkeen kuuluva on saanut muun ammattinimikkeen kuin renki tai piika. Esimerkiksi vuonna 1820 kaupunkilaisten palveluksessa oli viisi naista, joiden ammattinimikkeenä oli taloudenhoitajatar. Miespuolisella palvelusväellä vastaavia erikoistumista osoittavia ammattinimikkeitä olivat vahti tai kuski. Työtehtävien erittelemättömyyteen saattoi olla syynä se, ettei sitä katsottu tarpeelliseksi. Piikojen ja renkien työtehtävät olivat aikalaisille niin itsestään selviä, että niitä ei katsottu tarpeelliseksi kirjata lakiin. Toinen selitystapa on ollut se, että tehtävät vaihtelivat paikkakunnittain, joten niiden valtakunnantason määrittely oli mahdotonta.²¹⁵

²¹² 02.03.1833, no 9 [sivu 4], Sanan Saattaja Wiipurista (alkuperäisteksti suomeksi).

²¹³ Vainio-Korhonen 1998, 29.

²¹⁴ § 2, 24.8.1831 (fol. 178 – 179); § 2, 5.11.1831 (fol. 234), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 209, 1831, Viipurin maistraatin arkisto, MMA; Rahikainen 2006, 10.

²¹⁵ Rahikainen 2006, 14 – 18; Viipurin kaupungin henkikirjat Vi 6, 1820, Vi 25, 1830, Vi 44a, 1840, KA.

Palkkaussäännön mukaan palvelusväki oli majoitettava isäntäväen talouteen, eivätkä nämä saaneet luvatta poistua talosta. Pelkkä kertaluontoinen luvatta kaupungille lähteminen ei kuitenkaan ollut riittävä syy irtisanoa palvelussuhde, mikäli muita rikkomuksia ei ollut. Vuonna 1824 maistraatti käsitteli tapausta, jossa majuri von Schoultzin piika Hedwig Sannholm oli luvatta poistunut isäntänsä talosta ja jättänyt portin auki. Palovahti todisti, että piika oli usein ”öisin vaeltanut kaupungilla”. Kaupungin lääkäri antoi todistuksen, että Hedwig-piika oli heikkomielinen, joten isäntä saattoi erottaa hänet.²¹⁶ Samaan aikaan maistraatti käsitteli maanmittaaja Johan Adolph Orraeuksen piika Ewa Jelkin käytöstä. Edellisen vuoden joulunpyhinä piika oli karannut tansseihin. Isäntä halusi nyt erottaa tottelemattoman piikansa. Asiaa jouduttiin kuitenkin siirtämään, sillä piika ei ollut paikalla raatihuoneella.²¹⁷ Ilman molempien osapuolien kuulemista asiasta ei päätöstä voitu tehdä. Palvelusväen elämä oli varsin rajoitettua, edes jouluna ei saanut poistua huvittelemaan. Toisaalta palvelusväki ei ollut isäntänsä mielivallan alaisia. Heillä oli oikeus puolustautua ja perätä oikeuksiaan kaupungin oikeusistuimissa, mikäli kokivat tulleen epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi.

1700-luvun palkkaussäännöt olivat vahvistaneet vuosipalkollisten muuttopäiväksi mikonpäivän syyskuun lopussa. Seuraavan vuosisadan alussa muuttopäivä siirtyi marraskuun alkuun. Uuteen paikkaan pestautuvalla piti olla edellisestä paikasta saatu päästökirja eli niin sanottu orlovssedel. Päästökirjaa ei kaikkialla aina tarvittu, mutta 1800-luvun alun Viipurissa se sen sijaan oli tarpeen ja palvelusväkeen kuuluvat peräänkuuluttivat sitä jopa oikeudessa. Mikonpäiväkään ei enää ollut ehdoton vuosipalkollisten pestuupäivä, vaan paikkaa näytetään vaihdetun tarpeen mukaan. Myös pestautuminen kuukausi- tai viikkopalkolliseksi oli mahdollista sekä miehille että naisille. Toisaalta mikonpäivän tienoilla saattoivat piikat ja rengit liikkua kaupungissa vapaammin. Vuonna 1821 kämnerioikeus käsitteli kultaseppä Qvarnbergin piikan tapausta. Kaupunginviskaali väitti, että suntion vaimo Brigitta Pipping oli luvatta majoittanut piikkaa nimeltä Maria Pynninen. Monien todistajanlausuntojen mukaan Maria oli ollut syyskuun ajan vierailulla kotonaan, josta oli itkien lähtenyt takaisin palvelupaikkaansa Qvarnbergin luo. Brigitta Pipping sanoi majoittaneensa matkalla olleen piikan vain yhdeksi yöksi, ja jälleen ensimmäinen päivä lokakuuta aamulla kello kahdeksan Maria-piika oli ollut palvelupaikassaan.²¹⁸

²¹⁶ § 1, 21.2.1824 (fol. 81 – 84v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 202, 1824, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Myöhemmin todettiin, että assessori Carl Åerson oli palkannut Hedwig Sannholmin kahdeksi kuukaudeksi. § 5, 6.3.1824 (fol. 108), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 202, 1824, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

²¹⁷ § 5, 11.2.1824 (fol. 73 – 73v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 202, 1824, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

²¹⁸ § 1, 10.11.1821 (fol. 316 – 319v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821; § 5, 28.2.1832, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 22, 1832, Viipurin kämnerioikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Rahikainen 2006, 11; Vainio-Korhonen 2006, 134.

Palvelusväen palkka

Jälkeen edellä käydyn päätöksen tuli ja haastoi Palveluspiika Fredrica Alander Maakamreeri ja Ritari Herra Kollegio Assessori J.R. Holmbergin ja Mamselli Paulina Franzénin, että jälkimmäinen jätti Haastajalle vuoden palkan Herra Kollegio Assessori ja Ritarin luona maksamatta, sillä sopimuksella, että mikäli toista taloudenhoitajataarta ei palkattaisi maksettaisiin 100 Ruplaa Pankki Assignaatteja vuodessa, ja muussa tapauksessa olisi Vastaaja ansainnut piikana 60 Ruplaa mainittuja seteleitä vuodessa.²¹⁹

Palvelusväki on kaupungin ainoita väestöryhmiä, joiden rahamääräistä ansiotasoa tutkimusaineisto valottaa. Tarkastelemalla palkkaukseen liittyviä riitatapauksia saadaan selville millaista palkkaa eri sukupuolta olevat vuosipalkolliset nauttivat. Palkan suuruudesta voidaan tehdä päätelmiä työn arvostuksesta, sukupuolten mahdollisuuksista ja vallinneista käsityksistä.

Palvelusväen palkkaan kuului yleensä rahapalkan lisäksi vaatteita, kenkiä ja mahdollisesti muita erikseen sovittuja tavaroita. Itä-Suomessa rahapalkat yleistyivät muuta Suomea nopeammin, jo 1700-luvulla. Syynä tähän oli uuden metropolin, Pietarin, tarjoamat työmahdollisuudet ja siitä aiheutunut työvoiman saatavuuden kiristynyt kilpailu. Luontaisetuja ja vaatteita kuitenkin maksettiin osana palkkaa vielä 1800-luvullakin riippuen siitä, millaisen sopimuksen isäntä ja palvelija olivat laatineet.²²⁰

Piian palkka oli yleensä kolmanneksen tai neljänneksen pienempi kuin rengillä. Palkkauksen erojen on sanottu olevan verrannollinen työn arvostukseen. Naisten työtä ei arvostettu, joten siitä ei tarvinnut maksaa, ja koska siitä ei maksettu, ei sitä arvostettu. Osaltaan palkan eroja on pyritty selittämään myös työn fyysisillä vaatimuksilla. Miesten työt olivat usein fyysisesti raskaampia, joten heille oli syytä maksaa enemmän. Työhön liittyvät teknologiset uudistukset, esimerkiksi erilaisten koneiden käyttö, on usein katsottu olleen miesten korkeampien palkkojen taustalla. Naisten ei katsottu olleen riittävän kyvykkäitä hankkimaan taitoja, joita esimerkiksi uusien laitteiden käyttäminen vaati.²²¹

Kun Anna Caisa Nokka oli pestautunut vuosipalkolliseksi muurarimestari Järnströmin talouteen, oli hänelle luvattu palkaksi 34 seteliruplaa sekä kolme paria kenkiä. Aivan toista luokkaa oli sen sijaan

²¹⁹ § 2, 19.2.1836, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 26, 1836, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²²⁰ Pylkkänen 2006, 82, 94.

²²¹ Ogilvie 2003, 111, 114, 138 – 139. Ogilvie kumoo tutkimuksessaan kaikki edellä mainitut tekijät. Hänen mukaansa erilaisten sosiaalisten verkostojen luomat käytännöt eivät sallineet naisille maksettavan tasa-arvoista palkkaa, koska heidän ei sallittu työskennellä samoissa tehtävissä kuin miesten.

merimiehen vaimo Christina Steniuksen palkka, 150 seteliruplaa vuodessa. Hän ei ollut mikä tahansa tavallinen piika, vaan taloudenhoitajatar korkea-arvoisen venäläisen virkamiehen perheessä. Yleensä piian palkka käsitti yhdet tai kahdet kengät, muutaman paidan, sukkia, muutaman liinan ja käsineet. Myös miespuolisen palvelusväen palkoissa oli eroja. Renki ansaitsi vuonna 1830 puolen vuoden palveluksesta teurastajan luona likimain 26 seteliruplaa sekä turkin, seitsemän paitaa, housut, esiliinan, kaula- ja nenäliinoja, vyön sekä myssyn. Seitsemän vuotta aiemmin Hackmanin kauppahuoneen renki oli ansainnut vuodessa jopa 80 seteliruplaa, joten palkat vaihtelivat työntekijästä ja –antajasta riippuen. Yleensä vuosipalkollisia paremmin ansaitsivat kuukausi- ja päiväpalkolliset. Johan Welling ansaitsi kuukausipalkollisena kuusi seteliruplaa kuukaudessa. Toisaalta hän ei saanut vaatteita tai muita luontaisetuja, vaan joutui maksamaan asunnostaan ja ruuastaan. Päivätyöläisten päivän palkka oli liki kolme seteliruplaa.²²²

Kuten havaitaan, palkkojen vertaaminen on hankalaa, koska luontaisetuksien arvoa on vaikea määrittellä. Lisäksi asumisen ja isäntäväen tarjoaman ruuan laatu vaihteli.²²³ Mahdollista oli, että piika ansaitsi rahapalkkaa enemmän kuin renki, kuten edellä havaittiin. Palkka ei riippunut yksinomaan työntekijän sukupuolesta, vaan isäntäväen sosiaalisesta asemasta, sekä mahdollisesti palkollisen työnkuvasta.

3.1. Viipurilainen palvelusväki

Merry E. Wiesnerin on laskenut, että palvelusväen määrä on 15 – 30 prosenttia esiteollisen kaupungin väestöstä. Sheilagh Ogilvien mukaan seitsemästä kahdeksaan prosenttia miehistä ja kuusi prosenttia naisista esiteollisissa maaseutuyhteisöissä oli laskettavissa kuuluvaksi palveluskuntaan. Oheisesta taulukosta 9 *Työmiehet, rengit ja piikat Viipurissa 1820 – 1840* voi havaita, että Viipurissa renkejä oli neljästä viiteen prosenttia väestöstä ja piikoja kahdeksasta

²²² § 4, 30.4.1823 (fol. 181v – 183), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 13, 1823; § 3, 21.7.1824 (fol. 362 – 362v) Varsinaisasiain pöytäkirjat, Hcba 14, 1824; § 9, 7.5.1830, Varsinaisasiain pöytäkirjat, Hcba 20, 1830; § 3, 20.1.1831, § 1, 27.1.1831 Varsinaisasiain pöytäkirjat, Hcba 21, 1831; § 5, 28.2.1832, Varsinaisasiain pöytäkirjat, Hcba 22, 1832; § 4, 3.10.1833 Viipurin Varsinaisasiain pöytäkirjat, Hcba 23, 1833, Viipurin kämmerinoikeuden pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Vainio-Korhonen 2006, 127.

²²³ Esim. vuonna 1823 kauppias Sesemannin palvelusväki valitti väentuvassa tarjoillun ruuan laadusta. § 3, 26.3.1823 (fol. 117 – 118), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 13, 1823, Viipurin kämmerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Hackmanilla sen sijaan viihdyttiin, vuonna 1839 Keisarillinen Suomen Talousseura palkitsi hopeisella hatunsoljella Hackmanin rengin Lars Jukarisen 18 vuoden uskollisesta palvelusta. 8.1.1838, no 6, Finlands Allmänna Tidning.

neljääntoista prosenttia. Palkollisten tarve ei Viipurin kaltaisessa provinssikaupungissa ollut niin suuri kuin Wiesnerin tutkimissa Keski-Euroopan (lähinnä saksalaisissa) kaupungeissa. Viipurissa palvelusväen tarpeen voi olettaa muistuttaneen ympäröivällä maaseudulla vallinnutta käytäntöä, Kaupungissa oli toki useita virkamies- ja kauppiastalouksia, joissa palvelusväestä oli kysyntää, mutta kuten havaittiin, likikään kaikilla porvarissäätyyn kuuluvilla ei ollut palkattua väkeä talouksissaan.²²⁴

Taulukko 9 Työmiehet, renkit ja piikat Viipurissa 1820 – 1840

	Työmiehiä	Renkejä	Piikoja	Työmiesten osuus koko väestöstä	Renkien osuus koko väestöstä	Piikojen osuus koko väestöstä
1820	189	148	261	6 %	4 %	8 %
1830	271	132	329	8 %	4 %	9 %
1840	238	179	552	7 %	5 %	14 %

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

On kuitenkin huomioitava, että Viipurissa toimi muutakin palvelusväkeä kuin piikoja ja renkejä, jotka eivät näy taulukossa 9. Etenkin kaupungin virkamieskunnan keskuudessa saattoi osalla palkollisista olla erikoistumista osoittava nimike, kuten taloudenhoitajatar, kamaripalvelija(tar)²²⁵ tai vahti. Kun tarkasteluun otetaan mukaan työmiehet, nousee Viipurinkin työväestön suhteellinen osuus jo lähemmäs Wiesnerin osoittamia määriä. 1700-luvun lopun ruotsalaiskaupungeissa palvelusväkeä oli 8 – 16 prosenttia kaupungin asukkaista. Suomen kaupungeista vastaavia lukuja ei ole saatavilla, sillä esimerkiksi Kirsi Vainio-Korhonen on laskenut turkulaispiikojen osuutta

²²⁴ Vainio-Korhonen 2006, 112; Ogilvie 2003, 58; Wiesner 2000, 113. Ogilvie myöntää, että kaupungeissa palvelusväkeä oli enemmän samoin kuin esiteollisessa Englannissa. Hän ei kuitenkaan tuo esille palvelusväkeä koskevia laskelmia tutkimistaan kaupungeista.

²²⁵ ”Betjent” voi merkitä miespalvelijaa, hovimestaria tai kamaripalvelijaa. Näitä oli etenkin kaupungin virkamiehillä, mutta heidän työtehtävistään ei ole mainintaa tutkimusaineistossa. Naispuolisia kamaripalvelijattaria tai taloudenhoitajattaria saatettiin kirjata nimikkeellä ”jungfru” tai ”mademoiselle”. Toisaalta nämä neitsykäiset saattoivat olla naimattomia sukulaisia, joten on vaikea tehdä edes suuntaa antavia laskelmia tämän kaltaisen työvoiman yleisyydestä. Esimerkiksi konsulinna Hackmanin taloudessa oli tutkimusjakson alussa kaksi taloudenhoitajattaria (hushällerska) ja kaksi miespalvelijaa (betjent), sekä vahti (vaktaren). Kymmenen vuoden kuluttua talouteen oli kirjattu demoiselle Natalia Grönqvist, ja kaksi neitsykäistä (jungfru). Vuoden 1840 henkikirjojen perusteella voi havaita, että taloudessa asui taloudenhoitajar (hushällerska) Selma Lindström. Nämä olivat palveluskuntaa, joka oli nimikkein erotettu talouden muusta palvelusväestä, eli piioista ja rengeistä, sekä kaupankäyntiin liittyvästä työvoimasta (kirjanpitäjät, puotipalvelijat). Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Fol. 1, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Fol. 1, Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA; Rahikainen 2006, 23. Oulussa virkamieskunnan lisääntyminen lisäsi kamaripalvelijoiden ja taloudenhoitajattarien määrää. Voisi olettaa, että samanlainen kehityskulku olisi tapahtunut Viipurissa, jossa hovioikeuden perustaminen vuonna 1839 toi kaupunkiin lisää virkamiehiä. Kuitenkaan tämä ei näy henkikirjojen palvelijanimikkeissä.

ammattissa toimivasta väestöstä, eikä kokonaisväestöstä, jolloin hänen lukemansa eivät ole vertailukelpoisia.²²⁶

Palvelus- ja työväestön suhteellisen osuus väestöstä noudatteli läntisen Euroopan lukemia. Tämä johdattaa tulkitsemaan Viipurin kuuluneen alueeseen, jolle tyypillistä oli palkatun työvoiman käyttäminen sukulaisten ja oman perheen jäsenten sijaan. Erityisesti läntisessä Euroopassa palvelusaika ennen avioitumista on nähty ikään kuin välttämättömänä välivaiheena, jolloin on hankittu rahaa ja taitoja omaa taloutta varten. Itä-Euroopalle leimallisena piirteenä on sen sijaan pidetty palkollisväestön vähäistä määrää. Työt on pyritty tekemään perheen ja suvun voimin.²²⁷ Kaupunki tarjosi työmahdollisuuksia yhä enemmän myös naisille, vaikka naisten kokonaismäärä kaupungissa vähenikin. Yhä useampi kaupungissa asuva nainen oli piika, kuten oheisesta taulukosta 9 voi havaita. Piikojen määrä lisääntyi yli kahdella sadalla vuosien 1830 ja 1840 välillä. Kaupunkilaistalouksissa oli tarvetta naisten työpanokselle.

Pöytäkirjoissa myös naimisissa olevia naisia sekä tilapäisapuna toimivia naisia nimitettiin piioiksi. Näyttää siltä, että miltei kaikkia taloustöitä tehneitä naisia, mikäli nämä sitten eivät olleet taloudenhoitajattaria, kutsuttiin piioiksi. Tosin piikoja koskenut palkkaussääntö ei ulottunut naimisissa oleviin tai leskeksi jääneisiin naisiin. He eivät tarvinneet laillista suojelua.²²⁸ Kämnerinoikeuden pöytäkirjojen perusteella piikojen joukko kaupungissa näyttäytyy vielä laajempänä kuin henkikirjojen perusteella laaditussa taulukossa 9 ja työn liitteenä olevassa kaaviossa 10 a – c. Piiksi voitiin nimetä kuka tahansa nainen, joka teki piian työtä, vaikka hänet olisi henkikirjoitettu esimerkiksi työmiehen tai sotilaan leskeksi

1820-luvun lopulla kaupunkia koetellut taloudellinen taantuma ja samanaikainen työmiesten määrän lisääntyminen osoittavat, että rengin palkkaaminen oli työnantajalle kalliimpi ratkaisu kuin työn teettäminen urakka- tai päiväpalkollisilla. Vastaavasti taloudelliset vaikeudet eivät vaikuta naispuolisten vuosipalkollisten palkanmaksukykyyn. Tämä kehitys näkyy taulukossa 9 *Työmiehet, rengit ja piikat Viipurissa 1820 – 1840* kun verrataan vuotta 1830 edeltävään ja seuraavaan tarkasteluvuoteen. Isäntä vastasi viimekädessä kotitaloutensa verovelvollisten maksuista. Se, millä

²²⁶ Vainio-Korhonen on saanut lukemansa teoksesta Nikula 1980, 149. Em. teoksesta käy ilmi, että 1700-luvun lopun ruotsalaiskaupungeissa (Uppsala, Jönköping, Norrköping) palvelusväen osuus vaihteli 8 – 16 prosenttiin koko asujaimistosta.

²²⁷ Ogilvie 2003, 58; Artæus 1992, 163. Molemmat viittaavat tässä Laslettin ja Hajnalin tunnetuksi tekemiin teorioihin itäisestä ja läntisestä perhemallista. Kuten todettiin sivulla 19, naisten määrä kaupungissa väheni. Viipurissa oli miesenemmistö 1830-luvulta alkaen. Vainio-Korhonen 2006, 112. Turussa piika oli yleisin ammattinimike kaupunkilaisten keskuudessa 1700-luvulla.

²²⁸ Vainio-Korhonen 2006, 128.

perusteella verovelvollisuus määräytyi, oli sidoksissa kotitalouden päämiehen varallisuuteen. Toisaalta Taulukko 10 osoittaa myös, että palkkatyöväestön, sekä renkien, piikojen että työmiesten, todellinen ja suhteellinen osuus kaupungin väestöstä kasvoi tarkastelujaksolla. Kaupungissa oli yhä enemmän tarjolla työtä, jota tekemään palkattiin aputyövoimaa sen sijaan, että työt olisi tehty oman perheen tai suvun voimin.²²⁹

Työn liitteenä olevassa kaaviossa 10 a –c *Piikojen ja renkien määrä ja keski-ikä* tarkastellaan palvelusväen ikäjakaumaa, josta käy selville, että piikojen ja renkien keskimääräinen ikä oli noin 25 vuotta. Lain mukaan palveluspakko ei koskenut alle 15-vuotiaita, mutta heitäkin palvelusväen keskuudessa oli. Palvelusväkeen kuului kuitenkin lähes kaiken ikäisiä henkilöitä, aina 7-vuotiaasta renkipojasta 86-vuotiaaseen piikaan saakka. Renkien ikäjakauma ei ollut niin laaja kuin piioilla. Rengin oli mahdollista perustaa perhe ja rakentaa mökki esikaupungin kujan varteen, jolloin hänet tilastoitiin työväestöön kuuluvaksi. Toisaalta naiset elivät vanhemmiksi, ja myös vanhempi nainen kelpasi suorittamaan kevyitä taloustöitä ja lasten kaitsemista. Ikääntyvien, yhä renkeinä jatkavien miesten ainoita mahdollisuuksia oli pestautua esimerkiksi portinvahdiksi johonkin kaupakartanoon. Artæuksen käyttämässä tutkimusmateriaalissa piikat jättivät toimensa noin 40 – 45 –vuotiaina. Syynä Artæus pitää sitä, että yleinen mielipide esti näin vanhojen naisten palkkaamisen piiksi. Heidän voimansa olivat ehtyneet siinä määrin, että he eivät enää selviytyneet tavallisista kaupunkitalon töistä.²³⁰ Mikään ei kuitenkaan viittaa, siihen, että Viipurissa yli 30-vuotiaita piikoja olisi pidetty liian vanhoina tai kykenemättöminä töihinsä. Oletettavaa on, että 30 ikävuoden kieppeillä piian toimesta luovuttiin samoista syistä kuin miehet eivät enää pestautuneet rengeiksi.

Oma koti ja tilapäistyöt olivat houkuttelevampi vaihtoehto. Yleensä suurin osa piioista ja rengeistä oli 15 – 30 –vuotiaita, kuten esiteollisissa kaupungeissa yleensäkin. Tämä käy selkeästi ilmi henkikirjojen perusteella laaditusta kaaviosta 10 a – c. Palveluksessa olon voi katsoa olleen väliaikainen vaihe ennen oman perheen perustamista. Kun renki perusti perheen, muutti hän useimmiten omaan mökkiin, jolloin hänet kirjattiin työmieheksi. Vain harva isäntänsä katon alla asuva renki oli naimisissa ja perheellinen. Työmiehen vaimo saattoi jatkaa tilapäisapuna, mikäli

²²⁹ Taulukko 9; Lamasta ks. esim. Kallioinen 2004, 25. Taulukosta 10 ei käy ilmi isäntäväen sosio-ekonominen asema. Sheilagh Ogilvien mukaan naispuolista palvelusväkeä oli keskiarvoa enemmän virkamiesten ja ylipäänsä varakkaiden miesten talouksissa. Miespuolinen palvelusväki keskittyi myös tälle joukolle, mutta lisäksi miespalvelijoita oli käsityöläisten leskillä alueen keskiarvoa enemmän. On selvää, että isäntäväen varakkuus on suoraan verrannollista palvelusväen määrään (tarve, palkanmaksukyky), mutta kuten jo havaittiin, viipurilaisilla käsityöläisten leskillä ei ollut tarvetta palkata miespuolista työväkeä. Ogilvie 2003, 109.

²³⁰ Rahikainen 2006, 17; Vainio-Korhonen 2006, 128; Ogilvie 2003, 58, 109; Artæus 1992, 164. Viipurin pöytäkirja-aineistossa ei ole miehiä, joita kehoitettaisiin hankkimaan palveluspaikka, tai joita syytettäisiin irtolaisuudesta. Vain naimattomat, palveluspaikkaa vailla olevat naiset ovat maistraatin valvonnan kohteina.

siihen oli tarvetta. Paremmiin palkatut ja joustavammat työmahdollisuudet eivät kannustaneet jatkamaan isäntien valvonnassa. Oli mahdollisuus rakentaa oma mökki tai vuokrata sellainen kaupunginmuurin ulkopuolelta.²³¹

Tutkijat ovat esittäneet väitteen, että palvelusväkeen kuuluvat miehet olivat liikkuvampaa joukkoa kuin piijat. Miehet lähtivät helpommin etsimään palveluspaikkaa omaa kotiseutua kauempaa. Etenkin itäsuomessa miesten liikkuminen työn perässä Pietariin oli vaikuttanut voimakkaasti koko Vanhan Suomen alueeseen. Pöytäkirjoista voidaan kuitenkin havaita, että viipurilaiset naisetkin lähtivät etsimään työtä keisarikunnan pääkaupungista. Pietarissa oli tarjolla sellaisia työmahdollisuuksia, joista pikkukaupungin piijat saattoivat vain uneksia. Pietari tarjosi mahdollisuuden säätykiertoon.²³² Pietarin houkutus saattaa osaltaan selittää Viipurin naispuolisen väestön katoa tutkimusjaksolla. Kaupungissa ei ollut juurikaan naisia työllistävää teollisuutta, kuten esimerkiksi 1800-luvun alkupuolella tekstiiliteollisuuskaupungeissa alkoi jo olla, joten uhkakuvistaan huolimatta Pietari oli varteenotettava vaihtoehto, kun nuori nainen halusi elämässään eteenpäin.

Vuonna 1821 korpraalin tytär Maria Lovisa Borg oli halunnut lähteä Pietariin pestautuakseen piiaksi. Maistraatissa käsiteltiin Maria Borgin passiasiaa, sillä hänen isänsä ei olisi halunnut myöntää tyttärelleen lupaa matkaan. Isä ehkä pelkäsi sitä kohtaloa, jonka monet köyhät tytöt Pietarissa kokivat. Prostituutio, keuhko- ja sukupuolitaudit olivat tuliaisina niillä, jotka eivät menestyneet pääkaupungissa. Äiti sen sijaan tuki tyttärensä pyrkimyksiä, sillä isä oli juoppo ja ajoi perheensä usein yönselkään. Korpraali Borgin ei olisi kannattanut ryhtyä vastustamaan perheen naisväkeä, sillä maistraatti tuomitsi hänet viiden taalarin sakkoihin juopottelusta ja Maria sai passinsa. Osalle muualta Suomesta tulleille piioille Viipuri oli vain välikulkupaikka. Vuonna 1831 kämnerinoikeus sai käsiteltäväkseen porilaisen Maria Kalinin tapauksen. Maria Charlotta Kalinilla oli passi Pietarin matkaa varten. Viipurin kestikievarissa passi oli kuitenkin kadonnut, joten asiaa puitiin oikeudessa. Lopulta matkalainen sai uuden passin ja pääsi jatkamaan matkaansa.²³³

²³¹ Kaavio 10 a – c. Esim. vuoden 1820 henkikirjoissa on vielä 9 piikaa ja 7 renkiä 30-vuotiaiden ikäluokassa, mutta vuotta vanhempien ikäluokassa heitä on enää yksi ja kolme. Vuonna 1830 ja 1840 vastaavat huomattava väheneminen tapahtuu rengeillä samassa iässä, mutta piijat näyttävät jatkavan työssään lähemmäs 40 ikävuotta. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA

²³² Engman 2004, 298 – 336; Moring 2004, 158; Ogilvie 2003, 114

²³³ Maria Borg ks. § 1, 22.1.1821 (fol. 11 – 12v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 198, 1821, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Maria Kalin ks. § 7, 30.8.1831, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 21. 1831, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

Palvelusväen työpaikat

Piikoja oli noin 0,3 – 0,5 piikaa per kotitalous. Toisin sanoen hiukan harvemmallalla kuin joka toisella kotitaloudella oli piika. Rengeille ei sen sijaan näytä olleen ollut tarvetta kaupungin suurissakaan talouksissa. Heitä oli vain 0,1 – 0,2 per kotitalous. Tämän kaltainen karkea jako ei kuitenkaan kerro koko totuutta palvelusväen jakautumisesta kaupungin kotitalouksien kesken. On selvää, että joka toisessa taloudessa tuskin oli piikaa, ja toisaalta suurissa talouksissa heitä työskenteli useita.²³⁴

Todennäköisimmin viipurilainen vuosipalkollinen työskenteli porvariskodissa. Kaupungin porvaristolla noin puolella oli palvelusväkeä. Joskus jopa lähes kaikilla oli vuosipalkollisia. Vuoden 1830 henkikirjojen perusteella havaitaan, että yli 90 prosentilla kauppiaiden leskien talouksista oli vuosipalkollisia. Alhaisimmillaan palkollisten määrä oli vuoden 1840 henkikirjoissa, joissa vain neljänneksellä käsityöläisten leskistä oli tarvetta vuosipalkollisten pestämiseen.²³⁵ Samoin kuin aikuiset lapset keskittyivät varakkaimpien talouksiin, niin myös vuosipalkolliset työskentelivät todennäköisimmin kaupungin rikkaimpien talouksissa eli virkamies-, kauppias ja käsityöläistalouksissa. Voi siis olettaa, että palvelusväen määrä riippui talouden taloudellisesta ja sosiaalisesta asemasta. Palvelusväkeä palkattiin, mikäli siihen oli varaa, ja mikäli talouden sosiaalinen asema yhteisössä sitä vaati. Esimerkiksi hovioikeuden perustaminen kaupunkiin vuonna 1839 toi mukanaan virkamiehiä, joiden talouksissa oli tarvetta rengeille ja piioille. Vuoden 1840 henkikirjoissa molempien määrä onkin noussut, piikojen jopa huomattavasti, kuten taulukosta 10 voi havaita

²³⁴ Luku on saatu jakamalla taulukossa 9 ilmi tuleva palvelusväen määrä kaupungin kotitalouksien määrällä.

Kotitalouksia oli kaupungissa vuonna 1820 892 kpl, vuonna 1830 946 kpl ja vuonna 1840 1011 kpl. Vainio-Korhonen 2006, 112 – 113 ilmoittaa vain, että piikoja oli neljästä viiteen rikkaimmilla, ja yksi köyhemmillä.

²³⁵ Taulukoista 2, 4 – 5, 7; Ogilvie 2003, 108 – 109. Ogilvien tutkimusaineistossa käsityöläisten leskillä ei ollut naispuolista palvelusväkeä. He suosivat sen sijaan miespuolisia palkollisia, joskin varallisuus vaikutti myös miesten palkkaamiseen. Viipurissa vastaavaa (miespuolisen) työvoiman tarvetta ei käsityöläisten leskillä ollut, koska suurin osa heistä oli luopunut verstaan pidosta ja noin kolmasosa heistä asui yksin. Näiden kotitalouksien työnjakoa on käsitelty luvussa 2

3.2. Palkolliset toimessaan

Vastaaja tahtoi myös että hän koko vuoden huolehti taloudesta, jolloin Edusmies Lukenberg vastoin huomautti, että taloudessa on toinen piika nimeltä Christina, joka oli vastannut Pyykeistä ja huoneiden siistimisestä, mutta Vastaaja sanoi, että hän oli vastannut kaikesta ja Edusmies Lukenberg edelleen huomautti, että sitä vastoin toinen Piika Christina ylipäänsä vastasi yllä mainituista tehtävistä, niin että molemmat piikat vastasivat edellä mainituista tehtävistä ja toinen siitä mitä toinen ei tehnyt, mutta Vastaaja kielsi tiedon, ja että hän Huhtikuusta asti oli ollut aivan yksin toimessaan, mutta siihen saakka oli työssä ollut suomalainen apupiika, jota Vastaaja kutsui todistamaan Maa Konttoristi Maurits Krookin, jota todistajana kuultiin tapauksessa.²³⁶

Oikeudenkäyntipöytäkirjasta voidaan lukea, että piikojen tehtävänä oli taloudesta huolehtiminen, siivoaminen ja pyykin pesu. Samalla käy ilmi, että aikalaisten keskuudessa vallitsi selkeä tietoisuus siitä, mikä oli erona taloudenhoitajattaren ja piian välillä. Vuonna 1823 kämnerinoikeus käsitteli kauppias Sesemannin valitusta piikansa Anna Neuvosen käytöksestä. Tapauksessa tulivat ilmi sekä piian että taloudenhoitajattaren tehtävät. Taloudenhoitajatar Tatjana Semenova oli kehottanut piikaa siivoamaan keittiössä. Sanojensa vakuudeksi hän oli todennut: ”Miltä mahtaa väentuvassa näyttää, kun keittiö on kuin sikolätti.” Piika oli vastannut, että häntä ei ollut käsketty siivoamaan keittiötä. Ilmeisesti taloudenhoitajattaren pyyntö ei ollut riittävä, vaan piika odotti talon emännän käskyä. Taloudenhoitajatar tästä uppiniskaisuudesta kimmastuneena oli kieltänyt piialta ruuan, ja oli itse ryhtynyt siivoamaan keittiötä. Silloin talon rouva oli tullut paikalle, ja sanonut, että se ei ollut taloudenhoitajan, vaan piian työtä.²³⁷

Miehillä vastaavat erikoistumista osoittavat nimikkeet olivat kuski, vahti tai miespalvelija. Näitä asusti vain kaupungin varakkaimmissa talouksissa. Muissa taloissa rengit hoitivat samoja tehtäviä, eli huolehtivat pihasta ja hevosista. Tutkimusaineistossa ei ole tapauksia, joissa olisi tehty selvä ero esimerkiksi kuskin ja rengin välille, kuten tehtiin taloudenhoitajattaren ja piian välille. Ilmeisesti miespuolisen palvelusväen tehtävät ovat joko olleet niin selkeitä, ettei niissä ole ollut epäselvyyttä, tai sitten tehtävät ovat olleet niin samankaltaisia arvostukseltaan, ettei niiden erotteleminen oikeusistuimessa ole ollut tarpeen. Kämnerinoikeudessa tarkastaja Andströmin renki Johan Welling luetteli, että hänen työtehtävänsä olivat ”hevosenhoito, pihan siivous ja veden noutaminen”. Rengin palkka oli kuitenkin maksamatta, joten Welling peräsi sitä oikeusteitse.²³⁸

²³⁶ § 1, 25.5.1836, Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 26, 1836, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²³⁷ § 2, 12.3.1823 (fol. 93 . 94v); § 4, 17.3.1823 (fol. 105 – 106), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 13, 1823, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²³⁸ Tarkastaja Andströmin todettiin jääviksi, joten käsittely siirtyi kämnerinoikeudesta raastuvanoikeudelle. § 5, 28.2.1832, Varsinaisiasiain pöytäkirjat, Hcba 22, 1832, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Miespalvelijoita, kuskeja tai vahteja oli vuoden 1820 henkikirjaan kirjattu vain viiteen

Viipurissa vesi noudettiin yleensä jostakin kaupungin julkisesta kaivosta, joista yksi sijaitsi Punaisenlähteen torilla. Pesuvettä noudettiin myös merestä. Juuri tällaista veden noutamista Johan Wellingin lienee tarkoittanut. Kuitenkaan viipurilaisaineisto ei täysin tue Kirsi Vainio-Korhosen esittämää väitettä, että pihapiiristä poistuminen olisi ollut pääasiassa sallittua vain rengoille.²³⁹ Myös piiat hoitivat juoksevia asioita kaupungilla. Heillä saattoi olla jopa suurempi vapaus liikkua julkisilla paikoilla kuin talojen tyttärillä tai emännillä, mutta ei kuitenkaan niin suurta vapautta kuin rengoilla, jotka saattoivat kuljettaa isäntäväkeä tai heidän tavaroitaan Pietariin saakka.

Tietenkin viipurilaispiioilla oli oltava isäntäväen lupa kaupungilla liikkumiseen, jotta irtolaissyytteet voitiin välttää, mutta heitä ei epäröity lähettää asioimaan kaupungille. Vuonna 1822 räätilimestari Schröderin piikaa toruttiin leipomusten polttamisesta, koska hän oli viipynyt liian kauan ostoksilla. Piika Eva Virolaisen oli määrää käydä ostamassa voita ja kalaa, ilmeisesti tuoreiden leipien kanssa nautittavaksi. Eva-piika oli haastettu maistraatin käsittelyyn itsepäisyydestä ja huonosta käytöksestä, mutta palvelustehtävät osoittavat, että häneen kuitenkin luotettiin. Olihan hänet lähetetty kaupungille ostoksille. Ilmeisesti pelotteet olivat niin suuret, ettei isäntäväen tarvinnut pelätä piian karkaavan rahojen kera.²⁴⁰

Vaikka kauppias Sesemanin keittiössä olikin tarkka arvojärjestys työtehtävistä, saattoivat isäntäväki ja palkolliset työskennellä likimain samoissa tehtävissä. Kuten kauppiastalouksien yhteydessä todettiin, emännät ja tyttaret korvasivat etenkin taloudellisesti vaikeina aikoina palkatun työvoiman tarvetta, joten piiat ja talonväki saattoivat työskennellä rinta rinnan arjen askareissa. Kirsi Vainio-Korhonen on tuonut esille, että esiteollisessa yhteiskunnassa ylhäiset ja rahvas eivät olleet sosiaalisesti eristäytyneet, kuten tapahtui 1800-luvun kuluessa. Isäntäväki ja palveluskunta asuivat ja työskentelivät samoissa tiloissa. Etenkin niissä monissa taloissa, joissa oli vain vähän palvelusväkeä, voi ero palkollisten ja isäntäväen tehtävien välillä olla vähäinen. Luutnantti Grundtin leskivaimolla piikana olleen Helena Lukosen puolustuspuheesta varkaussyytöksiin käy ilmi työnjako emännän ja piian välillä. Helenan huolehtiessa talouden pyykeistä ja maidon myynnistä, itse emäntä oli siivonnut taloa. Tämä on varsin mielenkiintoinen työnjako, sillä rahaliikenteen

talouteen, vuoden 1830 henkikirjassa kahdeksaan talouteen, ja vuoden 1840 henkikirjassa vain yhteen, kreivi Mannerheimin talouteen. Kirjaamistavan muutos saattaa olla syynä tähän. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

²³⁹ Rahikainen 2006, 22; Vainio-Korhonen 2006, 125; Ogilvie 2003, 124, 146; Peltonen 1999, 40. Peltosen mukaan naisten oli mahdollista poistua kotipiiristä silloin, kun työ tehtiin suuremmalla joukolla.

²⁴⁰ § 1, 24.1.1822 (fol. 32 – 34), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto MMA;

hoitaminen on jätetty piian vastuulle emännän keskittyessä yksinkertaisempiin töihin, joita eivät edes taloudenhoitajattaret pitäneet arvolleen sopivina.²⁴¹

Vuosipalkollisten työtehtävät muistuttivat maaseudun piikojen ja renkien työtehtäviä.²⁴² Monissa viipurilaistalouksissa oli karjaa. Käsityöläiset, kauppiat ja virkamiehet saivat lisätuloja maidon myynnistä. Ilmoituksia myytävästä maidosta sai lukea kaupungin sanomalehdestä. Ainakin ylimpien virkamiesten kotitalouksissa myös myyntipuuhat olivat piikojen vastuulla. Seuraavanlainen ilmoitus saatiinkin lukea päivän lehdestä:

Tuoretta Maitoa ja kermaa Rasalahden tiluksilta päivittäin noudettavissa, herra Valtio-Raati Jaenischin Hovista, josta Brita kysyttävä.²⁴³

Maidon myynti ja rahojen käsittely tutustutti Brita-piiankin markkinoiden toimintaan ja kuluttamiseen. Tämä saattoi avata hänelle uusia mahdollisuuksia, mikäli hän jätti piian työt avioituessaan. Viipurissa lehmien hoitaminen ja lypsäminen olivat piikojen vastuulla, mikäli taloudessa oli palkattua työvoimaa. Maitotalouden hoitaminen kuului naisten tehtäväkenttään. Lehmistä huolehtiminen ollut niin arvokasta ja vastuullista työtä, että miehet olisivat kiinnostuneet siitä. Miehet alkoivat osoittaa mielenkiintoa maitotalouteen vasta laajamittaisemman meijeritoiminnan myötä, jolloin maidosta alettiin saada enemmän rahaa.²⁴⁴

Karjanhoito kuului liki kaikkiin kaupunkilaistalouksiin. Mitä varakkaampi isännän talous oli, sitä todennäköisemmin siihen kuului myös lypsykarjaa, tai vähintään kuttuja. Kauppias Seseman valituksessa piiastaan käy ilmi, että tämän tehtävänä oli lypsää lehmät aamulla kello kahdeksan. Toisessa lehmiä koskevassa tapauksessa käy ilmi, että maanmittaaja Palmrothin piian tehtävänä oli ajaa lehmät laitumelle aamulla kello kuuden ja seitsemän välillä. Myös käsityöläistalouksissa oli lehmiä. Vuonna 1823 kämnerinoikeudessa oli syytettynä räätäli Eklundin piika Beata Waitinen.

²⁴¹Helena Lukonen ks. § 1, 19.2.1823 (fol. 61v – 62v), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba:13, 1823, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Vainio-Korhonen 2006, 132; Artæus 1992, 163.

²⁴²Rahikainen 2006, 22.

²⁴³19.10.1833, no 42 [sivu 4], Sanan Saattaja Wiipurista. ”Söt Mjölck och grädde från Rasalax egendom till daglig afhämtning, uti Herr Stats-Rådet Jaenischs Hof, då Brita efterfrågas.”

²⁴⁴Maitotaloudesta ja karjanhoidosta ks. Östman 2000, 88, 96, 319. Kaupunkilaisten karjaa varten palkattiin paimen kesäajaksi paimentamaan lehmiä kaupungin niityillä. Karjanhoito oli selkeästi naisten työtä. Esimerkiksi kaupungin paimeneksi palkattiin poikkeuksetta naisia. Esimerkiksi vuoden 1831 kesän ajaksi kaupungin paimeneksi palkattiin palovahdin vaimo Sara Skaffarinen. § 3, 25.4.1831, Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 209, 1831, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Lehmiin liittyviä ongelmia selvittiin kämnerinoikeudessa usein. Vuonna 1821 nuohooja Georg Joenpolven lehmä oli kuollut sillä aikaa kun se oli ollut kaupungin paimenen, palovahdin vaimo Christina Kiljusen huostassa. § 1, 13.8.1821 (fol. 400 – 401), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Samana vuonna käsiteltiin myös lehmävarkautta. § 2, 28.11.1821 (fol. 377 – 377v), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

Räätälin poissa ollessa oli taloudesta kadonnut muutamia esineitä, josta Beataa syytettiin. Piika kertoi, että hän oli illalla lypsyaikaan jättänyt portin auki, sillä hänen ollessa lypsyllä oppipojat olivat jatkuvasti kulkeneet portista edes takaisin. Lopulta Beata joutui korvaamaan osan kadonneista esineistä, mutta kissan rikkomaa kipsikuvaa piian ei tarvinnut maksaa.²⁴⁵

Palvelusväen tekemä työ saattoi olla isäntäväen talouden toimeentulon kannalta hyvinkin merkittävässä asemassa. Piika Susanna Jäppinen puolusti kämnerinoikeudessa työnsä merkittävyyttä, jota isäntä, puuseppämestari Adam Elfström, ei halunnut tunnustaa eikä täten maksaa palkkaa. Ansaitsemalla rahaa piika Jäppinen osoitti merkittävyytensä yhteisössään. Hän oli kutomalla ja myymällä käsitöitään auttanut puuseppämestarin talouden yli vaikeiden aikojen. Saamansa tulot hän oli käyttänyt isäntäväkensä välttämättömiin tarpeisiin sillä aikaa kun isännällä ei ollut töitä.²⁴⁶

Puuseppämestarin piian tapaus osoittaa, että sukupuolen mukaisesta työnjaosta oltiin valmiita joustamaan kun kotitalouden hyvinvointi oli vaarassa. Kun puuseppä Elfströmin työtilanne oli heikko, oli oppipoika komennettu kitkemään ryytimaata, jotta Susanna-piika vapautuisi muihin tehtäviin. Puutarhan hoitoon kelpasivat kaikki, jopa oppipojat. Lyhyt kasvukausi ja sadon epävarmuus pakottivat kaikki kynnelle kykenevät osallistumaan ravinnon hankintaan. Tällöin sukupuolella tai palkollisen asemalla kotitaloudessa ei ollut merkitystä, vaan työjaon ehdot sanelivat työn tuottavuus ja tuloksellisuus.²⁴⁷

Tutkimusmateriaali vahvistaa samoja sukupuolittuneen työnjaon käytäntöjä, jotka olivat havaittavissa myös ammattikuntakäsityötä ja kauppiaskuntaa tutkittaessa. Vuosipalkolliset toimivat tehtäväkentillä, joissa työt jakautuivat pääsääntöisesti sukupuolen mukaan. Piikat toimivat samoissa tehtävissä kuin talouden muu naisväki. Vain poikkeustilanteissa saatettiin joustaa, mutta yleensä

²⁴⁵ Kuttuja oli ainakin kauppias Protopopoffilla, joka oli lainannut niitä vuonna 1820 assessorin Kuhlströmille. § 3, 15.5.1820 (fol. 360 – 361v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 9, 1820; Sesemann, Eklund, § 1, 19.2.1823 (fol. 61v – 62v); § 2, 14.4.1823 (fol. 145v – 146v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 13, 1823; Palmroth § 2, 24.8.1837, Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 27, 1837, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁴⁶ § 2, 25.5.1821 (fol. 110 – 11v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Todistajanlausunto tässä palkkakiistassa kuuluu seuraavasti: ”ock väfvit hos honom [snickare mästare Adam Elfström] för vittnet Hammarman och användt inkomsten derföre, till Svarandens nödtorftiga husbehof då Svaranden ledig af Snickare arbete icke haft inkomster [...] Susanna Jäppinen oli tapahtuma-aikaan hiukan yli 30-vuotias ja hänellä oli puolivuotias lapsi. Mestari Elfströmin talous sijaitsi Pietarin esikaupungissa, jossa hän asui omistamassaan talossa. Talouteen kuuluu 46-vuotiaan mestarin lisäksi tämän 10-vuotias tytär sekä Susanna piika lapsineen. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat, KA.

²⁴⁷ § 2, 25.5.1821 (fol. 110 – 11v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Rahikainen 2006, 27;

piikojen työmaana olivat kotitalouden jokapäiväiset toiminnot. Nälkäiset oli ruokittava, eläimet hoidettava ja asukit vaetetettava.

3.3. Työmiehet ja apuvaimot

No 1. Mutta Toukokuussa antoi hän korjauttaa huoneensa, joka kesti 4 kuukautta, koska työmiehet tekivät sen vähitellen, jolloin muusta työstä vapaana olivat, ja jona aikana minä vahdin Taloa ja kuurasin korjatut huoneet, nimittäin Katon, ovet ja Ikkunat muurari Grusin työn jälkeen, ja kaikki epäpuhtaudet, josta veloitan 5 Ruplaa.

No 2. Lämmitin minä Saunan hänelle ja hänen rouvalleen kuten myös heidän Vierailleen 15 kertaa, varasin Veden ja vastat sekä passasin heitä sen jälkeen, josta veloitan nyt à 1 Rupla päivässä, tekee 15 Ruplaa.

No 3. Sitten vielä olen minä silloin kun hänen rouvansa makasi Lapsi vuoteessa, palvellut heitä 13 päivää parasta Kesä Työ aikaa, josta herra Ursin lupasi minulle hyvästä palveluksesta à 1 Ruplaa päivässä eli 13 Ruplaa.

No 4. On minun Poikani ajanut 10 Kuormaa Hiekkaa ja 10 Kuormaa Savea talon korjaukseen, josta yhteensä tulee à 25 kopeekkaa Kuorma eli 5 Ruplaa. Josta olen saanut 2 Ruplaa, jää 3 Ruplaa.[...]

Viipurissa 11. Maaliskuuta 1825

Beatha Simontytär Parkinen, Viipurin työmiehen leski²⁴⁸

Beata Parkinen peräsi vuonna 1825 kämnerinoikeudessa kuvernementin sihteerin Pehr af Ursinilta kuluja, joita leskirouvalle oli koitunut hänen ollessaan Ursinin palveluksessa. Kuten lesken velkavaateesta käy ilmi, on työnjako hyvin samankaltainen kuin rengeillä ja piioillakin, vaikka nyt kyseessä oli tilapäistyöväki. Beata Parkisen tehtävät ovat olleet taloudenhoitoa, siivousta ja talon rouvan auttamista. Poika sen sijaan on työskennellyt hevosten parissa ajaen tarvikkeita korjaustyömaalle. Beata Parkinen oli yksi niistä monista kaupunkilaisista, jotka elättivät itsensä sekalaisissa töissä. Näitä töitä leimasivat väliaikaisuus, osa-aikaisuus ja koulutusvaatimusten puute. Tämänkaltaisten tilapäistöiden on sanottu leimanneen etenkin naisten töitä, jolloin heidän ammatti-identiteettinsä, palkkansa ja asemansa ovat jääneet heikommiksi kuin miesten. Kirsi Vainio-Korhosen mukaan miehet harjoittivat yhtä ammattia kerrallaan, jolloin heidän asemansa yhteisössä oli jo lähtökohtaisesti parempi.²⁴⁹ Tätä ei kuitenkaan voi suoraan soveltaa työmiesten ryhmään. Tässä joukossa työmahdollisuudet olivat yhtä epävarmoja kummallekin sukupuolelle.

²⁴⁸ § 4, 11.3.1825 (fol. 76 – 78v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 15, 1825, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁴⁹ Vainio-Korhonen 2002, 55 ja 1998, 198. Beata Parkinen (nimi esiintyy myös muodoissa Parkali, Parkonen, Parkall) perheeseen löytyy henkikirjoista. Vuoden 1820 henkikirjoituksessa heidät oli kirjattu Pietarin esikaupunkiin omistamalleen tontille. Perheeseen kuului 35-vuotiaan leskivaimon lisäksi viisi lasta, joista vanhin oli 15-vuotias Christian, nuorin 6-vuotias Maria. Seuraavana tarkasteluvuonna he asuvat kauppias Johan Tudermannin omistamalla

Tiettyinä vuosina jopa lähes puolet kotitalouksista on työmiesten ja näiden leskien talouksia. Valtiolliset ja kansainväliset suhdanteet vaikuttivat tähän ryhmään äkillisimmin ja syvemmin kuin muihin kaupungin väestöryhmiin. Lamavuosina töitä oli vaikea löytää, eikä ryytimaatilkku riittänyt ruokkimaan koko perhettä. Oletettavasti työmiesten määrän lisääntymistä vuoden 1830 henkikirjoissa selittävät koetut lamavuodet. Tällöin sekatyömiehen ammattiin päädyttiin, mikäli muita keinoja elättää itsensä ei ollut tarjolla. Myös vuodenajat vaikuttivat työmahdollisuuksiin – kesällä töitä oli helpompi löytää kuin talvella, jolloin esimerkiksi satama oli jäässä eikä kaupungin katujakaan voitu kunnostaa. Osa tästä epävarmoista elämänoloista kärsivästä joukosta ajautui yhteiskunnan ulkopuolelle, rikosten tai muulla tavoin marginaalisten toimien pariin.²⁵⁰

Toisaalta sekatyömieheksi pestautuminen ei ollut viimeinen ja huonoin keino työllistyä. Miesten oli jopa kannattavaa työllistyä päivä- tai kuukausipalkolliseksi. Tällöin palkanmaksu ei ollut ehkä niin varmaa kuin vuosipalkollisilla, mutta toisaalta työ oli vapaampaa ja joustavampaa ja palkka oli moninkertainen renkeihin verrattuna. Myös kaupunkirakenteen esikaupunkineen mahdollisti itsenäisen asumisen poissa isäntäväen valvovan silmän alta. Yhä useampi muutti omaan mökkiin, kuten voi havaita taulukosta 9 *Sotilaiden ja työmiesten taloudet Viipurissa 1820 – 1840*. Vuoden 1830 henkikirjoissa työmiesten määrä näyttää nousevan renkien kustannuksella. Syynä tähän voi olla poikkeava kirjaamistapa, esimerkiksi loiset on saatettu kirjata työmies nimikkeeseen alle. Toisaalta taloudellinen tilanne on saattanut pakottaa kotitaloudet luopumaan rengeistään, jolloin miesten on ollut pakko etsiä tilapäisiä työtehtäviä. Parinkymmenen vuoden tarkastelujaksolla työmiesten ja näiden kotitalouksien osuus kaupungin asujaimistosta pysyttelee kuitenkin melko tasaisena. Siirtyminen kohti palkkatyöhön perustuvaa yhteiskuntaa ei vielä ole selvästi näkyvissä, kuten se ei ollut 1830-luvun Västeråsissa Ruotsissakaan, jota Irene Artæus on tutkinut.²⁵¹

tontilla numero 60 samassa esikaupungissa. Oma talo on pitänyt ilmeisesti myydä. Nuorin lapsista on muuttanut pois tai kuollut. Viimeisenä tarkasteluvuonna 1840 Parkiset ovat ostaneet oman talon Pietarin esikaupungista tontilta numero 219. Perheeseen on myös palkattu renki. Ilmeisesti vanhimmat jo 30-vuotiaat pojat pystyvät elättämään kaikki verraten hyvin. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830; Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat, KA. Beata Parkisella oli myös kaalimaa. Vuonna 1820 Beata Parkisen hevonen oli karannut naapurin, karvari Zeibertin kaalimaahan. Todistajanlausunnon mukaan Parkisen ja Zeibertin kaalimaiden välillä oli aita. Toisin sanoen myös leskivaimo kasvatti kaalia. Lisäksi leskivaimo oli ostanut hevosen, kenties pojalleen, jotta tämä voisi toimia ajurina. § 1, 22.1.1821 (fol. 14v – 15); § 1, 17.2.1821 (fol. 57v – 59v); § 2, 20.3.1821 (fol. 129v – 130v); § 2, 29.3.1821 (fol. 142 – 143), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoitut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁵⁰ Ruuth & Kuujo 1981, 86 – 87.

²⁵¹ Artæus 1992, 165 – 166; Nikula 1981, 155. Irene Artæuksen mukaan privatisoituminen ja perhepalkkaan siirtyminen muovasivat kotitalouksia siten, että palkolliset muuttivat asumaan omiin asuntoihinsa, pois isäntäväen taloudesta. Hän myöntää, että tutkimusaineistonsa valossa tämä kehitys on vain hypoteesi. Artæus toteaa, että hallinnollisia tarkoituksia varten kerätty aineisto ei sovellu kovin hyvin tämänkaltaisten tilapäisten toimien tarkasteluun, sillä niitä ei ole tilastoitu millään tavoin.

Työmiesten työtehtäviä eivät lain kirjaimet rajoittaneet yhtä selvästi kuin ammattikuntiin kuuluvia töitä. Yhteisön käytännöt ja normit sanelivat tehtävät, joita pidettiin sopivina kummallekin sukupuolelle. Useimmiten työmiehet huolehtivat samankaltaisista tehtävistä kuin vuosipalkollisetkin, mutta näyttää siltä, että työmiehiä palkattiin erityisesti voimaa vaativiin tilapäistöihin. Vuonna 1824 kämnerinoikeus käsitteli kahden työmiehen välistä kiistaa, jossa toinen oli estänyt toista osallistumasta töihin. Miehet kertoivat kantaneensa jauhosäkkejä satamassa, josta ansaitsi melkein kolme ruplaa päivässä. Vuotta aiemmin työmiehet olivat lapioineet suolaa kauppias Budanoffin kellariin, kun työn tohinassa oli joku saanut iskun, jota kämnerinoikeus selvitteli.²⁵²

Sheilagh Ogilvie on tuonut esille, että työläisten ryhmässä sukupuolittunut työnjako oli syvempää kuin esimerkiksi maataloustyöväen keskuudessa. Viipurin aineisto tukee osaltaan tätä väitettä. Naiset mainitaan henkikirjoissa yleensä vain työmiehen vaimona tai leskenä, ei koskaan kantajana, ajurina tai muun tämänkaltaisen työn tekijänä. Työmiesten tehtävät vaativat fyysistä voimaa, joskaan se ei ollut ainoa selitys, sillä naisia työskenteli myös voimaa ja kestävyyttä vaativissa maataloustöissä. Kaupungin virkamiesten käsitykset sukupuolten työnjaon perusteista kumpusivat heidän omasta elinpiiristään, jossa virkamiesten vaimot ja tyttäret pysyttelivät kodin piirissä. Tällöin kynnyksellinen naispuolisen työvoiman palkkaamiseksi saattoi muodostua esteeksi, vaikka naiset itse varmaankin havittelivat näitä kohtalaisen hyvin maksettuja toimia. Myöskään pöytäkirja-aineistossa ei mainita yhtään naista, joka olisi toiminut esimerkiksi kantajana rakennuksilla tai satamatyössä.²⁵³

Nekin naiset, jotka nimellisesti toimivat kaupungin suojeluksessa olevissa työtehtävissä, eivät itse tarttuneet varsinaiseen toimeen. Esimerkiksi naisten oli mahdollista varustaa ”kelvollinen hevonen ja Vaunut”. Naiset saattoivat varustaa hevosen, mutta he eivät koskaan itse istuneet kuskipukille. Vuonna 1821 kirjeessään kaupungin maistraatille noin neljäkymmenvuotias Ewa Rouhiainen selitti, että ei voinut elättää itseään ja lapsiaan miehensä ammatissa. Sen sijaan hän anoi lupaa toimia ajurina. Koska Ewa Rouhiaisella oli alaikäisiä lapsia elätettävänä, sai hän luvan ajurintoiimeen. Köyhyys sekä kaupungin hallintovirkamiesten pelko siitä, että leski lapsineen jää köyhäinhoidon elätettäväksi saattoivat vaikuttaa maistraatin luvan taustalla. Henkikirjoista voi päätellä, että tapahtumahetkellä vuonna 1821 Ewa Rouhiaisen lisäksi taloudessa asuivat 15-, 14-, 8-

²⁵² § 7, 23.4.17823 (fol. 160v – 162v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 13, 1823; § 3, 21.7.1824 (fol. 362 – 362v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 14, 1824, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁵³ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA; Engman 2004, 102. Engmanin mukaan pietarilaiset työmiehet ja rengit huolehtivat samankaltaisista töistä. Ogilvie 2003, 126 – 127;

ja 3-vuotiaat pojat sekä 10- ja 1-vuotiaat tyttäret. Toiseksi vanhin poika oli sokea ja sai kaupungilta avustusta. Ainakin yksi aikuinen tytär asui muualla. Taloudessa ei henkikirjojen mukaan asunut renkiä, joten mikäli vanhin poika ei tarttunut ohjaksiin, ajoi Rouhiaisen hevosia joku kaupungin omassa taloudessaan asuvista työmiehistä. Mahdollisesti kuskina toimi Rouhiaisten kanssa samalla tontilla asuva työmies.²⁵⁴

Työmiesten leskien kotitalouksien määrä vaihtelee neljäntoista ja noin kuudenkymmenen välillä. Keski-ikältään naiset olivat hiukan yli 50-vuotiaita, ja usein heillä oli teini-ikäisiä lapsia elätettävänä. Näiden naisten oli elätettävä perheensä, sillä aviomies ei yleensä jättänyt jälkeensä eläkettä tai muuta varallisuutta.²⁵⁵ Oma mökki ja sesonkityöt mahdollistivat perheellisten naisten työssäkäynnin. Tilapäistyöt joustivat perheen tilanteiden mukaan, ja samalla naiset olivat joustavaa työvoimaa, jota voitiin palkata kun oli tiedossa suuremmat juhlat tai talon emäntä oli estynyt hoitamasta tehtäviään esimerkiksi lapsivuoteuden takia. Toisaalta naiset saattoivat myös erikoistua johonkin tiettyyn toimeen. Joku saattoi keskittyä pyykin pesuun, toinen juhlaruokien valmistukseen. Vuonna 1820 työmiehen vaimo Sara Michelsdotter Packanen tyttärineen oli pestautunut auttamaan jouluvalmisteluissa seppämestari Bergqvistin taloudessa koko joulukuun ajan. Bergqvist oli luvannut Sara Packaselle, jonka toinen aviomies Carl Tattari oli neljä vuotta aiemmin kadonnut, maksaa viisi seteliruplaa kuukaudessa sekä kaksi ruplaa vielä erikseen joulusiivouksesta. Koska Sara Packasen sormi oli kipeä, eikä hän voinut osallistua huushollin pesemiseen, oli hän pyytänyt tyttärensä Anna Auwisen apuun. Tytär oli työskennellyt kuusi päivää 75 kopeekan päiväpalkalla. Molemmat perivät piianpalkkaansa oikeudessa.²⁵⁶

²⁵⁴ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820 ja Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA. Rouhiaisten talo sijaitsi Pietarin esikaupungissa tontilla numero 225; § 2, 27.3.1821 (fol. 108), No 2, (fol. 110 – 110v, 112), § 1, 18.7.1821 (fol. 297 -297v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 199, Viipurin maistraatin arkisto, MMA. Mm. Ruotsissa ja Norjassa köyhyys perusteluna naisten elinkeinonharjoittamiselle oli kirjoitettu lakiin aina 1840-luvulle saakka. Myös Suomessa vastaavaa perustelua on käytetty Vainio-Korhosen mukaan yleisesti. Wiesner 2000, 104 ja 1986, 76, 79, 85; Bladh 1999 106; Vainio-Korhonen 1998, 28, 37; Sandvik 1992, 120 – 121; Mordt 1993, 54. Naisista ajureina ks. Vainio-Korhonen 2001, 111.

²⁵⁵ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820; Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA. Vuoden 1820 henkikirjoista löytyy 14 keski-ikältään 50-vuotiasta työmiehen leskeä, vuoden 1830 henkikirjoista 38 keski-ikältään 57-vuotiasta työmiehen leskeä, ja vuoden 1840 henkikirjoista 59 keski-ikältään 50-vuotiasta leskeä. Tiettyihin kaupungin töihin palkattujen miesten ja näiden leskien oli kuitenkin mahdollista saada eläkettä. Lesken eläke oli yleensä puolet miehen eläkkeestä, joten se ei aina riittänyt lesken elatukseksi. Palovahdin leski Maria Kojo haki maistraatilta eläkettä. Hän vetosi vanhuuteensa ja siihen, että edesmennyt mies oli 30 vuotta palvellut kaupungin palovahtina. Liitteenä oli myös lääkärintodistus, jossa todettiin Maria Kojon olevan työkyvytön. Hänelle myönnettiin kolme seteliruplaa kuukaudessa. § 6, 15.5.1833 (fol. 128 – 132), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 211, 1833, Viipurin maistraatin arkisto, MMA.

²⁵⁶ Vuoden 1820 henkikirjoista löytyy 55-vuotias työmiehen vaimo Sara Packanen, joka asuu yhdessä 16 ½ vuotiaan tyttärensä kanssa kuvernementinsihteerin Nymanin omistamalla tontilla Pietarin esikaupungissa. Samalle tontille on henkikirjoitettu naimattoman Nymanin lisäksi entinen unilukkari. On mahdollista, että Sara Packanen tyttärineen auttoi näitä kahta naimatonta vanhapoikaa heidän talousaskareissaan. Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA; § 2, 18.6.1821 (fol. 137 – 137v); § 4, 10.7.1821 (fol. 175 – 175v); § 3, 18.7.1821 (fol. 181 – 182); § 2, 27.7.1821 (fol. 190 –

Osa näistä erikoistaitoa vaativista työtehtävistä oli senkaltaisia, että ne saatettiin tehdä työntekijän kotona. Tämänkaltaiset työtehtävät olivat varmasti suositumpia perheellisten keskuudessa, sillä samalla saattoi huolehtia omasta perheestään. Vuonna 1820 työmiehen vaimo Sara Keskinen oli tuonut kotiinsa pestäväksi kenraalin leski Juljana Panzerbieterin pyykkejä liki 176 seteliruplan arvosta. Summa vastasi palkkaa, jonka hänen miehensä ansaitsi noin kolmessa kuukaudessa, joten kenraalittaren täytyi luottaa Saraan. Työmiehen vaimolla täytyi olla myös ammattitaitoa ja kokemusta, kuinka pestä ja kuivata kallisarvoisia kankaita, jollaisia työmiehen taloudessa tuskin oli omassa käytössä.²⁵⁷

Samana vuonna kämnerinoikeus käsitteli työmiehen vaimo Margaretha Haikosen syytettä kahta mieshenkilöä vastaan. Miehet olivat olleet saunomassa Haikosen ja tämän miehen luona, ja sillä aikaa heiltä oli kadonnut vaatteita. Perätessään vaatteitaan pahoinpitelivät saunojat Margarethan. Oikeusistuimen käsittelyssä kävi ilmi, että sekä aviomies että vävy olivat paikalla, mutta vieraat epäilivät vain perheen emäntää, joka oli saunalla.²⁵⁸ Saunavieraiden hyvinvoinnista huolehtiminen oli naisväen tehtävä. Toisaalta se oli kotona tehtävää, tilapäistä ja vähän tai ei lainkaan ammattitaitoa vaativaa työtä. Ja tuskinpa kaupunkilaiset olisivat kylvettäjäksi miestä huolineetkaan.

Omassa mökissä asuville työmiesten perheille hoidokin ottaminen tarjosi keinon hankkia ansioita. Kaupunki tarjosi vaivaisia ja huoltajaa vailla olevia lapsia elätiksi sille, joka tarjoutui näitä halvimmalla hoitamaan. Toiminta oli kuitenkin ilmeisen sattumanvaraista, ja maistraatti laatikin tätä tarkoitusta varten erityisen säännösten vuonna 1835. Vaikka itse perheen pää olisikin osallistunut tällaiseen huutokauppaan ja huutanut itselleen elätin, niin varsinaisen hoitotyön voi olettaa olleen vaimon vastuulla. Monesti maistraatti olikin yhteydessä itse vaimoon, kuten esimerkiksi vuonna 1831, jolloin työmiehen vaimo Anna Christina Jansson sai maistraatilta viisi seteliruplaa hautajaisia varten. Janssonien perheessä oli ollut elättinä kaupunginvaivainen, joka oli kuollut. Samana vuonna palovahdin vaimo tarjoutui ottamaan kaksi orpolasta huollettavakseen, mikäli maistraatti maksaisi hänelle 12 seteliruplaa kuukaudessa. Pari vuotta myöhemmin työmiehen vaimo Maria Pullinen anoi

192v), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Artæus 1992, 166.

²⁵⁷ § 3, 10.2.1820 (fol. 68 – 69), § 4, 17.2.1820 (fol. 85 – 85v), § 1, 21.2.1820 (fol. 86 – 86v), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba:9, 1820; § 1, 10.11.1824 (fol. 526 – 526v), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba:14, 1824; § 4, 19.8.1834, Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba:24, 1834, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA.

²⁵⁸ § 1, 28.1820 (fol. 31 – 32); § 1, 7.2.1820 (fol. 55 – 57); § 1, 162.1820 (fol. 81 – 81v); § 1, 4.3.1820 (fol. 133v – 136), Varsinaisiasiain pöytäkirjat Hcba 9, Viipurin kämnerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Pitkällisessä oikeuskäsittelyssä kuullaan todistajia ja nimetään vastuuhenkilöitä. Useasta todistajanlausunnosta käy ilmi, että Margaretha Haikonen on saunalla perheen miesväen ollessa tuvassa. Lopulta saunavieraat tuomitaan saunottajansa pahoinpitelystä.

maistraatilta rahaa, sillä hänen miehensä mielisairas veli oli heillä hoidossa. Vaimon voi olettaa tehneen varsinaisen hoitotyön, sillä Maria – eikä hänen aviomiehensä – anoi rahaa lankonsa hoitokuluihin. Melkein kolmen kuukauden hoidosta Marialle myönnettiin 22 seteliruplaa, mutta jatkossa veljen huolenpidosta rahat maksettaisiin Marian aviomiehelle. Tällä päätöksellä maistraatti tekee selväksi, että viimekädessä vastuu sairaasta oli perheen miespuolisella elättäjällä ja toisaalta miehellä oli myös oikeus hallita niitä rahoja, jotka vaimo oli ansainnut.²⁵⁹

Aina ei ollut mahdollista löytää työtä, jonka olisi voinut tehdä kotona. Kaupunkia ympäröivä maaseutu tarjosi sesonkityötä, kuten esimerkiksi kesäisin ja syksyisin heinä- ja puintityötä. Tähän työhön voivat osallistua sekä miehet että naiset. Sesonkiluontoinen työ oli ilmeisen hyvin palkattua, sillä kesän parhaimman työajan tärvääntymisestä Beata Parkinenkin valitti. Leskivaimo Parkinen olisi siis työskennellyt mieluummin pellolla kuin autellut emäntää sisätöissä. Sesonkityö maaseudulla ei tarjonnut naisille tasaveroisia ansoita miesten kanssa, mutta ansaintamahdollisuus riitti houkuttelemaan jopa perheellisiä jättämään perheensä ja matkustamaan maaseudulle. Kuten Sheilagh Ogilvie on osoittanut, raskaudet tai imettäminen eivät olleet este naisten työllistymiselle kodin ulkopuolelle. Työnjaon määrittivät hänen mukaansa pääasiassa taloudelliset seikat. Mikäli naisilla oli mahdollisuus hankkia ansioita kodin ulkopuolella, mahdollisuudet myös hyödynnettiin.²⁶⁰

Väitteellään Ogilvie kumoo muun muassa Merry E. Wiesnerin esittämän teorian siitä, että yksilön biologinen sukupuoli olisi määrittänyt työnjakoa. Viipuria koskeva tutkimusaineisto tukee Ogilvien teoriaa. Työmies Matts Kähä vaimoineen jätti vielä kapaloissa olevan lapsensa palovahdin vaimon hoviin, kun he kesäkuussa 1823 matkustivat maaseudulle töihin. Viipurin seudulla, samoin kuin esiteollisessa Euroopassa yleensä, palvelusväen merkitys maatalouden töissä ei riippunut sukupuolesta. Sekä miehiä että naisia tarvittiin pelloilla, ja toisaalta työstä saatu palkka oli välttämätöntä jokapäiväisen leivän hankinnassa. Toisaalta tutkimusaineistosta ei käy ilmi, mitä töitä Kähät maaseudulla tekivät. He saattoivat toimia työparina, mutta voi olettaa, että aviomies tarttui viikatteeseen vaimon haravoidessa niitettyä heinää. Biologisen sukupuolen asettamia rajoitteita ei

²⁵⁹ § 2, 26.3.1831 (fol. 43), § 3, 1.8.1831 (fol. 157), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 209, 1831, § 2 ja 4, 5.3.1833 (fol. 25v, 28) Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 211, 1833, Viipurin maistraatin arkisto, MMA; Nikula 1981, 270 – 271.

²⁶⁰Ogilvie 2003, 123.

täysin voi kumota Ogilvien tapaan, vaikka lasten synnyttäminen ja hoitaminen ei estänytään naisia työskentelemästä kodin ulkopuolella.²⁶¹

Työmiesten ja näiden vaimojen työtä leimasi enemmän kuin mitään muuta kaupunkilaisten joukkoa toimeentulon epävarmuus. Työtehtävät olivat tilapäisiä, mutta toisaalta ne joustivat elämäntilanteen mukaan. Sukupuolittunut työnjako näkyi tässäkin ryhmässä samoin kuin muiden kaupunkilaisten joukossa. Miesten tehtävät olivat pääasiallisesti voimaa vaativia tehtäviä, joita tehtiin hevosten kanssa, usein poissa kotoa. Naiset keskittyivät kotona tai pihapiirissä tehtäviin töihin, mikäli mahdollista. Jos mökin pihapiiri ei riittänyt tarjoamaan riittävää elatusta, saatettiin etsiä apuvaimon paikkaa varakkaampien kaupunkilaisten tai ympäröivän maaseudun taloista. Etenkin maatyöt näyttävät olleen haluttuja tehtäviä, joissa myös naisille tuli mahdolliseksi muutoin vain miesten työntekoa leimaavien piirteiden omaksuminen. Maatyöt olivat hyvin palkattuja, ne tapahtuivat poissa kotoa, ja ne vaativat fyysistä voimaa. Yleensä nämä piirteet liitettiin miesten työkenttään. Voikin päätellä, että sesonkiluontoiset maatyöt olivat vähemmän sukupuolittuneita, kuin kaupungin muurien sisällä tarjolla olevat kausi- ja tilapäistyöt. Maatöitä saattoi leimata toisen tyyppinen käsitys sukupuolten työnjaosta. Nainen ja mies saatettiin käsittää jokseenkin tasaväkiseksi työpariksi.²⁶² Kaupungissa tällaiselle työparille ei juuri ollut yhteisiä töitä tarjolla, toisin kuin maaseudulla.

Loiset ja maaorjat – vähiten arvostettua työvoimaa

Tilapäisissä töissä itsensä työllistivät myös loiset, joita vuoden 1820 henkikirjan mukaan oli 2,7 prosenttia väestöstä. Kymmenessä vuodessa loisten määrä vähenee siten, että vuoden 1830 henkikirjoissa heitä on enää 0,6 prosenttia väestöstä. Syynä vähenemiseen voi olla myös kirjaamistavan muutos, sillä vuoden 1840 henkikirjoista ei loisia löydy lainkaan.²⁶³

Loiset asuivat joko väentuvassa tai pihapiirissä olevassa mökissä, ja saivat ruuan ja katon päänsä päälle työtä vastaan. Loisten elämä oli kovaa, ja tarjottu ruokakin oli joskus syömäkelvotonta, kuten loisvaimo Ulrica Myrä väitti kauppias Sesemanilla olevan. Osa loisista löysi ansiotyötä

²⁶¹ § 1, 4.7.1823 (fol. 269v – 271v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 13, 1823; § 4, 11.3.1825 (fol. 76 – 78v), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 15, 1825, Viipurin kämmerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; Wiesner 2000, 116. Wiesner ottaa huomioon myös työntekijöiden fyysiset rajoitteet. Hänen mukaansa maatilana menestyminen edellytti sekä naisen että miehen työpanosta, mutta molemmat toimivat biologisten tosiseikkojen (fyysinen voima, synnyttäminen ja lastenhoito) rajoittamilla sektoreilla.

²⁶² Östman 2000, 164 – 168.

²⁶³ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.

samankaltaisista tehtävistä kuin muukin tilapäistyöväki. Toisaalta loisten voi olettaa tehneen samoja töitä kuin piikojen ja renkienkin. Räätäli Homanin lesken talossa asunut loisvaimo Maria Skinnari kertoi tehneensä kotitaloustöitä verstaskisällin kotitaloudessa. Piikat kuitenkin saattoivat tehdä selkeän eron heidän ja loisvaimojen välille, kuten Ann-Catrin Östmanin tutkimusaineisto osoittaa.²⁶⁴

Loiset eivät kuitenkaan olleet kaikkein vähiten arvostettu joukko. Vuoteen 1861 saakka Venäjän keisarikunnassa oli mahdollisuus omistaa maaorjia, joiden myös tuli olla Venäjän keisarin alamaisia. Ruotsista orjuus oli lakannut jo sydänkeskiajalla. Venäjällä ei käytännössä ollut vapaata työvoimaa, vaan maata omistamattomat olivat maaorjia, joiden elämästä päätösvalta oli isännällä.²⁶⁵ Vanhan Suomen alueella maaorjia oli ainakin vielä 1820-luvulla. Viipurin henkikirjoissa on löydettävissä maaorjia vain vuonna 1820, jolloin kaupunkiin oli kirjattu 73 maaorjaa, 2,2 prosenttia kaupungin väestöstä. Maaorjat asuivat kuuden ylempään upseeristoon kuuluvan henkilön luona. Vuosina 1830 ja 1840 henkikirjoihin ei ole merkitty maaorjia. Todennäköisesti heidät on henkikirjoitettu isäntäväkensä tiluksille Venäjälle tai Pietarin kaupunkiasuntoon. Maaorjien määrään vaikutti myös kaupungissa asuvien yläluokkaisten keisarin alamaisten määrä. Mikäli esimerkiksi upseeriperheitä oli paljon, voi olettaa myös maaorjien määrän olleen suurempi. Maaorjien vähenemiseen saattoi vaikuttaa myös lakimuutos, joka vuodesta 1817 alkaen kielsi maaorjien käyttämisen kauppakirjanpitäjinä. Lakimuutoksen jälkeen, mikäli taloudessa ei ollut muuta maaorjille sopivaa työtä, heidät joko vapautettiin tai lähetettiin takaisin Venäjälle. Toisaalta maaorjien katoamiseen henkikirjoista saattoi vaikuttaa myös kasvava tietoisuus maaorjien oloista sekä sivistyneistön parissa virinneet ajatukset rahvaan olojen parantamiseksi. Nekin, joilla oli oikeus pitää maaorjia, saattoivat siirtää nämä seuduille, joissa maaorjien läsnäoloa ei pidetty ongelmana.²⁶⁶

Vuoden 1820 henkikirjoihin merkityistä maaorjista hiukan yli puolet oli naisia. Sukupuolten välinen suhde on likipitäen sama, kuin piikojen ja renkien keskuudessa. Esikuntakapteeni Tschoblokkoffin maaorjat kertovat pitkässä oikeudenkäyntiprosessissaan työtehtäviään. Oikeudessa selvitettiin kuka itse asiassa oli maaorja ja kuka vain tavallinen palkollinen. Miespuolisen maaorjan tehtävänä olivat muun muassa kapteenin kuskina toimiminen tämän asioidessa kaupungilla. Naispuoliset maaorjat kaitsivat lapsia ja tekivät samoja kotitalouden töitä kuin piikatkin. Maaorjien

²⁶⁴; § 3, 19.3.1823 (fol. 110v – 11v); § 3, 26.3.1823 (fol. 117 – 118), Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 13, 1823; Viipurin kämmerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA; § 4, 18.8.1832 (fol. 368v – 372v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat AI 210, 1832, Viipurin maistraatin arkisto, MMA; Östman 2000, 67.

²⁶⁵ Lahtinen 2006, 35; Rahikainen 2006, 9; Engman 2005, 230 – 232.

²⁶⁶ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA; Teperi 1965, 39 – 40; Ruuth & Kuujo 1981, 61.

käyttäminen kotitalouden töissä palkatun työväen sijaan oli edullinen ratkaisu, sillä maaorjille ei tarvinnut maksaa palkkaa, eikä todistajalausuntojen mukaan edes ruokkia heitä. Orjat voitiin siirtää sinne, missä työvoiman tarve oli suurin. Kapteeni Tschoblokkoffkin oli aikeissa siirtää maaorja-avioparin Pietarin asunnolleen, mutta hänellä olisi ollut täydet mahdollisuuden myös erottaa aviopari toisistaan. Oikeudessa kuultu todistaja kertoi kapteenin sanoneen, että ”Pietarissa hän saisi piiskata väkeään niin paljon kuin haluaa.” Naispuoliset maaorjat näyttävät olleen velvollisia myös täyttämään isäntänsä kaikki tarpeet. Kapteeni ”syyllistyi kurittomuuksiin” naispuolisten orjiensa kanssa, eikä tämä ollut mitenkään harvinaista maaorjien ja isäntien keskuudessa.²⁶⁷

Maaorjien asema ja mahdollisuudet vaikuttaa elämäänsä poikkesivat huomattavasti vapaiden palkollisten mahdollisuuksista. Työtehtävät vuosipalkollisten ja maaorjien välillä olivat hyvin samankaltaisia, ja tämä aiheutti kädenvääntöä isännän ja väen välillä. Työväelle oli tietenkin edullista väittää olevansa vapaita piikoja ja renkejä. Kolme kapteeni Tschoblokkoffin maaorjista väitti olevansa tavallisia vuosipalkollisia, mutta kapteenin mukaan he olivat maaorjia. Piioilla ja renegeillä oli oikeus nousta oikeudessa isäntäänsä vastaan, mikäli tämä kohteli heitä epäinhimillisesti ja jätti palkan maksamatta. Tästä rohkaistuneena kolme Kelton seurakunnasta Inkerinmaalta kotoisin olevaa maaorjaa halusi erota kapteenin palveluksesta, koska tämä oli piiskannut heitä ja pitänyt heitä nälässä. Kapteenin palkollisten asema ei ollut ainutkertaista. Kauppias Golowanowin luona oleskellen Maria Iwanowan tilannetta pohdittiin pari vuotta, vaikka Maria väitti vastoin omaa etuaan olevansa neiti Piskoyn maaorja. Kaupungin oikeusistuimet halusivat kuitenkin varmistaa, oliko Maria todellakin maaorja, kuten hän itse väitti.²⁶⁸

²⁶⁷ Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA; § 1, 21.3.1822 (fol. 116 – 125); § 1, 26.3.1822 (fol. 128 – 131v); § 1, 29.3.1822 (fol. 138 – 138v); § ?, 3.4.1822 (fol. 151 – 155); § ?, 28.5.1822 (fol. 224 – 226v); § 1, 5.6.1822 (fol. 259 – 267); § 6, 8.6.1822 (fol. 271v); § 4, 2.8.1822 (fol. 425 – 425v), Viipurin maistraatin pöytäkirjat, AI 200, 1822, Viipurin maistraatin arkisto, MMA; Engel 2004, 57; Wiesner 2000, 111.

²⁶⁸ § 2, 20.1.1820 (fol. 14v – 17); § 3, 28.1.1820 (fol. 34 – 35); § 1, 5.4.1820 (fol. 54 – 55); § 2, 12.2.1820 (fol. 77 – 77v); § 4, 15.5.1820 (fol. 361v – 364) Varsinaisasiain pöytäkirjat, Hcba 9, 1820, Viipurin kämmerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat, Viipurin hovioikeuden arkisto, MMA. Kämmerinoikeus ei saanut selville Maria Iwanownan vapaudentilaa. Maria Iwanowan tapaus osoittaa, että naiset saattoivat omistaa maaorjia aivan kuten miehetkin. Maaorjat olivat omistajansa irtainta omaisuutta. Naisten perintöosuus koostui usein irtaimesta omaisuudesta, joten rikkaissa aatelitalouksissa vanhin poika peri tilan ja muut saivat esimerkiksi juuri orjia. Ks. Wiesner 2000, 132.

4. Monimuotoinen Viipuri

Postmodernit historiantulkinnat ovat korostaneet sukupuolittuneen työnjaon ajallista ja paikallista vaihtelua. Toinen postmodernin sukupuolihistorian vaalimista käsityksistä on, että yksilön sosiaalinen asema vaikutti hänen mahdollisuuksiinsa enemmän kuin biologinen sukupuoli. Toisin sanoen sukupuoli oli siis sosiaalisesti rakentunut konstruktio. 1820- ja 1830-lukujen Viipuri vahvistaa kaikki edellä mainitut käsitykset. Mitään kovin yhtenäistä linjaa työnjaon sukupuolittuneisuudesta ei voida tehdä, sillä Viipuri ei ollut homogeeninen kaupunki. Useat erilaiset väestöryhmät erilaisine käsityksineen, perinteineen ja mahdollisuuksineen muodostivat kaupunkiväestön, jossa työ jakaantui enemmän yhteiskunnallisen ja sosiaalisen aseman kuin sukupuolen perusteella. Marie Hackmanilla ja muilla ylimmän porvariston naisilla oli moninkertaiset mahdollisuudet turvata elantonsa kuin aviotonta syntyperää olevalla palkollisella, maaorjista ja näiden lapsista puhumattakaan.

Viipurissa toimivat samankaltaiset yhteiskunnalliset instituutiot kuin muissakin keskiajalta peräisin olevissa kaupungeissa. Tältä osin kaupunkia voi tarkastella kuten mitä tahansa pohjoiseurooppalaista pikkukaupunkia. Lähemmin tarkasteltuna kuitenkin huomataan, että Viipurissa vaikuttivat ensisijassa perheet, joiden suhdeverkot loivat kaupunkiin oman leimansa. Maistraatin valta jäi pyrkimyksistä huolimatta vähäiseksi, kun esimerkiksi venäläiskauppiat määrällisen enemmistön voimaan luottaen tulkitsivat omia näkemyksiään. Kaupungissa oli myös suuri joukko sotilaita, joita eivät koskeneet samat säännöt ja lait kuin muita kaupunkilaisia. Käsitykset sukupuolittuneesta työnjaosta vaihtelivat siis yhteiskunnallisen aseman ja sukulaisuussuhteiden mukanaan tuomien kulttuuristen vaikutteiden mukaan. Tältä osin on helppo yhtyä Mary S. Hartmanin ja Rosemarie Fiebranzin perheen asemaa ja kulttuurista viitekehystä korostaviin näkemyksiin.

Tutkimusaineiston perusteella on mahdotonta vetää kauaskantoisia johtopäätöksiä siitä, mistä tietyn kotitalouden kulttuuriset vaikutteet olivat peräisin. Uusia näkemyksiä saatettiin omaksua siten, mikä oli vallitsevassa tilanteessa edullisinta. Varovasti arvioiden näyttää kuitenkin siltä, että venäläistä syntyperää olevissa kotitalouksissa naiset pysyttelivät enemmän taka-alalla kuin kaupungin muissa perheissä. Kaupungin suurimmat kotitaloudet olivat samoin talouksissa, joiden voi olettaa ulottaneen sukulaisuusverkostonsa Venäjälle. Ei ole kuitenkaan syytä korostaa näitä yksittäisiä suurperheitä luoden käsitystä ”itäisestä” suurperheisiin perustuvasta työnjaosta. On kuitenkin huomattava, kuten Sheilagh Ogilvie on tehnyt, että sosiaaliset verkostot on ensin määriteltävä, ennen kuin voidaan tehdä kauaskantoisia johtopäätöksiä. Juuri sosiaalisten verkostojen ja

kulttuurivaikutteiden määrittely voisi tuoda vielä tarkemman kuvan viipurilaisesta työnjaosta, mutta se ei valitettavasti onnistu tämän tutkimuksen puitteissa.

Eniten kaupungissa vallinneisiin käsityksiin työnjaosta vaikutti miesenemmistö. Ensiksikin kaupungissa oli vaihtelevan suuruinen, henkikirjoissa näkymätön joukko sotilaita ja merimiehiä. Toiseksi myös tilastoissa on havaittavissa miesenemmistö. Miesten suuri määrä aiheutti sen, että he kilpailivat keskenään töistä, joita tekemään muualla kelpuutettiin (vain) naisia. Esimerkiksi leivän myynti oli tällainen toimi. Toisaalta naisten oli naisenemmistöisiä kaupunkeja vaikeampi tarttua miesten toimiin, sillä työhaluisia miehiä oli aina saatavilla. Viipurissa naiset eivät olleet ainoa suuri ulkopuolisia edustava ryhmä. Ammattikuntalaitos saattoi projisoida epäluulonsa ulkopuolisia kohtaan miehiin – sotilaisiin, maaorjiin ja muihin ”fuskareihin”.

Ainoa potentiaalinen naisten työllistymistä suosiva käytäntö oli muusta Suomesta poikkeava henkikirjoituskäytäntö, jossa vain miehet maksoivat henkiveroa. Tällöin naisten palkkaaminen tuli halvemmaksi, kun isäntä ei ollut velvollinen maksamaan heistä henkiveroa. Tällaisesta naisten suosimisesta ei kuitenkaan ole näyttöä, ja sen voi olettaa koskeneen vain niitä kotitalouksia, joiden varallisuus juuri ja juuri salli vuosipalkollisen palkkaamisen. Piikojen määrän huomattavan lisääntymisen selittää pääasiassa kaupunkilaisten yleinen vaurastuminen ja virkamiestalouksien lisääntyminen aivan tutkimusjakson lopulla.

Monimuotoisuudestaan huolimatta sukupuolittunut työnjako 1800-luvun alkupuoluskymmenien Viipurissa noudatteli käytäntöjä, jotka vallitsivat suurella osalla muuta Eurooppaa. Ei voi sanoa, että ennen teollistumista Viipurissa työnjako olisi ollut erityisen naisia syrjivää, mutta se ei ollut mitenkään poikkeuksellisen tasa-arvoista. Ennen modernin maailman tuulahduksia, ei naisilla ollut kovinkaan monia mahdollisuuksia työllistyä. Kuten lähestulkoon kaikkialla Euroopassa naisille olivat sallittuja kodin piirissä tapahtuvat työt, jotka eivät kuitenkaan kuuluneet aviomiehen porvariskirjalla etuoikeutettuun ansion hankintaan. Toisaalta tämän tutkimuksen aikaperspektiivi on liian lyhyt, jotta voitaisiin tehdä kauaskantoisia johtopäätöksiä siitä, muuttuivatko työjaon sukupuolittuneet käytännöt vähitellen naisille sallivammiksi, vai päinvastoin. 1820- ja 1830-lukujen viipurilaisnaiset keskittyivät tehtäviin, joita ammattikuntalaitos ja kaupungin porvaristo eivät katsoneet riittävän merkittäviksi, jotta niiden harjoittamisesta olisi haluttu tehdä etuoikeus. Nämä tehtävät olivat yleensä töitä, jotka jo perinteisesti oli katsottu kuuluvan naisten vastuualueeseen. Naiset vaativat ja ruokkivat kaupungin hoitoa tarvitsevat ja matkustavaiset, he uurastivat pienemmällä palkalla pakareissa, ryytimailloilla ja tuvissa leipoven, kitkien ja siivoten.

Porvarien taloudet – työnjaon monet käytännöt

Kaupunki, jossa erilaista uskontoa tunnustavat, eri kieliä puhuvat ja erilaisista taustoista tulevat ihmiset elivät naapureina, ei voinut sulkeutua omaa erikoislaatuisuuttaan korostaen. Kaupungeissa, joissa vaikuttivat voimakkaat ammattikunnat ja joissa kaupunginhallinto onnistui torjumaan kaiken ulkopuolelta tulevan – niin uhat kuin vaikutteetkin – saattoi muodostua yhtenäinen rintama. Vastustusta saattoivat kokea kääntää sekä ulkopuoliset että naiset, jolloin sukupuolten toimintakentät rajautuivat hyvin tarkasti. Viipurissa ammattikunnat yrittivät koota rivinsä, mutta se onnistui vasta tutkimusjakson loppupuolella. Viipurin asujaimisto oli liian hajanainen, jotta mitään kovin pysyvää yhteistä rintamalinjaa olisi voitu vetää.

Etenkin viipurilaisissa porvarisperheissä voidaan havaita mitä moninaisimpia työnjaon käytäntöjä. Käsityöläisten parissa ammattikunnat onnistuivat sulkeutumaan ulkopuolisilta. Heidän pyrkimyksenään oli noudattaa vuoden 1720 käsityöläisasetusta sekä muun Euroopan kiltakäytäntöjä. Lainsäädännön ja yhteiskunnallisten olojen vakiintuminen oli heidän puolellaan, joten käsityöläisammattikuntien keskuudessa voidaan havaita samanlaista kehitystä kuin esimerkiksi Merry E. Wiesner on tulkinnut olleen jo parisataa vuotta aiemmin Saksan alueella. Viipurissa ammattikunnat olivat olleet heikkoja venäläisajanjaksolla, mutta uudessa Suomen suuriruhtinaskunnassa ne pystyivät toimimaan jälleen oman etunsa mukaan. Ammattikunnat suosivat vain virallisen koulutuksen saaneita miehiä, koska se palveli ammattikuntien etua. Mestarit pystyivät valvomaan työn laatua, kun palkattiin vain ammattikunnan hyväksymiä oppipoikia ja kisällejä. Suosimalla uusien verstaiden perustamista lesken verstaanpidon sijaan saatiin työllistettyä ammattikuntaveljen poikia jopa muualta Suomesta.

Merkittävämmän uhkan käsityöläisverstaille aiheuttivat mestareiden kanssa samaa sukupuolta olevat ”fuskarit”. Käsityöläisiä eivät uhanneet naiset, vaan ylipäänsä kaupunkilaisten enemmistö, joka tarvitsi keinoja elättää itsensä. Mestareiden epäluulot eivät kohdistuneet naisiin, vaan toisiin miehiin. Syntyi kiulu kahden eri kaupunkilaisryhmän välille, ei niinkään kahden eri sukupuolen välille. Tämä on saattanut heijastua käsityöläismestareiden omiin talouksiin. Merry E. Wiesnerin mukaan miesten asenteet naisia kohtaan heijastuivat verstaisiin ja koko yhteiskuntaan, kun kisällit yrittivät puolustaa kiltojen kunniaa. Viipurissa kisälleille ja mestareille ei ollut eduksi korostaa kunnian ja ammattitaidon miehistä luonnetta, sillä suurin uhka koitui toisten miesten taholta. Tässä tilanteessa on mestareiden vaimojen ja tyttärien saattanut olla helpompi saada lupa osallistua verstaiden toimintaan, joskaan tästä ei ole merkkejä tutkimusaineistossa.

Ammattikuntakäsityön parissa kaksi ammatinharjoittajaryhmää, kutojat ja leipurit, eivät onnistuneet puolustamaan ammattikuntansa etuja. Kudonta ja etenkin pellavakankaiden valmistus siirtyivät ammattikunnilta naisille. Kutojamestarit siirsivät työn alihankkijoille, jotka olivat poikkeuksetta naisia. Kudonta ei tarjonnut enää kilpailukykyistä ansiotasoa ammattikuntamestareille, joten työtapoja oli muutettava. Uudet teollisesti valmistetut tuotteet, joita kaupunkiin tuotiin sekä Pietarista että läntisestä Suomesta romahduttivat kotona tehtyjen tuotteiden kysyntää. Toisaalta naisten toiminnan kankaanvalmistuksen tehtävissä voi nähdä olleen vain hiipuvan alan viimeisiä pyristelyjä. Kun ala ei enää tarjonnut edes Viipurin kaltaisessa kaupungissa miehiä kiinnostavaa ansiotasoa, jätettiin se naisten tehtäväksi, toisin kuin leipomiseen ja leivonnaisten myyntiin liittyvät toimet.

Toinen osittain etuoikeuksistaan luopunut ammattikunta olivat leipurit. Yksityiskotien pakarituvisissa valmistui yötä päivää piirakoita, leipiä ja leivonnaisia myytäväksi kaupungin kaduilla ja toreilla. Leipurit näkivät, että oli parempi sallia ammatinharjoittaminen kaikille, mutta vain, mikäli se ei edellyttänyt ammattitaitoa. Tämä oli melko poikkeuksellinen ratkaisu, sillä yleensä leipomisella sallittiin itsensä elättää vain vähävaraisten vaimojen, joiden repertuaariin kuului yksinkertaisen ruisleivän valmistus. Viipurissa sen sijaan ammattikuntaleipurit onnistuivat pitämään itsellään vain konvehtien ja muiden monimutkaisten leivonnaisten valmistuksen. Kaupungin naisten ammattitaito oli ehkä muita kaupunkeja laajempi, sillä erilaiset piirakat ja rinkelit kuuluivat jokapäiväiseen ruokavalioon. Kun leivän leipominen ja kaupustelu sallittiin kaikille, voisi sen tulkita merkiksi tasa-arvoisesta suhtautumisesta molempiin sukupuoliin. Toisaalta tämä voi olla merkki siitä, että kaupungissa oli poikkeuksellisen paljon miehiä, joilla ei ollut pääsyä miehiseen vallankäytön ytimeen. Heidän oli pakko tyytyä työtehtäviin, jotka muualla kuuluivat naisille. Tästä seurasi se, että naisille jäivät vain kaikkein vähiten säädellyt, laittomimmat ja näkymättömimmät keinot hankkia elantonsa. Toisaalta leipomisessakin ponnisteltiin yhdessä kotitalouden yhteisen hyvän eteen. Sukupuolittuneet työnjaon käytännöt näkyivät siinä, että naisten keskittyessä leipomiseen miehet kauppasivat tuotokset. Mutta molempien panosta tarvittiin, jotta tuotanto olisi ollut mahdollisimman tehokasta.

Muilla aloilla ammattikuntien tiukentunut ote käsityöläisyydestä merkitsi, että naisten työalaksi verstaissa jäi korkeintaan töiden valvominen. Viipurilaisaineisto ei anna viitteitä siitä, että naisille olisi uskottu ammattikuntasaloja. Kuten Kirsi Vainio-Korhonen on pannut merkille, ei valvontatyö ole sama kuin tasa-arvoinen asema verstaassa. Ei ole kuitenkaan syytä olettaa, että mikäli naisille ammattisaloja olisi uskottu, olisi heistä siltikään tullut tasa-arvoisia miesten kanssa. Ammattikunnat

ja lainsäädäntö eivät sallineet naisten toimia julkisissa tehtävissä. Kuitenkaan työnjohtotehtäviä ei pidä väheksyä. Rahojen käsittely, hankalien asiakkaiden kanssa neuvottelu ja tilausten vastaanottaminen kotitöiden, lastenhoidon ja kurittomien oppipoikien kaitsemisen lomassa olivat vaativia toimia. Mestarin vaimot olivat todellisia moniosaajia ilman virallista valtaa ja asemaa. Rahaliikenteen hoitaminen harjaannutti naisia siten, että leskeksi jäätyään heillä oli mahdollisuus toimia aktiivisina ja ovelina kaupantekijöinä jopa kaupungin maistraatin järjestämässä huutokaupoissa Lovisa Grenqvistin tapaan.

Kauppiaiden leskien tilanne on hyvin kuvaava koko kaupungille. Eri sosiaaliryhmien välillä vallitsi suuret eroavaisuudet niin tapakulttuurissa kuin varallisuudessakin. Toisaalta kaupungissa eli ja vaikutti samaan aikaan Marie Hackman, joka kuului aikansa vaikutusvaltaisimpiin naisiin, toisaalta entisiä maaorja-kauppiaiden puolisoita ”yhä orjanmerkki otsassaan”, kuten J.W. Ruuth asiaa kuvaili.

Porvareiden leskillä oli lain suoma mahdollisuus jatkaa aviomiehensä puodissa. Tätä poikkeuslupaa on pidetty osoituksena työnjaon sukupuolittuneisuuden joustamisesta tarpeen niin vaatiessa. Kuitenkaan suuri osa leskistä ei käyttänyt lain heille suomaa mahdollisuutta. Osa luopui puodista tai verstaasta poikansa hyväksi, osa luovutti liikkeen kirjanpitäjälle. Todennäköisintä on, että suurimmalla osalla leskistä ei ollut taloudellisia edellytyksiä jatkaa. Lesken oli kannattavampaa luopua elinkeinonharjoittamisesta ja jättäytyä aikuisten lastensa elätettäväksi tai turvautua jopa köyhäinapuun. Ne tarjosivat varmemman elannon kuin yritykset kilpailla porvarismiesten kanssa, joilla oli ammattikuntien miehinen kunnia ja kaupanteon miehinen henki puolellaan.

Ne leskivaimot, jotka jatkoivat miehensä porvariskirjan turvin, korostivat itsekin omaa poikkeuksellisuuttaan – ainakin, mikäli siitä oli heille etua. Toisaalta tämä saattoi olla vain naisten puolustautumiskeino, sillä ammattikuntien mestarit halusivat yhä tiukemmin rajoittaa ylipäänsä kaikenlaisten laittomien ”fuskareiden” toimintaa. Syntyy helposti käsitys, että naisten toimiminen oli todellakin poikkeuksellista, ja että Viipurissa naisten osallistuminen elinkeinoelämään olisi ollut harvinaista ja epätavallista. Näin ei kuitenkaan välttämättä ollut. Naiset olivat näkymättömissä vain virallisesti säädellyillä aloilla, eli juuri kaupan ja ammattikuntakäsityön parissa. Siellä, missä säätelyä ei ollut, tai missä sallittiin molempien sukupuolien osallistuminen, kuten esimerkiksi kestikievarihuutokaupassa, olivat naiset yhtä aktiivisina ja taitavina osallistujina kuin miehetkin.

Usein porvarisperheissä vaimot ja tyttäret paikkasivat omalla työllään verstaan tai kaupanteon heikkoja aikoja. Naiset kutoivat, ompelivat ja myivät esimerkiksi maitoa. Nämä epäviralliset, säädellyn porvarisyhteiskunnan ulkopuolelle jäivät tehtävät saattoivat muodostua vaikeina aikoina elintärkeiksi koko kotitaloudelle. Yleensä on korostettu, että kotitalouden yhteisiin panostuksiin perustuvalla tuotantomallilla oli kaikkien sen jäsenten työpanoksella merkitystä. On kuitenkin huomattava, että näin oli, ja voi sanoa yhä oleva, kaikissa kotitalouksissa. Etenkin vaikeina vuosina korostuu kaikkien, jopa naapuriin lapsenlikaksi lähetetyn tyttären, työtulojen merkitys. Lapsenpiian palkka saattoi olla vain ruoka ja katto pään päälle, mutta silloin hän ei ollut enää vanhempiansa elätettävänä.

Kun tyttäret eivät voineet työllistyä ammattikunta-aloille, antoivat he oman panoksensa naisille sallituilla aloilla. Isänsä kotiin he jäivät, mikäli se oli taloudellisesti järkevää ja mahdollista. Miesvaltaisessa kaupungissa heille voi olettaa olleen ottajia, etenkin tilanteessa, jossa verstaalla tai puodilla ei ollut miespuolista perijää. Tutkimusaineistossa oli viitteitä siitä, että tietty osuus tyttärinä jäi aina vanhempiansa luo asumaan. Ilmeisesti kaikki soveliaat tyttäret naitettiin, joten kotiin jäivät olivat joko naimisiin ”kelpaamattomia” tai heidät katsottiin välttämättömiksi kotitalouden ylläpidon kannalta. Työpanoksellaan he saattoivat korvata edesmenneen äitinsä tehtäviä, mutta tutkimusaineistossa ei ole viitteitä siitä, että heitä olisi käytetty verstaan töissä. Porvarikotitalouksissa molemmat sukupuolet toimivat omalla kentällään, mutta siten, että molempien työpanos yhteiseksi hyväksi tunnustettiin ja tunnustettiin.

Palkkatyöväki – enemmistö ilman valtaa

Porvareiden näkökulmasta toiseutta ja poikkeamaa edustivat esikaupunkilaiset, kirjaimellisesti muurin ulkopuolella asuvat. Heidän oli pakko ja samalla helpompi tarttua työhön sukupuolikäsityksistä piittaamatta. Yhteiskunnan lait ja toisaalta apukeinot eivät aina ulottuneet esikaupunkien syrjäkujille. Laittoman viinan myyjillä tai tilapäis- ja sekalaisissa töissä itseään elättävillä ei ollut voimakasta ammatti-identiteettiä, joka olisi turvattu lainsäädännöllä. Kasvavat esikaupungit ja Viipurin varsin poikkeuksellinen kaupunkirakenne kaupunginmuureineen ja esikaupunkineen loi mahdollisuuden työläisväestön kasvuun monia muita Suomen kaupungeja varhemmin. Esikaupunkiasutus työläismökkeineen ei sopinut esiteollisen kaupungin kuvaan. Nämä ihmiset eivät olleet vuosipalkkollisia, eivät porvareitakaan. Heillä ei ollut virallista valtaa, ainoastaan joukkovoimaa. Työnjaossa pyrittiin mahdollisimman suureen taloudelliseen hyötyyn. Työtehtäviä ei voinut valikoida, ja monesti miesväki työskenteli poissa kotoa sotilaana, merillä tai ajoi rahtia

Pietariin. Tällöin naisten oli huolehdittava kotiin jääneiden elatuksesta miten parhaiten taisivat. Molempien sukupuolien työtä leimasi väliaikaisuus, liikkuvuus ja joustavuus. Esikaupunkien kehityksen on nähty olevan yhteydessä väestön vapaan liikkumisen ja elinkeinoelämän kehitykseen. Laillisen ja laittoman välillä tasapainoilevat tervaniemeläiset sekä Viipurin ja Pietarin esikaupunkien asukkaat toiminnallaan olivat osaltaan murtamassa vanhoja käsityksiä työnjaosta. Tuskin he tiedostivat tätä, vaan heidän toimiaan saneli lähinnä selviytyminen.

Fyysiset rajoitteet määrittivät tässä vapaiden työläisten joukossa työnjaon käytäntöjä, sillä naisten oli jokseenkin mahdotonta työllistyä raskaisiin toimiin, esimerkiksi lapiomaan suolaa tai lastaamaan laivoja. Näistä tehtävistä maksettiin myös kohtuullisen hyvin. Naisille mahdolliset alat eivät kyenneet kilpailemaan palkkatasossaan raskaiden ulkotöiden kanssa. Kaupungissa ei ollut naisia suuressa määrin työllistävää teollisuutta, joten naisten oli hyödynnettävä elinympäristönsä tarjoamat mahdollisuudet toisella tavoin. Hoidokin ottaminen, ruokalan pitäminen tai tilapäisapuna taloissa kiertäminen olivat töitä, joissa naisten oli mahdollista toimia. Niistä ei kuitenkaan maksettu samassa määrin kuin miesten tilapäistöistä, koska ne harvoin tuottivat teettäjälleen niin suoraan havaittavissa olevaa taloudellista hyötyä kuin esimerkiksi tavarankuljettaminen paikasta toiseen. Palkan on sanottu tuovan arvostusta työlle, joten naisten aputyöt lienevät saaneen arvostusta vain, mikäli niiden suorittaminen on ollut välttämätöntä kotitalouden hyvinvoinnin kannalta. Silloin pienikin palkka on ollut elintärkeä lisä. Koska Viipurissa oli suuri vähävaraisten joukko, voisi tästä päätellä, että naisten työpanosta arvostettiin hyvin monessa mökissä pitkinä talvikausina, kun satama oli jäässä ja miesten oli vaikea löytää töitä. Voisi olettaa, että tässä kaupunkilaisjoukossa miesten oli hankala rajata mitään tiettyä tarkoin määriteltyä miehistä työkenttää, kun työnjaon sanelivat taloudelliset vaihtelut.

Toisaalta juuri tällaisina vaikeina aikoina miehet tulivat kilpailemaan esimerkiksi samoista leivänmyyntipaikoista naisten kanssa. Kun myyntipaikoista tapeltiin välillä verissä päin, voi olettaa, että miehet saattoivat jopa väkivalloin häätää heikommat pois parhailta paikoilta. Vaikeimpina aikoina naisten oli entistä vaikeampi löytää töitä. Tiedetyt tehtävät kuitenkin säilyivät naisilla. Tutkimusaineistossa ei ole tapauksia, joissa mies olisi ryhtynyt esimerkiksi hoitamaan lapsia tai siivoamaan. On hankala sanoa, syntyikö vaikeita aikoja kokeneille miehille suurempi arvostus naisten tekemiä töitä kohtaan, kun he itse olivat joutuneet joustamaan, vai leimautuivatko naisten tekemät työt vielä vähäarvoisemmiksi.

Naisten toimialoiksi epävirallisen ja porvarisoikeuksiin kuulumattoman ammatinharjoittamisen parissa muodostuivat Viipurissa, kuten Vainio-Korhosen tutkimassa Turussa, ruokaan ja majoitukseen liittyvät toimet. Nämä toimet olivat tilapäisiä, tilastoimattomia, ja usein muodostivat vain osan kotitalouden tuloista. Keittiön tai pakarituvan toimet eivät vaatineet suuria pääomia, mutta ne oli helppo suorittaa kotona, perheen ruokahuollon ja lastenhoidon ohessa. Matkustavaisten majoittaminen tai ruoan valmistaminen ja myyminen olivat toimia, joissa naiset saattoivat hyödyntää osaamistaan. Toisaalta niitä oli myös vaikea valvoa, koska ne tapahtuivat työntekijän kotona. Myös laittoman paloviinan tarjoilun voi katsoa kuuluneen naisten tehtäviin, sillä heitä siitä rangaistiin. Vieraiden kestitseminen oli emännän vastuulla, ja emännät ja tyttäret useimmiten viinakannuja kaatelivatkin, ainakin mikäli todistajanlausuntoja on uskominen.

Työväestön vaimot olivat osaltaan kaatamassa leipureitten monopolia, mutta monessa muussa ruokaan ja juomaan liittyvässä toimessa he eivät onnistuneet kilpailemaan kaupungin porvariston kanssa. Naisilla ei ollut tarvittavia pääomia, jotta he olisivat voineet haastaa kauppiaskunnan aloilla, joissa tarvittiin muutakin kuin leivinuuni ja ahkerat kädet. Ravintolat, kestkievearit ja ruokakojut olivat porvareiden etuoikeus, josta he onnistuivat pitämään kiinni. Nytkin raja vedettiin porvarisoikeuksiin, ei kahden eri sukupuolen välille. Jälleen kerran suurin ero syntyi kahden eri sosiaaliryhmän välille. Lovisa Grenqvist oli huutokauppakamarilla kuin kotonaan, mutta toisaalta työmies ei voinut osallistua samaiseen tapahtumaan.

Piiat ja rengit – sukupuoli saneli työtehtävät

Kaupungissa vallitsi Länsi- ja Luoteis-Euroopalle tyyppillinen käytäntö, jossa työhön palkattiin suvun ulkopuolista työvoimaa. Pestautuminen palvelukseen oli väliaikainen ajanjakso ennen oman perheen perustamista. Palkollisena omaa yhteiskuntaluokkaa ylempien kotitalouksissa valmisti nuoret miehet ja naiset oman kodin askareisiin. Rikkaimpien porvareiden perheissä, joihin vuosipalkolliset todennäköisimmin työllistyivät, he oppivat ”kyökkiruotsia” tai ”-venäjää”, hygieniää sekä taloudenhoitoa, saattoivatpa päästä jopa Pietariin ihmettelemään valtakunnan pääkaupunkia. Hoitaessaan isäntäväen asioita palvelusväki oppi käsittelemään rahaa, jolloin oma taloudenpito tulevaisuudessa helpottui.

Vuosipalkollisten palkka riippui ennen kaikkea isäntäväen sosiaalisesta asemasta, sekä palkollisen työtehtävistä. Taloudenhoitajatar ansaitsi enemmän kuin piika tai renki, mutta renki saattoi ansaita enemmän kuin taloudenhoitajatar. Palkolliselle saattoi olla kannattavampaa pestautua varakkaeseen

taloon yhdeksi piiksi tai rengiksi toisten joukkoon, kuin hakeutua vähävaraisen kauppiaan ainoaksi palvelijaksi. Pääsääntöisesti piika oli kuitenkin halvempi palkata, heille maksettiin vähemmän, eikä heistä tarvinnut maksaa henkiveroa. Tämä näkyikin piikojen yleisyydessä renkeihin verrattuna. Tutkimusaineistossa ei kuitenkaan näy viitteitä siitä, että naisia olisi edullisuutensa vuoksi käytetty myös miesten töissä. Piikojen ei mainita työskennelleen esimerkiksi hevosten parissa, vaikka heille muiden kotieläinten hoitaminen kuuluikin. Tässä suhteessa palvelusväen työtehtävät ovat jopa kaikkein sukupuolittuneimpia.

Piika oli yleisin ”ammattinimike”, joka naisella saattoi olla. Yhä useampi kaupungissa asuva nainen oli piika. Miehet eivät tarvinneet laillista suojelua, mutta naimattomien naisten oli välttämätöntä sellainen hankkia välttääkseen passituksen kehruhuoneelle. Naiset voivat vapautua ottamasta uutta pestiä vain menemällä naimisiin, jolloin heistä tuli apuvaimoja – usein edelleen piiksi kutsuttuja, vaikka ei enää palkollissäännön alaisia. Naispuoliset palkolliset työskentelivät usein samoissa tehtävissä kuin emäntäkin. Suurempi ero oli renkien ja isännän välillä. Isäntä – kauppias, käsityöläinen tai virkamies – ei voinut pyytää renkiä auttamaan, sillä hänen työnsä vaati ammattitaitoa, jota rengillä tuskin oli. Naisten työtehtävät sen sijaan eivät yleensä vaatineet tällaista virallisesti säädeltyä ammattitaitoa, joten piika saattoi hääretä emännän kanssa rinta rinnan. Toisaalta tämä osoittaa miten monitaitoisia piikat olivat. Kun naisten työtehtäviä ei säädelty lailla, vain yksilön omat kyvyt ratkaisivat hänen mahdollisuutensa. Ahkera ja taitava piika saattoi edetä ison talon taloudenhoitajattareksi, jopa Pietariin saakka. Sukupuolelleen sallitulla tehtäväkentällä piioilla, naisilla, oli jopa paremmat mahdollisuudet ”edetä urallaan” kuin miehillä.

Poikkeusoloissa sukupuolittuneesta työnjaosta saatettiin joustaa siten, että talouden vähäarvoisimmat miehet tarttuivat piian toimeen, kuten seppä Elfströmin tapaus osoitti, mutta päinvastaista tapausta ei tutkimusaineistossa ole. Tämä on varsin mielenkiintoista, sillä naisten töitä on yleensä pidetty vähäarvoisimpina, jolloin niistä ei ole tarvinnut maksaa eikä arvostaa. Piika Susannan kutominen vaati sellaista ammattitaitoa, jota vain hänellä oli. Miesväki naisten töissä ei kuitenkaan ollut jokapäiväinen näky, vaan tilanteen taustalla oli koko kotitaloutta vaaniva uhka. On kuitenkin huomattava, että miehet olivat valmiita joustamaan, jotta naiset voisivat tarttua tuona hetkenä tuottoisimpaan toimeen. Kaikkia naisten töitä ei siis voida pitää vähäarvoisina, taitoa vaatimattomina arkiaskareina.

Maaorjat kuvastavat hyvin tilannetta Viipurissa. Orjien työtehtävät jakautuivat sukupuolen mukaan samalla tavoin kuin muun palkollisväen. Merkittävin ero ei kuitenkaan ollut sukupuolten, vaan eri

yhteiskuntaluokkien ja sosiaalisten ryhmien välillä. Yksilön kannalta oli merkittävämpää se, oliko hän vapaa vai orja. Samalla yhteiskunnan ylimmät suhtautumisellaan osoittivat alimmille näiden paikan ja tehtävät. Mikäli palvelija oli maaorja, ja vielä kaiken lisäksi nainen, ei hänellä ollut sanomista edes ruumiilliseen koskemattomuuteensa..

Naiset – syrjäytetty sukupuoli?

Naisten työntekoa koskeva keskustelu on milloin korostanut, milloin vähätellyt naisten mahdollisuuksia. Kuten on mainittu, ei tämän tutkimuksen aikarajaus ulotu riittävän laajalle, jotta kovin kauaskantoisia johtopäätöksiä voitaisiin tehdä. On kuitenkin huomattava, että naisten mahdollisuudet toimia – heille sallituilla tehtäväkentillä – avasivat heille mahdollisuuden sekä osallistua kotitalouden jokapäiväisestä hyvinvoinnista vastaamiseen että kuluttamisen ”turhuuksiin”. 1800-luvun alkupuolen Viipurissa naisten mahdollisuudet olivat jossain määrin vähäisemmät kuin muissa tuon ajan kaupungeissa, koska kaupungissa oli niin paljon työtä vailla olevia miehiä. Työnjaon sukupuolittuneet käytännöt joustivat taloudellisen edun nimissä.

Toisaalta kaupungissa oli ensimmäisenä naisillekin mahdollista hankkia koulutusta, ja sitä kautta osallistuminen julkiseen elämään saattoi helpottua. Tässä tutkimuksessa nämä yhteiskunnan ylimpien luokkien naiset jäivät tutkimusaineiston laadusta johtuen lähes kokonaan näkymättömiin. Aineistossa korostuu niiden naisten osuus, joilla ainoiksi keinoiksi osallistua miesten hallitsemaan elinkeinoelämään olivat laittomuudet. Vanhan Suomen yhdistämisen jälkeen kaupungin isät olivat ehkä tavallistakin tarkempia lakien ja säädösten noudattamisessa, ja ne korostivat miesten oikeuksia. Ammattikuntien ulkopuolelle jääneet naiset, ja Viipurin ollessa kyseessä, myös suuri joukko miehiä, jäi syrjään.

Viipurissa ei syrjään jääneitä ollut vain naiset, vaan ennen kaikkea vailla porvarisoikeuksia olevat. Työt ja valta jakautuivat sosiaalisen aseman perusteella. Henkilökohtaisen taloudellisen edun nimissä viipurilaiset halusivat tehdä eroa itseään alempana yhteiskunnallisessa hierarkiassa oleviin. Maaorjat halusivat olla piikoja ja renkejä, rengit ja piijat halusivat työmiehiksi ja näiden vaimoiksi omaan tupaan, työmiesten lapset pyrkivät parempaan ammattiin kuin vanhempansa ja porvarit kouluttivat lapsensa virkamiehiksi. Näissä pyrkimyksissä naiset eivät olleet mikään kollektiivinen sorrettujen ryhmä. Toki heillä oli monia rajoituksia miehiin verrattuna, mutta rajoitukset riippuivat heidän sosiaalisesta asemastaan. Lovisa Grenqvist saattoi osallistua kestikievarihuutokauppaan, mutta naapurissa asuneen työmiehen vaimo ei.

Lähteet:

Arkistolähteet:

Kansallisarkisto (KA)

Henkikirjat, Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820.

[Käytetty Kansallisarkiston digiarkistoa. Luettu huhtikuussa 2006.

<http://digi.narc.fi/digi.>]

Henkikirjat Vi 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830.

[Käytetty Kansallisarkiston digiarkistoa. Luettu tammikuussa 2007.

<http://digi.narc.fi/digi.>]

Henkikirjat Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840.

[Käytetty Kansallisarkiston digiarkistoa. Luettu toukokuussa 2007.

<http://digi.narc.fi/digi.>]

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA)

Viipurin kaupungin arkisto

Viipurin kaupungin maistraatin pöytäkirjat AI 197, 1820.

Viipurin kaupungin maistraatin pöytäkirjat AI 198, 1821.

Viipurin kaupungin maistraatin pöytäkirjat AI 199, 1821.

Viipurin kaupungin maistraatin pöytäkirjat AI 200, 1822.

Viipurin kaupungin maistraatin pöytäkirjat AI 202, 1824.

Viipurin kaupungin maistraatin pöytäkirjat AI 209, 1831.

Viipurin kaupungin maistraatin pöytäkirjat AI 210, 1832.

Viipurin kaupungin maistraatin pöytäkirjat AI 211, 1833.

Viipurin kaupungin matrikkeli, Bd:1.

Käsityöläisten luettelo, Bg:2.

Viipurin hovioikeuden arkisto

Viipurin kämmerinoikeuden renovoidut pöytäkirjat

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 9, 1820.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 10, 1821.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 11, 1822.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 13, 1824.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 14, 1825.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 15, 1826.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 16, 1827.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 17, 1828.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 20, 1830.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 21, 1831.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 22, 1832.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 23, 1833.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 24, 1834.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 25, 1835.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 26, 1836.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 27, 1837.

Varsinaisasiain pöytäkirjat Hcba 28, 1838.

Painetut lähteet:

Kuningallisen Majestatin udistettu Yhteinen Säändö- Ja Ammatti-Asetus Handwärcckareille Ruotsisa ja Suomesa, annettu Stockholmissa siinä 27 päivänä Kesäkuuta Wuonna 1720. Turkusa, Prändätty Christ. Ludv. Hjeltin tykönä, 1832.
Käsityöläisammattikuntien yleiset asiakirjat. Ammattikunta-asetuksia ja sääntöjä 1720, 1850, 1859, D:2, Kirvesmiesten ammattikunnan arkisto, TuKA (Turun kaupunginarkisto).

Tutkimuskirjallisuus:

- Alho 1961 Alho, Keijo: *Suomen teollisuuden suurmiehiä*. WSOY, Helsinki – Porvoo 1961.
- Andersson & Ågren 1996 Andersson, Gundrun & Ågren, Maria: *Kvinnor och egendom under tidigmodern tid – forskningsläge och forskningsstrategier*. Scandia 1/1996.
- Artæus 1992 Artæus, Irene: *Kvinnorna som blev över. Ensamstående stadskvinnor under 1800-talets första hälft – fallet Västerås*. Studia Historica Upsaliensia 170, Uppsala 1992.
- Avdela 1999 Avdela, Efi: *Work, Gender & History in the 1990s and Beyond*. Gender & History, Vol. 11, No. 3, Nov. 1999, pp. 528 – 541.
- Bennett 1988 Bennett, Judith M.: *“History That Stands Still”: Women’s Work in the European Past*. Feminist Studies, Vol. 14, No. 2, 1988, pp. 269 – 283.
- Bladh 1991 Bladh, Christine: *Månglerskor. Att sälja från korg och bod i Stockholm 1819 – 1846*. Göteborgs Universitet 1991.
- Bladh 1999 Bladh, Christine: *Women and Family Structure in Late 18th Century Stockholm*. Teoksessa: Hietala, Marjatta & Nilsson, Lars: *Women in Towns. The Social Position on Urban Women in a Historical Context*. Studia Historica 60. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.
- Blomqvist 1963 Blomqvist, Yrjö: *Grenqvist*. Genos 34/1963.
- Bull 1990 Bull, Ida: *Kvinnors dagliv i borgerskapet ca 1780 – 1830*. Historisk Tidsskrift 4/1990.
- Clark 1919 [1982] Clark, Alice: *Workin Life of Women i Seventeenth Century*. Routledge & Kegan Paul, London, Boston and Henley 1982.
- Davis 1997 Davis, Zeamon Natalie: *Women on the Marigins: Three Seventeenth-century Lives*. Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1997.
- Downs 2004 Downs, Laura Lee: *Writing Gender History*. Hodder Arnold, London 2004.
- Enbom & Sandelin 1991 Enbom, Sten & Sandelin C.A.: *Viipurilainen kauppahuone Hackman & Co 1880 – 1925*. Oy Hackman Ab, Helsinki 1991.
- Engel 2004 Engel, Barbara Alpern: *Women in Russia 1700 – 2000*. Cambridge University Press, Cambridge (UK) 2004.

- Engman 1983 Engman, Max: *S:t Petersburg och Finland. Migration och influens 1703 – 1917*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska Vetenskaps-Societeten H. 130. Societas Scientiarum Fennica. Helsingfors 1983.
- Engman 1995 Engman, Max: *Petersburgska vägar*. Schildts, Helsingfors 1995.
- Engman 2004 Engman, Max: *Pietarinsuomalaiset*. WSOY, Helsinki 2004.
- Fiebranz 2002 Fiebranz, Rosemarie: *Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållstrategier, Bjuråker 1750 – 1850*. Acta Universitatis Upsaliensia 203, Uppsala Universitet, Uppsala.
- Fiebranz 2005 Fiebranz, Rosemarie: Marital conflict over the gender division of labour in agrarian households, Sweden 1750 – 1850. Teoksessa Ågren & Erickson (eds.): *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400 – 1900*, Ashgate, Hants, England and Burlington, USA, 2005.
- Gardberg 1981 Gardberg C.J.: Kaupunkilaitos keskiajalla ja uuden ajan alussa. Teoksessa Gardberg, C.J. et al.: *Suomen kaupunkilaitoksen historia I Keskiajalta 1870-luvulle*. Suomen kaupunkiliitto, Vantaa 1981.
- Halila 1980 Halila, Aimo: *Kauppiaan koulutusta vanhassa Viipurissa*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 4. Helsinki 1980.
- Halila 1981 Halila, Aimo: Oikeudenhoito ja järjestyksenpito. Teoksessa: Ruuth, J.W. & al.: *Viipurin kaupungin historia IV:2 osa, Vuodet 1840 – 1917*. Torkkelin säätiö, Helsinki 1981.
- Hartikainen 1998 Hartikainen, Jukka: *Viipurin juutalaisen yhteisön vaiheita*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 12, Helsinki 1992.
- Hartman 2004 Hartman, Mary S.: *The Household and the Making of History. A Subversive View of the Western Past*. Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Heikkinen 1993 Heikkinen, Antero: *Ihminen historian rakenteissa: Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen*. Yliopistopaino, Helsinki 1993.
- Hentilä 1999 Hentilä, Marjaliisa: ”Pikku myyjätär” – Ammatin naisistuminen ja hygienian tulo myymälään. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.): *Suomalaisen työn historiaa Korvesta konttoriin*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 730, SKS, Helsinki 1999.
- Hämynen 2004 Hämynen Tapio: History of the Karelian orthodox families in Suojärvi 1500 – 1939. Teoksessa: Hämynen, Tapio, Partanen, Jukka & Shikalov Yury (eds.): *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia*. Studia Carelica Humanistica 19, Joensuu University Faculty of Humanities, Joensuu University Press, Joensuu 2004.

- Hämynen, Partanen & Shikalov 2004 Hämynen, Tapio, Partanen, Jukka & Shikalov Yury (eds.): *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia*. Studia Carelica Humanistica 19, Joensuu University Faculty of Humanities, Joensuu University Press, Joensuu 2004.
- Jalava 2007 Jalava, Maria: *Työ – ikiaikainen taakka vai historiallinen keksintö?* HAik 2/2007.
- Kallioinen 2004 Kallioinen, Mika: *Suomen teollistajat. Vertaileva tutkimus kauppahuoneiden siirtymisestä teollisuuteen 1800-luvun jälkipuoliskolla*. Turun yliopisto, Suomen historia. Turku 2004.
- Kelly-Gadol 1977 Kelly-Gadol, Joan: Did Women Have a Renaissance? in Bridenthai, Renate & Koonz, Claudia (eds.): *Becoming Visible: Women in European History*. Houghton Mifflin Co. 1977. [luettu 12.1.2007 verkkojulkaisusta: <http://bacheca.lett.unisi.it/master/valentina/livello%20A/C/ALVI%20Folder/kelly-gadol.pdf>]
- Knapas 2003 Knapas, Rainer: *Viipurin kulttuurista 1750 – 1850 – historiankirjoitusta ja ongelmia*. Teoksessa Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 14, Helsinki 2003.
- Kortelainen 2007 Kortelainen, Anna: *Varhaiset johtotähdet – Suomen ensimmäisiä johtajanaisia*. EVAn Naiset huipulle! – ohjausryhmä, pj. Herlin, Antti. Raportti on luettavissa internetosoitteesta http://www.eva.fi/files/1963_varhaiset_johtotahdet.pdf [luettu 6.8.2007]
- Lahtinen 2006 Lahtinen, Anu: Piika: Nuori, naimaton palvelusnainen 1300 – 1600. Teoksessa: Vainio-Korhonen, Kirsi & Rahikainen, Marjatta (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset palvelijoina ja piikoina keskiajalta nykypäivään*, Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 1092, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.
- Lakio 1980 Lakio, Matti: Talouselämä. Teoksessa: Ruuth, J.W. & al.: *Viipurin kaupungin historia IV:2 osa, Vuodet 1840 – 1917*. Torkkelin säätiö, Helsinki 1981.
- Liliequist 2002 Liliequist, Jonas: Käänteinen vaimokuri –diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. Teoksessa Einonen, Piia & Karonen, Petri: *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450 – 1860)*. Historiallinen arkisto 116, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.
- Lindström 1993 Lindström, Dag: *Skrå, ära och hantverkarkultur i Sverige ca 1350 – 1900. Kring arbetarkultur före industrialismen*. Historisk Tidsskift 1/1993.
- Markkola 1989 Markkola, Pirjo: *Naisten ansiotyö maalaisyhteiskunnassa: Tutkimus Hämeen maaseudun naisista 1870-luvulta*

- ensimmäiseen maailmansotaan, Tampereen yliopisto, 1989.
- Markkola 1994 Markkola, Pirjo: *Työläiskodin synty, tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*, Suomen historiallinen seura, Helsinki 1994.
- Markkola 1995a Markkola, Pirjo: *Constructing and Deconstructing the 'Strong Finnish Woman': Women's History and Gender History*. HAik 2/1995.
- Markkola 1995b Markkola, Pirjo: *Miehet, naiset ja historiallinen muutos: sukupuoli historiantutkimuksessa*. HAik 4/1995.
- Markkola 2002a Markkola, Pirjo: *Vahva nainen ja kansallinen historia*. Teoksessa Gordon, Tuula et al.: *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*. Vastapaino, Tampere 2002.
- Markkola 2002b Markkola, Pirjo: *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860 - 1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 888. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.
- Mironov 2000 Mironov, Boris N., with Eklof, Ben: *The Social History of Imperial Russia, 1700 - 1917*. Vol.I & II. Westview Press, Boulder, Colorado, Us and Oxford, UK 2000.
- Mordt 1993 Mordt, Gerd: *Kvinner og næringsrett. Kvinneparagrafene i håndverksloven av 1839 og handelsloven av 1842*. Tingbokprosjektet. Oslo 1993.
- Moring 2004 Moring, Beatrice: *Together or apart: sibling in equality, marriage and household strategies in pre-industrial Finland*. Teoksessa: Hämynen, Tapio, Partanen, Jukka & Shikalov Yury (eds.): *Family Life on the Northwestern Margins of Imperial Russia*. *Studia Carelica Humanistica* 19, Joensuu University Faculty of Humanities, Joensuu University Press, Joensuu 2004.
- Mäkelä 1985 Mäkelä, Anneli: *Vaasan historia III 1909 - 1852*, Vaasa 1985.
- Mäkelä 1989 Mäkelä, Anneli: *Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla*. Historiallisia tutkimuksia 151. *Societas Historica Finlandiae*, Helsinki 1989.
- Nikula 1981 Nikula, Oscar: *Kaupunkilaitos 1721 - 1875*. Teoksessa Gardberg, C.J. et al.: *Suomen kaupunkilaitoksen historia I Keskiajalta 1870-luvulle*. Suomen kaupunkiliitto, Vantaa 1981.
- Nissilä 1978 Nissilä, Viljo: *Sunnuntaioulusta ammattikouluihin. Ammattiopetuksen historiaa Viipurissa*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3, Helsinki 1978.
- Ogilvie 2003 Ogilvie, Sheilagh: *A Bitter Living. Women, Markets, and Social Capital in Early Modern Germany*. Oxford University Press, Oxford 2003.
- Orrman 1980 Orrman, Eljas: *Henkikirjat henkilöhistoriallisena lähteenä*. *Genos* 51, Suomen sukututkimusseuran aikakauskirja, 1980.

- Paavolainen 1980 Paavolainen, Jaakko: Väestöolot. Teoksessa: Ruuth, J.W. & al.: *Viipurin kaupungin historia IV:2 osa, Vuodet 1840 – 1917*. Torkkelin säätiö, Helsinki 1980.
- Parikka 1999 Parikka, Raimo: Työn jäljillä. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.): *Suomalaisen työn historiaa Korvesta konttoriin*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 730, SKS, Helsinki 1999.
- Peltonen 1999 Peltonen, Matti: Työnjako sosiaalisena tilana. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.): *Suomalaisen työn historiaa Korvesta konttoriin*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 730, SKS, Helsinki 1999.
- Petterberg-Möntti 2001 Petterberg-Möntti, Teija: *"Vieraita" Viipurin kaupungissa; Saksalaiset ja juutalaiset*. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 13, Helsinki 2001.
- Pinchbeck 1977 [1930] Pinchbeck, Ivy: *Women Workers and the Industrial Revolution 1750 - 1850*. Frank Cass, London 1977 [1930].
- Pohls 2001 Pohls, Maritta: Postineidin virat ja verkostot. Naisten tulo keskiluokkaiseen ammatteihin. Teoksessa Rahikainen Marjatta ja Räisänen Tarja (toim.): *"Työllä ei oo kukkaan rikastunna" Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Tietolipas 176, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2001.
- Pulma 1994 Pulma, Panu: Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka, Kyösti Urponen: *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva*. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki 1994.
- Puntanen 2005 Puntanen, Pia: Luvut "Venäläiset Lappeenrannassa", "Varuskuntakaupunki". Teoksessa Talka, Anu & Puntanen Pia: *Linnoitus ja kaupunki – Lappeenrannan historia 1812 – 1917*. Lappeenrannan kaupunki, Lappeenranta 2005.
- Pylkkänen 2005 Pylkkänen, Anu: Forming the marital economy in the early modern Finnish countryside. Teoksessa Ågren & Erickson (eds.): *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400 – 1900*, Ashgate, Hants, England and Burlington USA, 2005.
- Pylkkänen 2006 Pylkkänen, Anu: Naispalvelijoiden oikeudellinen asema 1664 – 1922. Teoksessa: Vainio-Korhonen, Kirsi & Rahikainen, Marjatta (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset palvelijoina ja piikoina keskiajalta nykypäivään*, Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 1092, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.
- Rajainen 1940 Rajainen, Maija: *Vanhan Suomen koulut I*. Historiallisia tutkimuksia 25-1. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1940.
- Ranta 1981 Ranta, Raimo: Suurvalta-ajan kaupunkilaitos. Teoksessa Gardberg, C.J. et al.: *Suomen kaupunkilaitoksen historia I Keskiajalta 1870-luvulle*. Suomen kaupunkiliitto, Vantaa 1981.

- Ranta 1985 Ranta, Raimo: Venäläinen kauppiaskunta ja sen kauppa Vanhassa Suomessa. Teoksessa Kurkinen, Pauli (toim.): *Venäläiset Suomessa 1809 – 1917*. Historiallinen arkisto 83, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1985.
- Roper 1989 Roper, Lyndal: *Holy Household, Women and Morals in Reformation Augsburg*, Clarendon Press, Oxford 1989.
- Rosenhaft 1997 Rosenhaft, Eve: *Naishistoria, mieshistoria ja sukupuolihistoria ja niiden merkitys historiakäsityksellemme*. Teoksessa: Naistutkimus. Suomen naistutkimuksen seura, Helsinki 1997. [luettu 23.1.2007 verkkojulkaisusta:
<http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/eres/hum/art/rosenhaf.pdf>]
- Ruuth & Kuujo 1980 Ruuth, J.W. & Kuujo, Erkki (Ruuthin alkuperäiskäsikirjoituksen pohjalta uudistanut Kuujo): *Viipurin kaupungin historia IV:1 osa, Vuodet 1812 – 1840*. Torkkelin säätiö, Helsinki 1981.
- Ruuth & Kuujo 1975 Ruuth, J.W. & Kuujo, Erkki (Ruuthin alkuperäiskäsikirjoituksen pohjalta uudistanut Kuujo): *Viipurin kaupungin historia III osa, Vuodet 1710 – 1812*. Torkkelin säätiö, Helsinki 1975.
- Sandvik 1992 Sandvik, Hilde: *”Umyndige” kvinner i handel og håndverk. Kvinner i bynaeringer i Christiania i siste halvdel av 1700-talet*. Tingbokprosjektet. Oslo 1992.
- Scott 1986 Scott, Joan W.: *Gender, A Useful Category of Historical Analysis*. *American Historical Review* 1986, vol. 91/5.
- Simonton 1998 Simonton, Deborah: *A History of European Women’s Work. 1700 to the Present*. Routledge, London and New York 1998.
- Sirén Sirén, Kirsi: *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 17000-luvulla*. *Bibliotheca Historica* 38, Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1999.
- Sulkunen 1991 Sulkunen, Irma: *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki 1991.
- Talka 2005 Talka, Anu: ”Lappeenranta ennen vuotta 1812”, ”Elinkeinoelämä”, ”Elämää Lappeenrannassa”, ”Kaupungin hallinto”. Teoksessa Talka, Anu & Puntanen, Pia: *Linnoitus ja kaupunki – Lappeenrannan historia 1812 – 1917*. Lappeenrannan kaupunki, Lappeenranta 2005.
- Tandefelt 2002 Tandefelt, Marika (red.): *Viborgs fyra språk under sju sekel*. Schildts, Esbo 2002.
- Tilly & Scott 1978 [1987] Tilly, Louise A. & Scott, Joan W.: *Women Work & Family*. Methuen, New York and London 1987.
- Tempest 1997 Tempest, Snejana: Stovelore in Russian Folklife. Teoksessa Glants, Musya & Toomre, Joyce (eds.): *Food in Russian History and Culture*. Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis 1997.
- Teperi 1965 Teperi, Jouko: *Vanhan Suomen suomalaisuusliike I. Kehityspiirteitä ja edustajia 1830-luvulta 1850-luvun*

- alkuun*. Historiallisia tutkimuksia LXIX. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1965.
- Toivo 2006 Toivo, Raisa Maria: *Mother, Wife and Witch: Authority and Status in Court Record Narratives in Early Modern Finland*, väitöskirja, Tampereen yliopisto 2006.
- Vainio-Korhonen 1998 Vainio-Korhonen, Kirsi: *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia tutkimuksia 200, Suomen historiallinen seura, Helsinki 1998.
- Vainio-Korhonen 2001 Vainio-Korhonen, Kirsi: Ruokaa, vaatteita ja hoivaa. Suomalaisen naisyrittäjän historiaa. Teoksessa Rahikainen Marjatta ja Räisänen Tarja (toim.): *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna” Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Tietolipas 176, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2001.
- Vainio-Korhonen 2001b Vainio-Korhonen, Kirsi. Nainen – vanhemman kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli. Teoksessa Lahtinen, Anu (toim.): *Tanssiva mies, pakinoiva nainen*. Sukupuolten historiaa. Historia mirabilis 1, Turun historiallinen yhdistys ry, Turku 2001.
- Vainio-Korhonen 2002 Vainio-Korhonen, Kirsi: *Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. Historiallisia tutkimuksia 213, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2002.
- Vainio-Korhonen & Rahikainen 2006 Vainio-Korhonen, Kirsi & Rahikainen, Marjatta (toim.): *Työteliäs ja uskollinen. Naiset palvelijoina ja piikoina keskiajalta nykypäivään*, Suomalaisen Kirjallisuuden seuran toimituksia 1092, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2006.
- Wiesner 2000 Wiesner, Merry E.: *Women and Gender in early modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1993.
- Wiesner 1986 Wiesner, Merry E.: *Working Women in Renaissance Germany*. Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey 1986.
- de Vries 1994 de Vries, Jan: *The Industrial Revolution and the Industrious Revolution*. The Journal of Economic History, Vol. 54, No. 2, ss. 249 – 270.
- Östman 2000 Östman, Ann-Catrin: *Mjök och jord: om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett Österbotniskt jordbruksamhälle ca 1870 – 1940*, Åbo Akademis förlag, Åbo 2000.

Internetlähteet:

Ruotzin valdacunnan Laki Hywäksi luettu ja watan otettu Herrain päivillä Wuonna 1743. <http://agricola.utu.fi/hist/kktk/lait/1734/> [luettu 6.9.2007]

Historiallinen sanomalehtikirjasto, Kansalliskirjaston digitoidut aineistot <http://digi.lib.helsinki.fi> [luettu 19.10.2006].

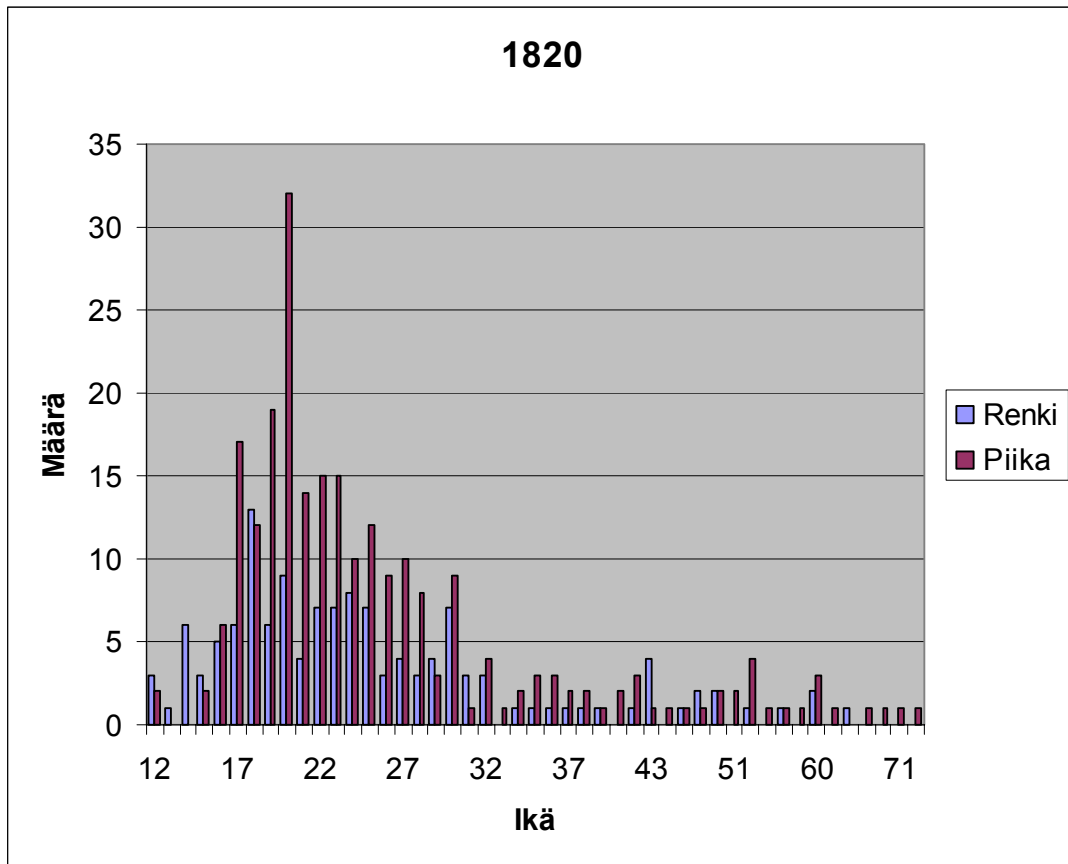
Finlands Allmänna Tidning no 50, 2.5.1829.
Finlands Allmänna Tidning no 110, 15.5.1834.
Finlands Allmänna Tidning no 6, 8.1.1839.
Sanan Saattaja Wiipurista no 9, 2.3.1833.
Sanan Saattaja Wiipurista no 25, 22.6.1833.
Sanan Saattaja Wiipurista no 42, 19.10.1833.
Sanan Saattaja Wiipurista no 4, 23.1.1836.
Sanan Saattaja Wiipurista no 38, 17.9.1836.
Wiborgs Annonce Blad no 50, 16.12.1837.
Wiborgs Annonce Blad no 19, 12.5.1838.
Wiborgs Wochenblatt no 11, 11.3.1825.
Wiborgs Wochenblatt no 19, 10.5.1828.
Wiborgs Wochenblatt no 43, 24.10.1829.
Wiborgs Wochenblatt no 37, 11.9.1830.

Komission kertomus neuvostolle, Euroopan parlamentille, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle naisten ja miesten tasa-arvosta – 2007.
Euroopan yhteisöjen komissio, Bryssel 7.2.2007.

http://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality/docs/2007/com_2007_49_fi.pdf [luettu 20.9.2007]

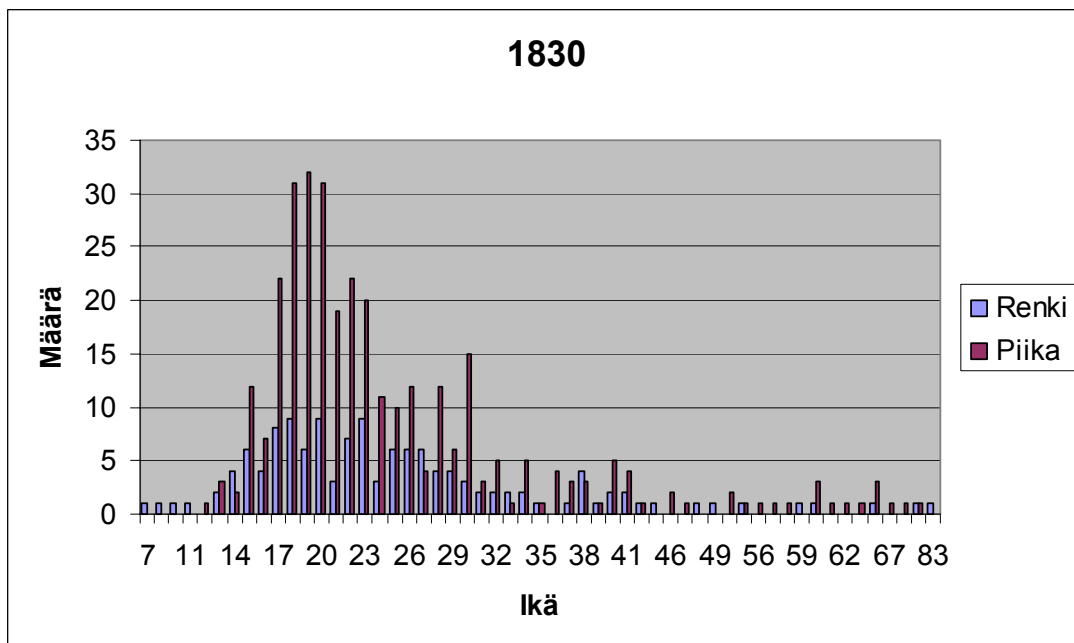
Liitteet

Kaavio 10 a – c Piikojen ja renkien määrä ja keski-ikä
Kaavio 10 a

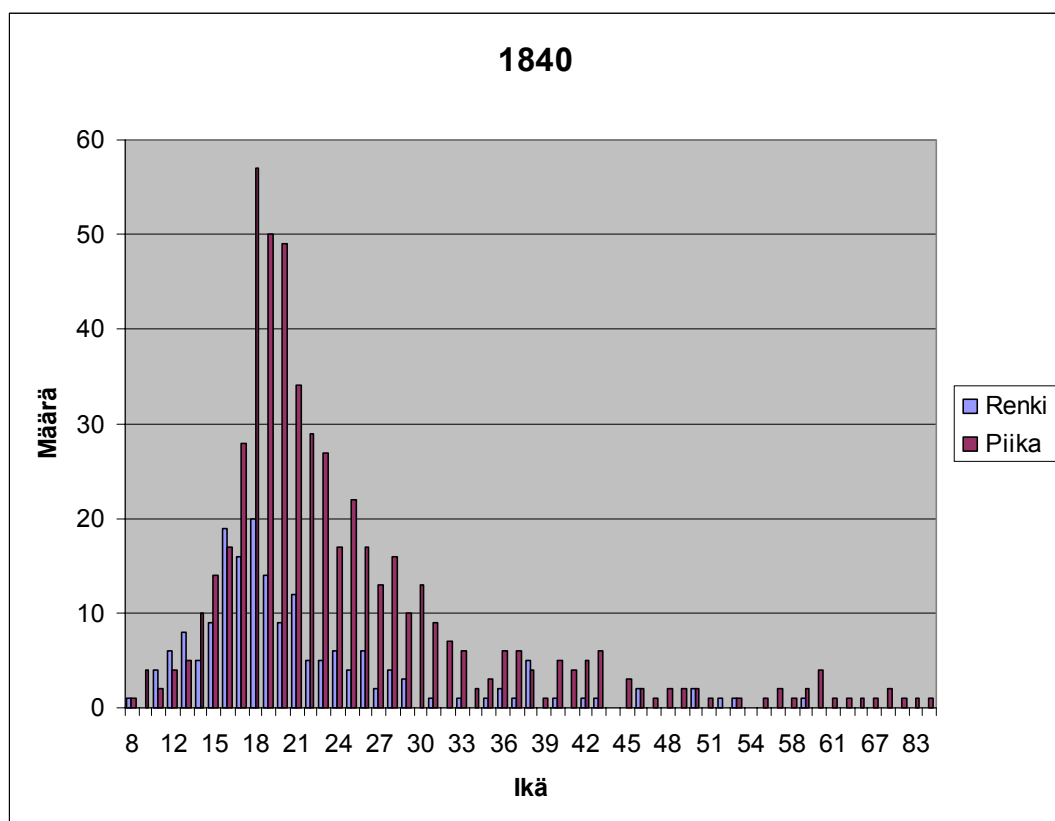

Lähteet: Vi 6, Viipurin kaupungin henkikirjat 1820, KA.

Kaavio 10b

Lähteet: VI 25, Viipurin kaupungin henkikirjat 1830, KA.

Lähteet: Vi 44a, Viipurin kaupungin henkikirjat 1840, KA.